

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

ҲУҚУҚШУНОСЛИК

қайта тайёрлаш ва малака ошириш
йўналиши

ТАДБИРКОРЛИК (БИЗНЕС) ҲУҚУҚИ
модули бўйича

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент - 2017

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг 2017 йил 24 августдаги 603-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар:

Тошкент давлат юридик университети “Тадбиркорлик (бизнес) ҳукуқи” кафедраси мудир, доцент, ю.ф.н. **Х.Азизов.**

Тошкент давлат юридик университети “Тадбиркорлик (бизнес) ҳукуқи” кафедраси доценти, ю.ф.н. **Н.Қушаев**

Тошкент давлат юридик университети “Тадбиркорлик (бизнес) ҳукуқи” кафедраси ўқитувчиси **М.Бердиқулов**

Тошкент давлат юридик университети “Тадбиркорлик (бизнес) ҳукуқи” кафедраси ўқитувчиси **А.Ибрагимова**

Тошкент давлат юридик университети “Тадбиркорлик (бизнес) ҳукуқи” кафедраси ўқитувчиси **З.Бобоқулов**

Тошкент давлат юридик университети “Тадбиркорлик (бизнес) ҳукуқи” кафедраси ўқитувчиси **У.Сайдахмедов**

Тошкент давлат юридик университети “Тадбиркорлик (бизнес) ҳукуқи” кафедраси ўқитувчиси **А.Жумағулов**

Тақризчи:

Тошкент давлат юридик университети “Фуқаролик ҳукуқи ” кафедраси профессори, ю.ф.н. **О.Окюлов**

*Ўқув -услугий мажмуа Тошкент давлат юридик университети кенгашининг
2017 йил 30 августдаги 1-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.*

МУНДАРИЖА

I.	ИШЧИ ДАСТУР.....	4
II	МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	14
III.	НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	20
IV.	АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	111
V.	КЕЙСЛАР БАНКИ.....	120
VI.	МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ.....	133
VII.	ГЛОССАРИЙ.....	136
VIII.	АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	141

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–4732-сон Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 28 июндаги “Юридик кадрларни тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–1990-сон Қароридаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади. Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, глобал Интернет тармоғи бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Мазкур модул мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий-ижтимоий ислохотларнинг қонуниятлари, бу борадаги қонун ижодкорлиги ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг узвийлиги қонуниятларини ўрганиш ҳамда шу соҳага оид мавжуд билимларни бойитиб боришни назарда тутди.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи модулининг мақсади: жамиятни демократлаштириш шароитида тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи модули педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларининг тасаввурларини қайта кўриб чиқиш, қайта баҳолаш асосида уларда тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи фани ҳақидаги билимларини такомиллаштириш, ушбу соҳа муаммоларини аниқлаш, таҳлил этиш ва баҳолаш кўникма ва малакаларини таркиб топтиришдан иборат.

Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи модулининг вазифалари:

Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқининг асосий масалалари юзасидан чуқур билим олишни таъминлаш;

педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;

ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

ўқув жараёнини фан ва амалиёт билан самарали интеграциясини таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- фаннинг назарияси, қонуниятлари ва асосий тамойилларини;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларга киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларни;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига ҳуқуқ соҳаларига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни яратиш, уларни экспертиза қилиш, юридик конфликтларни ҳал қилишнинг ҳуқуқий усул ва воситаларини;

- тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқий фанларни ўқитишнинг ўзига хос жиҳатларига, ушбу фанлар бўйича модулли ўқитиш тизими ва унинг қисмларига, маъруза ўқишнинг интерфаол усулларини ушбу фанларидан маъруза ўқишда қўллашни, кейс-стади асосида дарс ўтишни;

- тадбиркорлик ҳуқуқи соҳалари ва фани ривожланишининг устувор йўналашлари, ушбу ҳуқуқ соҳаларининг назарий фундаментал асослари бўйича;

- ҳуқуқий фанлар бўйича инновацияларни, шунингдек ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услубларини;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига оид интернет тармоғида мавжуд илмий янгиликларни;

- ўқув жараёнида назарий тайёргарликни ҳуқуқни қўллаш фаолияти билан узвий боғлашни;

- адлия, суд, прокуратура, ички ишлар органлари ва адвокатура амалиёти тўғрисидаги маълумотларни;

- давлат қурилиши ва бошқаруви, суд-ҳуқуқ тизимини модернизация қилиш ҳақидаги маълумотларни;

- ҳуқуқий ахборот тизимларини қўллаш метод ва воситаларини *билиши* керак.

Тингловчи:

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига тегишли фанларнинг сўнгги ютуқларини, илғор хорижий тажрибани ўрганиш ва таҳлил қилиш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига тегишли фанларнинг истиқболи ҳақида тасаввурга эга бўлиш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига оид қонунчилик нормаларини, илмий ва амалий тадқиқотларни ўқув жараёнида қўллаш олиш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига тегишли фанларни ўқитишда замонавий инновацион педагогика, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига фаол тадбиқ этиш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига тегишли фанларга тааллуқли бўлган тадқиқотларни аниқлаш ва таҳлил қилиш;

- ҳуқуқий ҳужжатлар (норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари, процессуал ҳужжатлар, юридик ҳулосалар, хизмат хатлари ва ҳоказо) тайёрлай олиш;

- ҳуқуқий фанларни ўқитишда таълим беришнинг модулли тизимидан кенгрок фойланиш;

- ҳуқуқий фанларга тааллуқли бўлган тадқиқотларни аниқлаш ва таҳлил қилиш;

- ҳуқуқий фанларни ўқитишда амалиёт материалларидан кенгрок фойдаланган ҳолда таҳлилий фикрлаш;

- республикамиздаги ва хорижий давлатлардаги ҳуқуқий фанларга тегишли илмий ютуқларни, махсус адабиётларни ва бошқа ахборотларни ўрганиш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига оид масалаларни тизимли таҳлил қилиш *кўникмаларига* эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни, ўқув адабиётларини таҳлил қила олиш;

- Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, қонунлари ва қонуности ҳужжатлари мазмунини билиш ва уларни амалда қўллай олиш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни шарҳлаш ва такомиллаштириш бўйича таклифлар бериш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига тегишли амалиёт материалларини ўрганиш, таҳлил қилиш ва олинган маълумотлар асосида тегишли хулоса ва тавсиялар ишлаб чиқиш;

- суд ҳукмлари, ажримлари ва қарорларини процессуал ҳуқуқ нуқтаи назаридан таҳлил қила олиш;

- тадбиркорлик-ҳуқуқий (бизнес ҳуқуқи) фаолият соҳаларига оид хорижий тажрибаларни ўрганиш ҳамда уларни миллий қонунчилик билан қиёсий таҳлил қила олиш;

- касбий вазифаларни самарали амалга ошириш учун зарур бўлган ҳуқуқий ахборотларни излаш, сақлаш, қайта ишлаш ва узатиш воситаларидан фойдалана олиш *малакаларига* эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- тадбиркорлик ҳуқуқи (бизнес ҳуқуқи), ва юридик таълимнинг бошқа устувор соҳалари бўйича тингловчиларни фундаментал, шунингдек амалий касбий тайёргарлигини таъминлаш;

- ўқув жараёнини назарий тайёргарликнинг ҳуқуқни қўллаш фаолияти билан узвий боғлиқлигини, тингловчиларда таҳлилий фикрлашни шакллантиришни, янги билимларни мустақил эгаллаш ва қўллашни таъминлайдиган ўқитишнинг замонавий шакл ва методлари, педагогик, ахборот-коммуникациявий, инновацион технологиялар асосида ташкил этиш;

- давлат қурилиши ва бошқаруви, суд-ҳуқуқ тизимини модернизация қилиш, бозор ислохотларини чуқурлаштиришнинг ҳуқуқий асосларини ривожлантиришнинг долзарб ҳуқуқий муаммолари бўйича халқаро тажрибани ўрганиш;

- ҳуқуқни қўллаш амалиётига, ўқув жараёнига илмий ишланмалар натижаларини самарали жорий этиш;

- тингловчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш, ҳуқуқий, сиёсий маданиятини ва ҳуқуқий онгини ошириш, уларда ватанпарварлик, юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни шакллантириш ва ривожлантириш;

- ўқув жараёнида таълим беришнинг модулли тизимини қўллаган ҳолда тингловчиларда тизимли мушоҳада юритиш, вазиятни баҳолай билиш, оптимал қарор қабул қилиш қобилиятини ривожлантириш, шунингдек, уларда юридик фаолиятнинг тегишли соҳаларини бошқариш кўникмаларини шакллантириш *компетенцияларига* эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи модули маъруза, амалий ва кўчма машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, кейс-стади, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи” модули “Давлат ва ҳуқуқнинг замонавий ривожланиш тенденциялари”, “Конституциявий ва маъмурий ҳуқуқ”, “Юриспруденцияда ёзма нутқ кўникмалари” модуллари билан ўзаро боғлиқ ҳамда услубий жиҳатдан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар тадбиркорлик ҳуқуқи муаммоларни аниқлаш, уларни таҳлил этиш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимои

№	Модул мавзулари	Умумий ўқув юкلامаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси				Мустақил таълим
			Жами	жумладан			
				Назрий	Амалий машғулот	Кўчма машғулот	
1.	Тадбиркорлик фаолияти субъектлари ва улар фаолиятини ташкил этиш: миллий ва хориж тажрибаси	6	4	2	2		2
2.	Тадбиркорлик субъектларининг банкротлиги	6	4	2	2	2	
3.	Тадбиркорлик фаолиятида шартномалар	6	4	2	2	2	
4.	Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий тартибга солиниши	4	4	2	2		
5.	Тадбиркорлик субъектлар фаолияти устидан давлат назорати	3	3	1	2		
6.	Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш	3	3	1	2		
Жами		28	26	10	12	4	2

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Тадбиркорлик фаолияти субъектлари ва улар фаолиятини ташкил этиш: миллий ва хориж тажрибаси.

Тадбиркорлик фаолияти субъектлари тушунчаси ва белгилари. Тадбиркорлик ҳуқуқи субъектлари таснифи. Жисмоний шахсларнинг

тадбиркорлик фаолияти. Давлат томонидан тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар. Акциядорлик жамиятлари. Шўъба ва қарам жамиятлар. Масъулияти чекланган ва кўшимча масъулиятли жамиятлар. Хўжалик ширкатлари ва уларнинг турлари (тўлиқ ва коммандит ширкатлар).

2-мавзу: Тадбиркорлик субъектларининг банкротлиги.

Банкротлик тушунчаси. Банкротлик тўғрисидаги қонунчилик. Банкротликка оид ҳуқуқий институтлар. Судгача санация. Банкротлик тўғрисидаги ишларни судда кўриб чиқиш тартиби. Кузатув. Суд санацияси. Ташқи бошқарув. Банкрот корхонани тугатиш. Келишув битими ва уни тузиш тартиби. Банкротликнинг соддалаштирилган таомиллари. Айрим хўжалик юритувчи субъектлар банкротлигининг хусусиятлари.

3-мавзу: Тадбиркорлик фаолиятида шартномалар

Тадбиркорлик шартномалари. Тадбиркорлик фаолиятидаги шартномаларнинг турлари. Тадбиркорлик шартномалари тарафлари, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Шартномаларни тузиш бўйича асосий қоидалар. Тадбиркорлик шартномалари шартларини бажариш, ўзгартириш ва бекор қилиш. Тадбиркорлик шартномаси мажбуриятлари юзасидан жавобгарлик.

4-мавзу: Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.

Ташқи иқтисодий фаолият тушунчаси ва унинг ҳуқуқий асослари. Ташқи иқтисодий фаолият субъектлари. Ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш усуллари. Ташқи иқтисодий фаолиятни квоталаш, лицензиялаш, тариф ва нотариф, солиқлар ҳамда валюта орқали тартибга солиш. Ташқи иқтисодий фаолиятда шартномалар ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Ташқи иқтисодий фаолиятда шартномавий мажбуриятлар юзасидан жавобгарлик.

5-мавзу: Тадбиркорлик субъектлар фаолияти устидан давлат назорати.

Тадбиркорлик субъектлари фаолияти устидан давлат назорати тушунчаси, принциплари ва ҳуқуқий асослари. Назорат қилувчи органлар ва

уларнинг ваколатлари. Тадбиркорлик субъектлари фаолияти устидан давлат назорати шакллари. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини текшириш турлари.

6-мавзу: Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш.

Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилиш тизимини ташкил этишнинг зарурати. Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий тизими. Тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя тизимини ҳуқуқий таъминлаш. Тадбиркорлик субъектларини назорат қилишда ҳуқуқий ҳимоя тизимининг амал қилишининг ўзига хос хусусиятлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот: Тадбиркорлик фаолияти субъектлари ва улар фаолиятини этиш: миллий ва хориж тажрибаси.

Тадбиркорлик фаолияти субъектлари тушунчаси ва белгилари. Тадбиркорлик ҳуқуқи субъектлари таснифи. Жисмоний шахсларнинг тадбиркорлик фаолияти. Давлат томонидан тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар. Акциядорлик жамиятлари. Шўъба ва қарам жамиятлар. Масъулияти чекланган ва кўшимча масъулиятли жамиятлар. Хўжалик ширкатлари ва уларнинг турлари (тўлиқ ва коммандит ширкатлар).

2-амалий машғулот: Тадбиркорлик субъектларининг банкротлиги.

Банкротлик тушунчаси. Банкротлик тўғрисидаги қонунчилик. Банкротликка оид ҳуқуқий институтлар. Судгача санация. Банкротлик тўғрисидаги ишларни судда кўриб чиқиш тартиби. Кузатув. Суд санацияси. Ташқи бошқарув. Банкрот корхонани тугатиш. Келишув битими ва уни тузиш тартиби. Банкротликнинг соддалаштирилган таомиллари. Айрим хўжалик юритувчи субъектлар банкротлигининг хусусиятлари.

3-амалий машғулот: Тадбиркорлик фаолиятида шартномалар.

Тадбиркорлик шартномалари. Тадбиркорлик фаолиятидаги шартномаларнинг турлари. Тадбиркорлик шартномалари тарафлари, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Шартномаларни тузиш бўйича асосий қоидалар. Тадбиркорлик шартномалари шартларини бажариш, ўзгартириш ва бекор қилиш. Тадбиркорлик шартномаси мажбуриятлари юзасидан жавобгарлик.

4-амалий машғулот: Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.

Ташқи иқтисодий фаолият тушунчаси ва унинг ҳуқуқий асослари. Ташқи иқтисодий фаолият субъектлари. Ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш усуллари. Ташқи иқтисодий фаолиятни квоталаш, лицензиялаш, тариф ва нотариф, солиқлар ҳамда валюта орқали тартибга солиш. Ташқи иқтисодий фаолиятда шартномалар ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Ташқи иқтисодий фаолиятда шартномавий мажбуриятлар юзасидан жавобгарлик.

5-амалий машғулот: Тадбиркорлик субъектлар фаолияти устидан давлат назорати.

Тадбиркорлик субъектлари фаолияти устидан давлат назорати тушунчаси, принциплари ва ҳуқуқий асослари. Назорат қилувчи органлар ва уларнинг ваколатлари. Тадбиркорлик субъектлари фаолияти устидан давлат назорати шакллари. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини текшириш турлари.

6-амалий машғулот: Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш.

Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилиш тизимини ташкил этишнинг зарурати. Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий тизими. Тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя тизимини ҳуқуқий таъминлаш. Тадбиркорлик субъектларини назорат қилишда ҳуқуқий ҳимоя тизимининг амал қилишининг ўзига хос хусусиятлари.

КЎЧМА МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди, Корпоратив бошқарув илмий-таълим маркази ва тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиладиган “бир дарча” марказларида кўчма машғулот амалга ошириш, педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курси тингловчиларини амалий малакаларини оширишга хизмат қилади.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Ўқитишда қуйидаги шакллар фойдаланилган:

- тақдимот маърузаси, муаммоли маъруза ва давра суҳбатлари (таклиф қилинган шартларга асосан ҳаракат қилиш, биргаликда ишлаш, эшитиш ва мантиқий хулоса қилиш қобилиятини шакллантиради);
- маърузалар (кириш маърузаси, мавзули маъруза, умумлаштирувчи маъруза) ҳамда суҳбатлар (диққатни жамлаш ва ахборотни қабул қилиш қобилиятини шакллантиради);
- баҳс-мунозора (аргумент ва далиллар келтириш қобилиятини шакллантиради).

Баҳолаш мезони

Мазкур модул юзасидан тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакалари назорати қуйидаги мезонлар орқали баҳоланади:

№	Баҳолаш турлари	Максимал балл	Баллар
1	Мантиқий саволлар	2,5	1 балл
2	Казус (кейс таҳлили)		1,5 балл

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни камраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ кейс билан танишиш(матнли шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиха тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар

Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг (индивидуал ва кичик гуруҳда).

А нинг онасининг ҳаракатлари тўғрими? А шартнома тузишда мустақил ҳаракат қила оладими? Бу ҳолат бўйича қандай жавобгарлик қўлланилишини белгиланг (жуфтликлардаги иш).

«ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна.

1. Акциядорлик жамияти йирик ишбилармонлик лойиҳалари учун жуда мақбул шакл ҳисобланади”.

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотларида тингловчиларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Намуна. Ҳар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балгача

баҳоланиши мумкин.

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод тингловчилар ёки қатнашчиларни мавзу буйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу буйича дастлабки билимлар даражасини ташхис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тугри ва тулиқ изоҳини уқиб эшиттиради ёки слайд орқали намоёниш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тугри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз

билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Намуна: “Модулдаги таянч тушунчалар таҳлили”

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот
<i>Битим (Transaction)</i>	Битимлар фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ва бекор қилишга қаратилган ҳаракатларир.	.
<i>Корпоратив мулк (Corporate ownership)</i>	Корпоратив хусусий мулк, бу ҳам айрим кишиларга қарашли, лекин акциядорлар жамиятидаги умумий мулкнинг бир қисми сифатида мавжуд бўлган мулк. Корпоратив мулк дивиденд келтирувчи мулкдир.	
<i>Директор (CEO)</i>	Ижро органига раҳбарлик қилади. Жамият номидан ишончномасиз иш юритади.	
<i>Мустақил директор (Independent director)</i>	Жамият билан иқтисодий манфаатлар билан боғланмаган кузатув кенгаши аъзоси.	
<i>Олтин акция (Golden share)</i>	қийматга эга бўлмайдиган, бошқа шахсга ўтказилмайдиган, гаровга берилмайдиган, устав фонд миқдорини белгилашда дивидендларни ҳисоблашда инобатга олинмайдиган акция. У давлатнинг махсус ҳуқуқи ҳисобланади.	
<i>Кузатув кенгаши (Board of directors)</i>	Жамият фаолиятига умумий раҳбарликни амалга оширувчи акциядорлар томонидан сайланадиган корпоратив бошқарув органи.	

“Хулосалаш” (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин

кадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айтилган пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

- ❖ тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;
- ❖ тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништирилади;
- ❖ ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатилади;
- ❖ ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилади;
- ❖ мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади.

Намуна:

Тадбиркорлик фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари					
Хусусий корхона		МЧЖ		АЖ	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги

Хулоса:

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу: Тадбиркорлик фаолияти субъектлари ва улар фаолиятини ташкил этиш: миллий ва хориж тажрибаси.

РЕЖА:

- 1.1. Мамлакат иқтисодиётида тадбиркорлик фаолиятининг ўрни.
- 1.2. Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш.
- 1.3. “Ягона дарча” марказларининг қиёсий таҳлили.
- 1.4. Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи субъектларини тугатиш ва унинг усуллари.
- 1.5. Тадбиркорлик субъектларини тугатиш тартиби.

1.1. Мамлакат иқтисодиётида тадбиркорлик фаолиятининг ўрни

Мамлакатимизда бозор муносабатларининг жорий этилиши, унинг қонуниятларининг жамият ҳаётига кенг қўлланилиши республикамиз иқтисодиётининг ривожланишига замин яратди. Бунда иқтисодиётни ҳаракатлантирувчи куч сифатида тадбиркорлик (бизнес) фаолиятини амалга оширувчи тадбиркорлик субъектлари муҳим ўринга эга. Улар фаолиятини ташкил этиш ва ҳуқуқий тартибга солишда юртимизда бир қатор кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. 1992 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси бизнес фаолиятини олиб боришнинг кафолати сифатида муҳим аҳамиятга эга. Жумладан, Конституциянинг 53-моддасида “Бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этади. Давлат истеъмолчиларнинг ҳуқуқи устунлигини ҳисобга олиб, иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини барча мулк шаклларининг тенг ҳуқуқлилигини ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баробар муҳофаза этилишини кафолатлайди” деб мустаҳкамлаб қўйилди.

Ўзбекистонда Президентимиз томонидан ишлаб чиқилган ва ҳаётга изчил татбиқ этилаётган тараққиётнинг “ўзбек модели” ислохотларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши лозимлигини кўрсатди. Мамлакатимиз раҳбари И.Каримов қайд этганидек “...Соҳа ривожини учун мустаҳкам қонунчилик ва ҳуқуқий база шакллантирилгани ва мунтазам такомиллаштирилиб борилаётгани, бизнес учун имтиёз ва преференциялар бериш, ишлаб чиқаришни техник ва технологик қайта жиҳозлаш ҳамда модернизация қилиш масалаларида давлат томонидан тизимли равишда ёрдам кўрсатилаётганлигини таъкидлаш лозим”¹.

Бозор муносабатларининг ривожланишида тадбиркорлик

¹ Каримов И.А. “Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий сиёсатни амалга оширишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли ва аҳамияти” халқаро конференциядаги маърузаси. //Халқ сўзи, 2012 йил 15 сентябрь.

субъектларининг, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли ва ўрни тобора мустақамланиб бораётганининг ўзи иқтисодиётимизнинг таркибида бўлаётган ижобий ўзгаришлардан далолат беради. Жумладан:

Мамлакатимиз 2015 йилда ана шу мақсадларга барча молиялаштириш манбалари ҳисобидан 15 миллиард 800 миллион АҚШ доллари миқдорида инвестициялар жалб этилди ва ўзлаштирилди. Бу 2014 йилга нисбатан 9,5 фоиз кўп демакдир. Жами инвестицияларнинг 3 миллиард 300 миллион доллардан зиёди ёки 21 фоиздан ортиғи хорижий инвестициялар бўлиб, шунинг 73 фоизи тўғридан-тўғри чет эл инвестицияларидир.

Инвестицияларнинг 67,1 фоизи янги ишлаб чиқариш қувватларини барпо этишга йўналтирилди. Бу эса 2015 йилда умумий қиймати 7 миллиард 400 миллион доллар бўлган 158 та йирик ишлаб чиқариш объекти қурилишини якунлаш ва фойдаланишга топшириш имконини берди.

Банк тизимининг жами капитали 2014 йилга нисбатан 23,3 фоиз кўпайиб, 7 триллион 800 миллиард сўмга етди. Сўнгги 5 йилда мазкур кўрсаткич 2,4 баробар ўсди. Банк тизими капиталининг етарлилик даражаси қарийб 24 фоизни ташкил қилди. Бу умумий қабул қилинган халқаро стандартлардан 3 марта, банк ликвидлиги эса энг юқори кўрсаткичлардан 2 марта кўпдир. 2015 йилда мамлакатимизда 980 мингдан ортиқ иш ўрни ташкил қилинган бўлса, шунинг 60 фоиздан зиёди қишлоқ жойларда яратилди.

Тижорат банклари томонидан уларга ўз бизнесини ташкил қилиш учун 280 миллиард сўмга яқин имтиёзли кредитлар ажратилди ва бу 2014 йилга нисбатан 1,3 баробар кўпдир.

Тадбиркорлик фаолиятдан олинган даромадлар улуши 2010 йилдаги 47,1 фоиз ўрнига 52 фоизга ўсгани ва бу Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларидаги кўрсаткичлардан сезиларли даражада юқоридир

Ана шу йўналишдаги ислохотлар натижасида ялпи ички маҳсулотимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши 2000 йилдаги 31 фоиздан бугунги кунда 56,7 фоизга етгани ёки 1,8 баробар ошганини алоҳида таъкидлашни истардим. Ҳозирги пайтда ушбу соҳада жами саноат маҳсулотларининг учдан бир қисми, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 98 фоизи ишлаб чиқарилмоқда. Иш билан банд жами аҳолимизнинг 77 фоиздан ортиғи – шунга эътибор беринг – мазкур тармоқда меҳнат қилаётгани, ўз пешона тери билан нафақат ўз оиласини боқаётгани, балки мамлакатимиз бойлигига бойлик қўшаётгани, аввало, мустақиллик бизга очиб берган имкониятларнинг яққол исботи, десам, айни ҳақиқатни айтган бўламан.²

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси.

Соҳибқирон Амир Темур тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаб ва тадбиркорларни улуғлаб, уларнинг нафақат ўзи балки жамият учун ҳам катта нафи тегишини, ин-сондоимо фаол бўлишини таъкидлаб, ўз тузукларида “Ишбилармон, мардлик ва шижоат соҳиби, азми қатъий, тадбиркор ва ҳушёр бир киши, минг-минглаб, тадбирсиз, лоқайд кишилардан яхшидир”, деб кўрсатади.³

1.2 Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш.

Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги асосда белгиланган тартибда амалга оширилади.

Тадбиркорлик фаолиятининг субъекти бўлиш учун улар белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган бўлишлари керак. ФКнинг 24-моддасига мувофиқ жисмоний шахс, яъни “Фуқаро яқка тадбиркор сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан бошлаб тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга ҳақлидир”. Юридик шахс ҳам тадбиркорлик фаолияти субъекти бўлиши учун тегишли тартибда давлат рўйхатдан ўтган, бундай фаолиятнинг муайян тури билан шуғулланиш учун рухсатнома (лицензия) олган бўлиши керак. Шунинг билан бирга тадбиркорлик фаолияти субъекти ҳисобланган корхона ёки фирма юридик шахс деб тан олинishi учун ФКнинг 44-моддасида назарда тутилган тартибда давлат рўйхатидан ўтказилган бўлиши керак.

Англияда тадбиркорлик субъектлари фаолияти тижорат ва саноатни ўз ичига қамраб олувчи уч асосий турга бўлинади.

1. Яқка тартибдаги тадбиркор.
2. Шерикчилик
3. Компания⁴

Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказилган вақтдан бошлаб юридик шахс мақоми белгиланиб, бу юридик факт ҳуқуқий муносабатни белгиловчи аҳамиятга эгадир. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш керакки, тадбиркорлик субъектларини юридик шахс сифатида давлат рўйхатидан ўтказиш учун қуйидаги ҳужжатлар талаб этилади. Аввало, шахс ариза тақдим этиб, унда ташкил этилаётган тадбиркорлик субъекти тўғрисидаги асосий маълумотларни, чунончи, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи субъектнинг номи, юридик манзили, раҳбарнинг исми, шарифи, низом (устав) жамғармасининг миқдори, муассислар, уларнинг низом (устав) жамғармасидаги улуши, давлат рўйхатидан ўтказишни сўраб мурожаат этган шахснинг исми, шарифи ўз ифодасини топган бўлиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 20 августда қабул қилинган 357-сон қарорига асосан “Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш, ҳисобга қўйиш ва рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш тартиби тўғрисида Низом” билан тартибга солинади.

³ Темур тузуклари. //Форсчадан А.Соғуний ва Х.Кароматов тарж.; Б.Аҳмедов таҳрири остида. – Т.: Нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991. 15 бет.)

⁴ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, .p.75

Тадбиркорлик фаолияти субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш тегишли давлат органи томонидан **“бир дарча” принципи** бўйича ва, қоида тариқасида, хабардор қилиш асосида, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади. [*“Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги янги таҳрирдаги Қонуннинг 13-моддаси*]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 24 майдаги *“Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олиш ва ҳисобга қўйишнинг хабардор қилиш тартибини жорий этиш тўғрисида”ги ПҚ-357-сон Қарорига мувофиқ* тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш учун маъмурий сарф-харажатларни камайтириш, тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олиш ва ҳисобга қўйишдаги бюрократик тўсиқлар ва ғовларни бартараф этиш йўли билан янада қулай шарт-шароитларни яратиш мақсадида 2006 йилнинг 1 сентябридан бошлаб тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олишнинг **хабардор қилиш тартиби** ўрнатилди.

Корхоналар ва ташкилотларнинг **Ягона давлат регистри** жойлардаги статистика органи томонидан тўлдириладиган рўйхатдан ўтказиш карталари асосида **Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси** томонидан юритилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг *“Интерактив давлат хизматлари кўрсатишни ҳисобга олган ҳолда Интернет тармоғида Ўзбекистон Республикасининг Ҳукумат портали фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2012 йил 30 декабрдаги 378-сон қарорига* мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Ягона интерактив давлат хизматлари портали тўғрисидаги Низом тасдиқланган бўлиб, интернет тармоғида <https://my.gov.uz> манзилида Ягона портал давлат органи томонидан кўрсатиладиган, шу жумладан пулли асосда кўрсатиладиган интерактив давлат хизматларидан эркин фойдаланишнинг ягона нуқтаси жорий этилди.

Бугунги кунга келиб, ушбу Ягона портал орқали интерактив давлат хизматлари кўрсатиш қаторига юридик шахс, жисмоний шахслар учун тадбиркорлик субъектлари ташкил этиш учун онлайн тарзда ариза юбориш орқали рўйхатдан ўтиш тартиби ва хизматлари кенг йўлга қўйилган.

1.3. “Ягона дарча” марказларининг қиёсий таҳлили.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида» 2015 йил 15 майдаги ПФ-4725-сонли Фармонининг ижросини таъминлаш ва тадбиркорлик тузилмаларига замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан кенг фойдаланган ҳолда давлат хизматларини кўрсатиш сифати ҳамда улардан фойдаланиш имкониятларини тубдан ошириш ва шаффофлигини таъминлаш мақсадида 2015 йил 28 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг *“Тадбиркорлик субъектларига «ягона дарча» тамойили бўйича давлат хизматлари кўрсатиш*

тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2412-сонли қарори қабул қилинди. Ушбу қарорнинг асосий мақсади 2003 йилдан буён фаолиятини юритиб келаётган туман (шаҳар) ҳокимликлари ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари негизида «ягона дарча» тамойили бўйича тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш ягона марказлари фаолиятини ташкил этиш вазифаси қўйилди. «Ягона дарча» марказлари 16та давлат хизматларини кўрсатиши ва аризачиларга инфор­мацион ёрдам кўрсатиш, шунингдек давлат хизматларини кўрсатиш тартиби ва муддатлари тўғрисида бепул кон­сультация бериш кўрсатиб ўтилди.

Агарда хориж тажрибасига қарайдиган бўлсак, бу каби «ягона дарча» марказлари бошқа давлатларда ҳам фаолияти йўлга қўйилганлигига гувоҳ бўламиз.

Масалан, АҚШнинг Индиана, Делавер, Юта каби штатларида бу каби фаолият билан шуғулланувчи “*One stop centre*” ёки “*One stop business registration*” каби органлар мавжуд.

Лекин улар бизнинг “ягона дарча” марказлар каби 16та эмас, балки 5-6та давлат хизматларини кўрсатишади. Масалан, Юта штатидаги “*One stop business registration*” 5та давлат хизмати, жумладан, солиқ, меҳнат, савдо, ишчи кучи ва атроф-муҳит масалалари бўйича давлат хизматлари кўрсатилади⁵. Делавер штатида эса солиқ органи, ишсизлик суғуртаси ва ишчилар компенсацияси масалалари бўйича давлат хизматлари кўрсатилади.⁶ Агарда бизнинг мамлакатимизда Президентимизнинг 357-сонли 2006 йилги қарори ва Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йилдаги 357-сонли қарори асосида тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказганлик ва ҳисобга қўйганлик учун фақат энг кам ойлик иш ҳақининг 1 баробари миқ­дорида давлат божи ундирилади ва фирма номлари Давлат статистика қўмитасидаги ягона логин ва парол билан 60 кунгача бепул банд бўлиб турилиши кўзда тутилган. АҚШнинг Индиана штатида фаолият юритувчи “*One stop centre*” тадбиркорлик субъектларини рўйхатга олганлиги учун 90 АҚШ доллари миқ­дорида тўлов⁷ ҳамда фирма номи 120 кунга банд қилиб туриши учун 20 доллар хизмат ҳақи олишади⁸. Фирма номини 120 кунга банд қилиб туриш Делавер штатида 75 долларни ташкил этади⁹. Бундан ташқари, ушбу тадбиркорлик субъектлари муайян “*One stop centre*” ёки “*One stop business registration*” маълумотлар базасида рўйхатда турганликлари учун маълум миқдорда тўловларни амалга оширишлари лозим. Масалан, тижорат ташкилотлари ҳар 2 йилда ушбу марказлар ҳисоб рақамига 30 доллар, нотижорат ташкилотлар эса ҳар йили 10 доллардан пул ўтказишлари белгиланган.¹⁰

⁵ <https://secure.utah.gov/account/login.html> - Utah's OneStop Business Registration System

⁶ <https://onestop.delaware.gov/osbrlpublic/>

⁷ <http://www.isbdc.org> - Indiana Small Business Development

⁸ https://secure.in.gov/sos/online_corps/name_search.aspx

⁹ <https://icis.corp.delaware.gov/Ecorp/EntitySearch/NameSearch.aspx>.

¹⁰ <https://onestop.delaware.gov/osbrlpublic/>

“Корпорациялар учун жаннат” (*Heaven for corporations*) деган номга сазовор бўлган Делавер штатида эса ушбу тўлов миқдори ташкилот устав фонди ва пул айланмалари миқдоридан келиб чиқиб 175 доллардан 180000 долларгача ташкил этади.¹¹

Шу билан биргаликда АҚШнинг турли штатларида аёллар ва миноритар этник шахслар агарда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишни истаса улар учун алоҳида имтиёзлар белгилангани ва “One stop centre” ёки “One stop business registration” органларида маълум чегирмалар ва айрим тўловлардан озод этилиши ҳам кўрсатиб ўтилган. Ушубу тоифадаги тадбиркорлар билан шуғулланувчи алоҳида бўлинмалар, яъни “*Minority and Women’s Business Enterprises Division*” (*M/WBED*) фаолияти мавжуд бўлиб улар учун алоҳида www.in.gov/idoa/2352.htm, www.irs.gov, www.sba.gov (*Small Business Administration*) ва шу каби сайтлар ташкил этилган.¹²

Сўнгги вақтларда Осиёда энг ишочли ҳамкорларимиздан бирига айланган Жанубий Корея давлатида ҳам тадбиркорлар учун маълум имтиёзлар ва енгилликлар мавжуд. Маълумки, Жанубий Корея ғарбда Шарқий Хитой Денгизи ва шарқда Япон денгизи билан ўралгани ҳамда порт давлат ҳисоблангани учун азалдан ушбу юртга ҳам куруқликдан ҳам сувдан келадиган тадбиркорлар ва сармоядорларни жалб қилиш мақсадида тизимли тарзда ислохотлар ўтказишган. Улар ушбу ислохотларни шартли равишда 1400 йилдан то ҳозирги давргача бўлган 5 босқичга бўлишади. Бешинчи, яъни сўнгги ҳозирги босқич 1960 йилдан бошланган бўлиб, унга кўра тадбиркорларни рўйхатга олиш, ҳисобга қўйиш, хабардор этиш каби бир қатор давлат хизматларини кўрсатиш, Корея судлари қошида ташкил этилган “*Registry division (section)*” яъни жойлардаги судлар (*district courts, branch courts*) рўйхатга олиш бўлинмалари ёки секциялари томонидан амалга оширилади. Тадбиркорларни рўйхатдан ўтказиш шакли 4 қисмдан борат бўлиб, биринчи регистрация рақами берилади, иккинчи ушбу тадбиркорлик субъектига мол-мулк титули берилади, учинчиси эса “*Gap-ku*”, яъни ушбу мол-мулкка эгалик ҳуқуқи берилади, ва сўнгги тўртинчи қисм “*Ul-ku*”, яъни ушбу мол-мулкка бўлган ижара, лизинг ҳуқуқларини қайд қилувчи маълумотлар берилади. Ушбу хизматлар учун 20000 вондан 30000 вонгача (15-25 АҚШ доллари) тўлов миқдори ундирилади. Агарда мол-мулкни нотариал тасдиқлаш керак бўлса унинг қийматига қараб лекин камида 80000 вон (70 доллар) пул тўланиши кўрсатиб қўйилган.¹³ “*Registry division (section)*” ларнинг айнан судлар қошида ташкил этилишига сабаб бу тадбиркорлар давлат рўйхатидан ўтишда, мол-мулкка бўлган эгалик ҳуқуқларини тасдиқлатишда ва бошқа давлат хизматлари билан боғлиқ масалаларда турли тушунмовчиликлар келиб чиқади, томонларда келишмовчиликлар ва ҳуқуқий ёрдамга эҳтиёж сезилади. Ушбу масалаларни

¹¹ <https://corp.delaware.gov/howtoform.shtml>,

¹² www.in.gov/idoa/2352.htm, www.irs.gov, www.sba.gov

¹³ <http://uk.practicallaw.com/5-501-0628>

вақтида ва жойида ҳал қилиш учун бу каби марказлар Жанубий Корея судлари қошида ташкил этилиши мақсадга мувофиқ деб белгилаб қўйилди.

Ўзбекистонда Давлат статистикаси қўмитасидаги КТЯДР, яъни корхона ва ташкилотларнинг ягона давлат реестри ҳамда Инспекциялар (ҳозирги «Ягона дарча» марказлари) функциялари шу тариқа Корея судларига берилган ва уларда барча корхона ва ташкилотларнинг рўйхати мужассамлашган. Шу билан бирга сўнгги йилларда, аниқроқ қилиб айтиладиган бўлса 2000 йилдан бошлаб Сеул дистрикт суди ва 5та филиал судларда “*Commercial registration office*” - савдо регистрация офислари электрон тарзда тадбиркорлик субъектларини рўйхатга олиш ва бошқа давлат хизматларини кўрсатиш йўлга қўйилди ва 2003 йилга келиб мамлакатдаги барча 20та жойлардаги судлар қошида ушбу офислар фаолияти компьютерлашган ҳолда интернет орқали электрон рўйхатга олиш ишлари тўлиқ ишга тушди. Бундай ислохотларнинг натижасида 2015 йилги келиб давлат органлари сектори 2,236 млрд вон (1,8 млн АҚШ доллар), Корея судлари 1,089 млрд вон (900 минг доллар) ва бошқа органлар 1,195 млрд вон (1 млн доллар) миқдорда маблағлар тежаб қолинди.¹⁴

Шуни таъкидлаш жоизки, туман (шаҳар) ҳокимликлари ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари негизида «ягона дарча» тамойили бўйича тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш ягона марказлари фаолиятини ташкил этиш ва уларда тадбиркорлар учун 16та давлат хизматини кўрсатиш, ва қолган мавжуд давлат хизматлари бепул консултациялар бериш кўпчилик ривожланган давлатлар тажрибасида ҳам ҳали учрамаганлигига гувоҳ бўламиз. Шу сабабдан бўлса керак, Жаҳон банки томонидан ҳар йили рейтинг тарзида эълон қилинадиган *Doing Business* (Бизнесни юритиш) Ўзбекистон Республикаси янада юқори поғоналарни эгаллаб бораётгани бунга яққол мисол бўлади. Ва биргина 2014 йил июн ойидан 2015 йил июн ойи оралиғида Ўзбекистон Республикасининг тадбиркорларга, инвестиция муҳитига янада енгилликлар ва қулайликлар бериш бўйича олиб борган ислохотлари кучли ўнлик давлатлар қаторида Жаҳон Банки томонидан алоҳида эътироф этилган¹⁵.

Англияда тадбиркорларни рўйхатдан ўтказишни назарда тутувчи нормалар 2006-йилдаги “Компаниялар акти”нинг 2-бўлимида ўз аксини топган. 2007 йилдан бошлаб рўйхатга олувчи орган интернет орқали рўйхатга олиш усулини таклиф қилади. Ҳозирги вақтда, ҳар қандай шахс қонуний мақсадлар йўлида ҳар қандай тадбиркорлик субъектини ташкил қила олади.

Рўйхатга олиш учун ҳужжатлар

- Ариза, унда қуйидагилар кўрсатилиши керак
- Компания номи;
- Компания манзили ҳақида маълумот;

¹⁴ <http://www.iros.go.kr/pos1/html/eng/PEngRegistryIntroH.html>

¹⁵ <http://russian.doingbusiness.org>, <http://go.worldbank.org/OS6V7NIUD0>

- Компаниянинг хусусий ёки оммавий эканлиги масаласи.¹⁶

1.4 Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи субъектларини тугатиш ва унинг усуллари.

Республикамизда бозор иқтисодиёти муносабатларининг шаклланиши даврида турли мулк шакллариининг мавжудлиги хўжалик юритишнинг ҳамхар хил кўринишларини вужудга келтириб, тадбиркорлик субъектлари фаолиятига алоҳида эътибор беришни тақозо этмоқда. Маълумки, тадбиркорлик субъектларининг самарасиз фаолият юритиши давлат ва жамият манфаатларига сезиларли зарар келтиради. Ҳар қандай давлат ва жамият ўз ҳудудида фаолият кўрсатаётган хўжалик субъектларининг яхши ишлаши тарафдоридир.

Тўғри, бундай ҳолат албатта ачинарли, лекин ундан қутилиб бўлмайди. Бир сўз билан айтганда, юридик шахсни тугатиш масаласи ҳақиқатдан долзарб мавзу бўлиб бормоқда Ушбу вазиятга мамлакатимизда тўғри баҳо берилиб, қонунда белгиланган тартиб асосида ҳал қилиш учун махсус қонун меъёрлари ва чора тадбирлар ишлаб чиқилган. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг нормалари юридик шахсларни тугатишнинг фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солинишини тўлиқ мужассамлаштирган асосий ҳуқуқий ҳужжат бўлса, шу сингари мустақилликка эришганимиздан буён қабул қилинган қишлоқ хўжалик корхоналари фаолиятини тартибга солувчи қонунларда эса юридик шахсни тугатишда мазкур соҳанинг ўзига хос хусусиятлари инобатга олиниб ҳуқуқ нормалари белгиланган. Тадбиркорлик субъектини тугатиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3-июлдаги 327-сонли “Молиявий-хўжалик фаолиятини амалга оширмаган ва қонунчиликда белгиланган муддатга ўзларининг устав жамғармаларини шакллантирмаган корхоналарни тугатиш тартиби тўғрисида”ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 24 апрелдаги ПҚ-630 сонли “Тадбиркорлик субъектларини ихтиёрий тугатиш ва уларнинг фаолиятини тўхтатиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори ва ушбу қарор билан тасдиқланган “Тадбиркорлик субъектларини ихтиёрий тугатиш ва уларнинг фаолиятини тўхтатиш тартиби тўғрисида”ги Низом билан тартибга солинади. Якка тартибдаги тадбиркорликни (ЯТТ) тугатиш – бу якка тартибдаги тадбиркор фаолиятини бутунлай тўхтатишдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик қонунчилигида юридик шахсларни икки хил усулда тугатилишини кўришимиз мумкин.

Биринчиси ихтиёрий усул бўлиб, у қуйидаги асосларга кўра амалга оширилади:

- муассислар (иштирокчилари) ёки таъсис ҳужжатлари билан тугатишга ваколат берилган юридик шахс органининг қарорига мувофиқ;
- юридик шахснинг фаолият юритиш муддатининг тугаши билан;

¹⁶Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.p.155-157.

- уни ташкил этишдан кўзланган мақсадга эришилганлиги муносабати билан;

- юридик шахсни ташкил этиш чоғида қонун ҳужжатлари бузилишига йўл қўйилганлиги сабабли, агар бу бузилишларни бартараф этиб бўлмаса, суд юридик шахсни рўйхатдан ўтказишни ҳақиқий эмас деб топганда;

- муассислар (иштирокчилар) ёки юридик шахс органи томонидан ташкилотни тугатиш учун етарли бўлган бошқа сабабларни тан олиши билан.

Иккинчиси-мажбурий усулда суд қарори бўйича қуйидагиларга кўра тугатиш амалга оширилади:

- фаолиятни тегишли рухсатномасиз (лицензиясиз) амалга ошириш;
- қонун томонидан таъқиқлаб қўйилган фаолиятни амалга оширган ёки қонун ёки ҳуқуқий актларни бир неча марта ва кўпол равишда бузиш ҳолатларида;

- Фуқаролик кодексида назарда тутилган бошқа ҳолларда суднинг қарорига мувофиқ.

Бозор муносабатлари мамлакат иқтисодиётига қанчалик чуқурроқ кириб келиши ўз фаолиятини самарасиз олиб бораётган юридик шахсларга жиддий таъсир кўрсатмоқда. Шу сабабли 6 ой мобайнида (савдо воситачилик корхонаси эса - уч ой мобайнида) банк ҳисобварақлари бўйича пул операцияларини ўтказиш билан боғлиқ молия-хўжалик фаолиятини амалга оширилмаган, (деҳқон ва фермер хўжаликлари бундан мустасно) ва (ёки) давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан бир йил ичида устав фонди таъсис ҳужжатларида назарда тутилган миқдорда шакллантирилмаган тақдирда ҳам унинг тугатилишига олиб келиши ҳақидаги норма Фуқаролик кодексида мустаҳкамлаб қўйилди.

1.5. Тадбиркорлик субъектларини тугатиш тартиби

“Юридик шахсни тугатиш – мураккаб ва кўп вақт талаб қилувчи иш” ҳисобланади. Шунинг учун юридик шахсни тугатиш жараёни бир неча босқични ўз ичига олади.

Хўш, савол тугилади. Юридик шахс ким томонидан ва қандай ҳужжатлар асосида тугатилади?

Юридик шахс унинг муассислари (иштирокчилари)нинг ёки таъсис ҳужжатлари билан тугатишга ваколат берилган юридик шахс органининг қарорига биноан тугатилиши мумкин. Одатда муассислар ҳам иштирокчилар ҳам ўз ихтиёрлари билан ҳар қандай вақтда тугатиш тўғрисидаги қарорни қабул қилишлари мумкин. Бу уларга берилган ҳуқуқдир. Лекин шу билан биргаликда тугатиш тўғрисидаги қарор қабул қилиш улар учун мажбуриятни ҳам келтириб чиқаради. Суд тартибида тугатиш икки асосда умумий ва махсус асосларда амалга оширилиши назарда тутилади. Умумий асос барча турдаги юридик шахсларга, махсус асос эса алоҳида турдаги юридик шахслар учун тааллуқлидир. Умумий асосларга кўра ўз фаолиятини рухсатномасиз (лицензиясиз) амалга ошираётган ёки қонун томонидан таъқиқланган

фаолият билан шуғулланаётган юридик шахсларга нисбатан суднинг қарорига мувофиқ қўлланилади.

Махсус асосга кўра тугатиладиган алоҳида турдаги юридик шахслар қаторига ўз ҳуқуқий мақомини олиб, махсус ҳуқуқ лаёқатига эга бўлган қишлоқ хўжалик қорхоналари киради. Одатда, ҳар бир қишлоқ хўжалик қорхонасининг ҳуқуқий мақомини ўзига хос хусусиятлари инобатга олинади.

Масалан, фермер хўжалиги давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан бир йил ичида ўз устав фондини уставда назарда тутилган миқдорда шакллантирмаганида, шу жумладан фермер хўжалигини юритиш учун ер участкаси бериш бўйича очиқ танловда фермер хўжалиги бошлиғи томонидан кўрсатиб ўтилган мол-мулк, техника ва пул маблағлари устав фондига киритилмаганида; ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқидан ихтиёрий воз кечилганида; фермер хўжалиги банкрот деб топилганда, шу жумладан моддий-техника ресурслари етказиб берувчилар, иш бажарувчилар ва хизмат кўрсатувчилар билан ҳисоб-китоб мунтазам равишда амалга оширилмаганида; фермер хўжалигининг бошлиғи вафот этиб, хўжалик фаолиятини давом эттиришни хоҳловчи меросхўр бўлмаса; давлат ва жамият эҳтиёжлари учун ёки ер тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун, шу жумладан фермер хўжалиги ер участкасидан белгиланган мақсадда фойдаланмаганида, хусусан контрактация шартномасида назарда тутилмаган қишлоқ хўжалиги экинларини эканида ер участкасини олиб қўйиш зарурати бўлган тақдирда, ер участкасини ижарага олиш шартномаси белгиланган тартибда бекор қилинган ҳоллар тугатилади.

Юридик шахсни тугатилишини ошқоралиқда амалга ошириш тугатиш жараёни ҳуқуқий жиҳатдан аниқ ва камчиликларсиз яқунлашда муҳим аҳамият касб этади. Юридик шахсни тугатиш тўғрисидаги қарор қабул қилган унинг муассислари ва иштирокчилари ёки ваколат берилган орган бу ҳақда юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органга ёзма тартибда хабар беришлари лозим. Давлат рўйхатидан ўтказувчи орган мана шу хабарга асосан юридик шахс тугатилиш жараёнида эканлиги ҳақидаги маълумотларни ягона давлат реестрига киритади. Маълумотлар киритилгандан сўнг юридик шахсининг фирма номига албатта “тугатилишда” деган сўз қўшиб қўйилади. Англияда ҳам тадбиркорлик субъекти Реестрдан чиқарилиши керак¹⁷

Бундан ташқари, бу ҳақда солиқ органларини ҳам хабардор қилиб қўйиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, ҳар қандай тадбиркорлик субъекти ташкил этилган пайтда солиқ тўловчи сифатида давлат солиқ органларида рўйхатга олинади. Солиқ кодексининг 50-моддасига кўра юридик шахсни тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда, (ихтиёрий тугатиш ҳоллари бундан мустасно) тугатувчи беш кунлик муддат ичида бу ҳақда давлат солиқ хизмати органига ёзма шаклда маълум қилади.

Юридик шахсни ихтиёрий тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда, юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган бу ҳақда

¹⁷ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.158

давлат солиқ хизмати органини Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 27 апрелдаги ПҚ-630-сон “Тадбиркорлик субъектларини ихтиёрий тугатиш ва уларнинг фаолиятини тўхтатиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарорида белгиланган тартибда хабардор этади.

Юридик шахс давлат солиқ хизмати органига тугатиш балансини тақдим этиш билан бир вақтда ҳисоботларни ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоб-китобларни тақдим этиши шарт.

Шу билан бирга юридик шахсни тугатилиши тўғрисида пенсия фондлари ҳамда суғурта жамғармаларини огоҳлантириб, ўзларининг ҳисоб рақамларини ёпиш чораларини кўриши лозим.

Тугатишда мазкур юридик шахс фаолияти тўлиқ бекор қилиниб, унинг иши тўхтатилади ва мол-мулки тугатилади. Бундай ҳолатда тугатиш комиссияси тузилади. Унинг фикрига қисман қўшилган ҳолда айтиш мумкинки, ҳозирги вақтда тугатиш тадбирларини амалга ошириш мақсадида тугатиш комиссияси тузилиши ёки шундай ҳаракатларни бажарувчи тугатувчи тайинланиши ўзининг қонуний асосига эга. Бу ҳатти-ҳаракатлар тугатиш тўғрисидаги қарор қабул қилган шахслар томонидан давлат рўйхатидан ўтказувчи орган билан келишилган ҳолда ҳал қилинади. Давлат корхоналарини тугатишда тугатиш комиссияси таркибини иқтисодий ночорлик бўйича бошқарма Ўзбекистон Республикаси тегишли вазирлик ва идоралари вакиллари, маҳаллий ижроия органлари мутахассислари ва бошқалар ташкил қилиши мумкин. Шундай қилиб, қоидага кўра, амалиётда тугатиш комиссияси таркибига муассислар (иштирокчилар) тугатилаётган ташкилот маъмурияти вакиллари киради.

Шунингдек, улар тугатиш комиссияси ёки тугатувчининг асосий вазифаларини аниқлаштириш билан бир вақтда Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига мувофиқ тугатиш тартибини ҳамда муддатини белгилаб оладилар. Тугатиш комиссияси матбуот органларида юридик шахснинг тугатилиши ҳамда унинг кредиторлари томонидан талабларни баён этиш тартиби ва муддати ҳақида хабар эълон қилади. Кодекснинг 55-моддасига мувофиқ бу муддат тугатиш ҳақида хабар эълон қилинган пайтдан бошлаб “*икки ойдан кам бўлиши мумкин эмас*”. Ундан олдин қабул қилинган қонун ҳужжатларида эса бу муддат икки ойгача деб кўрсатилар эди. Лекин амалиётда бир ой кўрсатилиб эълон қилинар эди. Ҳозир ҳам баъзан матбуотда бир ой кўрсатилиб хабар қилинади. Шу билан кредиторлар томонидан ўз талабларини баён қилиш учун зарур бўлган имконият чекланади. “*Икки ойдан кам бўлиши мумкин эмас*” деб кўрсатилган Кодексда ўрнатилган императив норма кредиторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун тегишли кафолат яратишга қаратилган.

Тугатиш комиссияси тасдиқланган кундан бошлаб юридик шахснинг ишларини бошқариш соҳасидаги ваколатлари унинг ихтиёрига ўтади. Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, мазкур комиссия тугатувчи мустақил ҳуқуқ субъекти бўлиб ҳисобланмайди. У фақат тугатиш жараёнида кредиторлар,

қарздорлар, давлат ҳокимияти органлари ва бошқа шахслар билан муносабатга киришиб, тугатилаётган юридик шахс номидан ҳаракат қилади.

Тугатиш комиссияси тугатилаётган юридик шахс номидан судда иштирок этади. Тугатиш комиссияси тугатилаётган юридик шахс ҳисоб варақлари очилган банкка тугатиш комиссиясининг рухсатсиз ҳисобдан фойдаланмаслик тўғрисида ариза юборади. Мана шу аризага кўра банк тугатилаётган корхона ҳисоби бўйича кейинчалик юборилаётган ижро ва бошқа ҳужжатларни қабул қилишни тўхтатади. Тугатиш комиссияси барча кредиторларни аниқлаш ва дебиторлик қарзларини ундириш, шунингдек, юридик шахс тугатилаётганлиги ҳақида кредиторларни ёзма хабардор қилиш чораларини кўриш лозим. Дебиторлик қарзларини ундириш мақсадида қарздорларга талаб қўйишлари зарур. Агар қарзларни қайтариш рад қилинса тегишли даъво билан судга мурожаат этиш керак. *Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуннинг 21-моддасига мувофиқ* юридик шахс тугатилаётган тақдирда якуний молиявий ҳисобот тузилади.

Агарда юридик шахс суд тартибда тугатилаётган бўлса, суд унинг муассислари ва иштирокчилари ёки ваколатли органга ўз бурчларини тўғри бажариш масъулиятини юклайди. Уларнинг бурчлари тугатишни суд қароридан белгиланган муддатда ва тартибда амалга ошириши лозим ҳолос. Лекин суд қарори тўғри ва лозим даражада бажарилмаган бўлса, суд тугатиш комиссиясини тузади ёки тугатувчини тайинлаб, унга тугатишни амалга ошириш вазифаларини юклайди. Англияда махсус тугатувчилар тугатиш иши билан шуғулланади.¹⁸

Барча кредиторлар билан ҳисоб китоб ишлари ниҳоясига етказилгандан сўнг, тугатишнинг якунловчи босқичи бошланади.

Тугатиш комиссияси муассислар ва иштирокчилар билан келишиб, давлат рўйхатидан ўтказувчи орган томонидан тасдиқланган тугатиш балансини тузади. Юридик шахснинг кредиторлари талаблари қондирилгандан кейин қолган мол-мулк унинг шу мол-мулкка ашёвий ҳуқуқларга ёки ушбу юридик шахсга нисбатан мажбурий ҳуқуқларга эга бўлган муассисларига ва иштирокчиларига топширилади. Шундан сўнг юридик шахснинг тугатилиши ҳақидаги ёзув юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритилиб юридик шахсни тугатиш тамомланган, юридик шахснинг махсус ҳуқуқ лаёқати эса тугаган ҳисобланади.

Давлат рўйхатидан ўтказувчи органга қуйидаги ҳужжатлар тўлиқ топширилган тақдирдагина юридик шахс ягона давлат реестридан ўчирилиши керак:

- тугатиш комиссиясининг юридик шахсни давлат реестридан чиқариш ҳақидаги аризаси.
- муассислар умумий йиғилиши баённомаси билан бирга юридик шахсни тугатиш ва тугатиш комиссиясини тузиш тўғрисидаги қарор ёки суднинг тугатиш тўғрисидаги қарори.

¹⁸ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.159

- юридик шахсни тугатиш тўғрисидаги матбуотда эълон берилган нашр.
- тасдиқланган тугатиш баланси;
- солиқ органлари ва пенсия, аҳолини иш билан таъминлаш фондлари ҳисобидан чиқилганлик ҳақида маълумот;
- қонунда белгиланган тартибда аудитор хулосаси;
- банклардан ҳисоб варақларини ёпилганлиги ҳақида маълумотнома;
- статистика идорасидан классификацион кодни бекор қилиш ҳақидаги хат;
- кредиторлар билан ҳисоблашгандан сўнг, қолган мол-мулкни иштирокчилар ўртасида тақсимланганлиги тўғрисидаги далолатнома
- ички ишлар бўлимидан юридик шахс муҳри ва штампини йўқ қилишга топширилганлиги ҳақида маълумотнома.

Юридик шахсни тугатишнинг юқорида санаб ўтилган босқичлари бири-бири билан чамбарчас боғлиқ, бири иккинчисини тўлдириб боради. Биронтасининг тўғри бажарилишига эътибор берилмаса, тугатиш жараёнининг аниқ ва изчил амалга оширилишига салбий таъсир этиши мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш учун мавжуд имкониятларнинг ҳуқуқий асосларини тушунтиринг.
2. Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолияти субъектлари деганда нималар тушунилади?
3. Масъулияти чекланган жамият ва акциядорлик жамиятининг давлат рўйхатидан ўтказишдаги фарқларини тушунтириб беринг.
4. Юридик шахс ва юридик шахс ташкил этмаган ҳолда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш тартибини амалдаги қонун ҳужжатларига биноан тушунтириб беринг.
5. Тадбиркорлик субъектларининг қандай турлари мавжуд?
6. Жисмоний шахсларнинг тадбиркорлик фаолияти билан қандай шаклларда шуғулланиши мумкин?
7. Давлат томонидан тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш тартиби қандай?
8. Қайси шаклдаги юридик шахслар тадбиркорлик фаолиятини олиб боради?
9. Тадбиркорлик фаолияти билан кимлар шуғулланиши мумкин ва уларга қандай талаблар қўйилган?
10. Давлат ҳам тадбиркорлик субъекти бўлиши мумкинми, агар шундай бўлса у томонидан тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш тартиби қандай?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ибратов Б.И. Тадбиркорлик ҳуқуқи. -Тошкент: Молия, 2001.-218 б.
2. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Дарслик. 1-2 том. Ш.Н.Рўзиназаров ва бошқалар. -Тошкент: Консаудитинформ, 2002.
3. Хўжалик (тадбиркорлик) ҳуқуқи (лотин алифбосида). Муаллифлар жамоаси. Отахонов Ф.Х.нинг умумий таҳрири остида -Тошкент: Адолат, 2007. – 466 б.
4. Хозяйственное предпринимательское) право. Учебник. //под ред. Окюлова О. - Т.: ТГЮИ, 2010. 560 с.
5. Riches S, Allen V. Keenan and Riches' business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p

2-мавзу: Тадбиркорлик субъектларининг банкротлиги.

Режа:

- 2.1. Ўзбекистон Республикасида банкротлик қонунчилигининг ривожланишига умумий тавсиф.
- 2.2. Банкротликка оид муносабатларда кредиторлар йиғилиши ва улар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалалари.
- 2.3. Суд бошқарувчилари ва улар фаолиятини тартибга солишнинг ҳуқуқий масалалари
- 2.4. Банкротлик тўғрисидаги ишлар бўйича қабул қилинадиган суд ҳужжатлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари

Таянч иборалар: *Ўзбекистон Республикасининг “Банкротлик тўғрисида”ги Қонуни, судгача санация, ихтиёрий тугатиш, қузатув, суд санацияси, ташиқ бошқарув, тугатишга доир иш юритиш, келишув битими, мораторий, кредиторлар йиғилиши, суд бошқарувчиси, банкротлик ишлари бўйича ваколатли орган, қарздор, кредитор*

2.1. Ўзбекистон Республикасида банкротлик қонунчилигининг ривожланишига умумий тавсиф.

Банкротлик институтининг манбалари деганда – банкротликни ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган, ушбу муносабатларда иштирок этувчи барча иштирокчилар учун мажбурий характерга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳисобланади. Банкротлик институти бозор муносабатлари шароитида эркин рақобати муҳитида тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган ва унда муайян иқтисодий қийинчиликларга дучор бўлган қарздорнинг фаолиятини моддий ва процессуал тартибини белгиловчи

муайян норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар базасига эга. Бунда айниқса Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси алоҳида ўринга эга бўлиб, умумий раҳбарий қоидаларни ўзида мужассам этади. Унинг иқтисодий фаолият олиб бориш, хўжалик юритиш, мулкый муносабатларга оид нормалари асосий ҳуқуқий манба сифатида муҳим аҳамиятга эга.

Банкротлик қонунчилигининг мақсади турли давлатларда ҳар хил талқин қилинади. Ўзбекистонда банкротлик соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш деб белгиланган. Англия қонунчилиги кўпроқ кредиторлар манфаатларига хизмат қилса, АҚШ ва Франция қонунчилиги кўпроқ эса қарздорни соғломлаштиришга қаратилган нормаларни ўз ичига олади. Масалан, Франциянинг банкротлик тўғрисидаги қонунининг 85-98-моддалари айнан қарздорни соғломлаштириш билан боғлиқ¹⁹.

1979 йилги Банкротлик ва тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги АҚШ федерал қонуни корпорация, жамият ва жисмоний шахсларнинг банкротлигига нисбатан қўлланилади. Банкротлик тўғрисидаги иш фақат кредитор ва қарздорнинг аризасига кўра қўзғатилиши мумкин.²⁰

Банкротлик муносабатларини ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган махсус қонун – бу *“Банкротлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни* ҳисобланади.

“Банкротлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни дастлаб 1994 йил 5 майда қабул қилинди. Ушбу Қонунда илк маротаба хўжалик субъектларининг ўз фаолияти натижалари учун энг аввало ўз кредиторлари олдида жавобгар эканликлари, самарали иш юритмаганликлари учун биринчи навбатда ўз мол-мулклари билан иқтисодий масъулиятга эга эканликлари мустаҳкамланди. Қонунда банкротлик тушунчасига таъриф бериш билан бирга банкрот деб топишнинг аниқ механизмлари ўрнатилди, банкротликнинг иқтисодий ва ҳуқуқий оқибатлари белгилаб берилди. Мазкур қонун 35 та моддадан иборат эди.

“Банкротлик тўғрисида”ги қонун 1998 йил 28 августда янги тахрирда қабул қилинди. У мазмунан бойитилиб, янги тартиб-таомилларни белгилаб берди. Мазкур қонун 133 та моддадан ташкил топган эди.

Банкротлик тўғрисидаги қонунчилик тизимида Ўзбекистон Республикасининг амалдаги 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган *“Банкротлик тўғрисида”ги Қонунининг* янги тахрири муҳим аҳамиятга эга. Мазкур қонун банкротликка оид муносабатларни тартибга солувчи махсус қонун бўлиб, банкротликнинг асосий тартиб-таомилларини белгилаб берувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатдир. Ушбу янги тахрирдаги қонун 1994 ва 1998 йиллардаги *“Банкротлик тўғрисида”ги қонунлардан* сезиларли даражада ўзига хос қўшимча ва ўзгартиришлар билан фарқланади. Қонуннинг янги тахрири 12 боб, 192-моддадан иборат бўлиб, ушбу қонунда

¹⁹ Butterworths International Insolvency Laws. French Insolvency Laws. / Edited by Wood P. Totty P. – London, 2011.

²⁰ United States Code. Title 11.

аввалгиларидан фарқли равишда банкротликнинг асосий белгилари ўзгарди, юридик шахс ва якка тартибдаги тадбиркорларнинг банкротлиги тушунчалари бир-биридан фарқланди. Алоҳида тоифадаги субъектлар банкротлигининг қоидалари белгиланди.

Хўжалик юритувчи субъектлар, шу жумладан тадбиркорлик субъектларининг банкротлиги билан боғлиқ қоидалар *Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, Хўжалик процессуал кодекси, Жиноят кодекси, Солиқ кодекси, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс* ва бошқа кодексларда, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига оид бўлган қатор қонунлар, жумладан, *“Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги, “Хўжалик ширкатлари тўғрисида”ги, “Хусусий корхона тўғрисида”ги* ва бошқа қатор қонунларда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон, қарор ва фармойишлари, ҳукумат қарорларида мустаҳкамланган.

Шунингдек, *“Қишлоқ хўжалиги корхоналарини санация қилиш тўғрисида”ги* Қонуни қишлоқ хўжалиги корхоналарининг банкротлигида уларни санация қилиш билан боғлиқ муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган.

Мамлакатимизда банкротликка оид муносабатларни тартибга солишда Президент фармон, қарор ва фармойишларининг аҳамияти жуда каттадир, жумладан *1998 йил 4 мартдаги “Хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий ночорлиги ва шартнома мажбуриятларини бажарилиши учун мансабдор шахсларнинг жавобгарлигини кучайтириш тўғрисида”ги, 1999 йил 23 июлдаги “Корхоналар банкротлиги ва санацияси механизмини такомиллаштириш тўғрисида”ги* фармонлари алоҳида ўринга эга.

Банкротликка оид муносабатларни тартибга солишга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 26 июлдаги *“Корхоналарнинг банкротлиги тўғрисидаги қонунчиликни амалга оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар ҳақида”ги 362-сонли, 2009 йил 11 июндаги “Банкротлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунда назарда тутилган маълумотларни эълон қилишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 160-сонли* ва бошқа қарорларини ҳам муҳим ҳуқуқий манба ҳисобланади. Англияда банкротлик учун махсус қонун эмас суд прецеденти қўлланилади.²¹

“Банкротлик тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ ҳамда корпоратив бошқарув сифатини яхшилаш, хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий аҳволи барқарорлиги юзасидан уларнинг раҳбарлари ва мулкдорларининг масъулиятини ошириш, шунингдек сохта банкротлик, банкротликни яшириш ва қасддан банкротликка олиб келинган ҳолатларини ўз вақтида аниқлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг *2013 йил 14*

²¹ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.160

августдаги “Сохта банкротлик, банкротликни яшириш ва қасддан банкротликка олиб келиш аломатларини аниқлаш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 224-сонли Қарори қабул қилинди. Мазкур Қоидалар суд бошқарувчиси ва давлат солиқ инспекциялари ходимлари томонидан қарздорнинг молиявий-хўжалик фаолиятини сохта банкротлик, банкротликни яшириш ва қасддан банкротликка олиб келиш аломатларини аниқлаш юзасидан таҳлил қилиш тартибини белгилайди. Ушбу норматив ҳужжат сохта банкротлик, банкротликни яшириш ва қасддан банкротликка олиб келиш каби ҳаракатлар учун масъул шахсларнинг жавобгарликдан қочиблигини истисно этишда муҳим аҳамият касб этади.

“Банкротлик тўғрисида”ги Қонунга ва Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 14 августдаги “Сохта банкротлик, банкротликни яшириш ва қасддан банкротликка олиб келиш аломатларини аниқлаш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 224-сонли Қарорига мувофиқ, Вазирлар Маҳкамасининг “Иқтисодий ночор корхоналарнинг суд бошқарувчилари фаолиятини ташиқил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” 2004 йил 23 мартдаги 138-сон қарорига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги 2013 йил 8 октябрь 277-сонли қарори қабул қилинди. Мазкур қарорга мувофиқ суд бошқарувчиларнинг вазифаларига ва уларни аттестациядан ўтказиш талабларига бир қатор қўшимча ва ўзгартишлар киритилди.

Шунингдек, ваколатли давлат органлари томонидан бу борада ўнга яқин норматив ҳужжатлар ҳам қабул қилиниб, тегишли тартибда рўйхатдан ўтказилган. “Корхоналарни молиявий соғломлаштириш ва тўлов қобилиятини тиклаш Намунали режаси”, “Банкрот корхонани тугатиш бўйича иш юритувчи амалга ошириш тўғрисида Низом”, Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитасининг 2006 йил 15 майдаги 1-сон қарори билан тасдиқланган “Суд бошқарувчиларининг аттестация комиссияси тўғрисидаги Низом” ва бошқалар шундай ҳужжатлар жумласидандир.

Банкротликка оид масалаларни ҳал этишда норматив-ҳуқуқий ҳужжат саналмасада, муҳим аҳамиятга эга бўлган Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленуми ва Раёсати қарорлари ҳам алоҳида ўринга эга. Чунки, хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги мулкӣ муносабатларни тартибга солувчи қонунчиликни такомиллашуви, фуқаролик муносабатларида янги институтларнинг пайдо бўлиши билан вужудга келаётган қийинчиликларнинг ечимини топишда Олий хўжалик суди Пленумининг хўжалик судларига раҳбарий кўрсатмалари (Қарорлари)га таянилганида асосли бўлиши мумкин. Шунинг учун Пленум томонидан қонунларни ва бошқа меъёрий ҳужжатларни қўллаш бўйича ишлаб чиқилган кўрсатмалар нафақат судлар учун, балки иқтисодий муносабатлар иштирокчилари учун ҳам муҳимдир. Ўз навбатида ушбу қарорлар низоларни моддий ва процессуал ҳуқуқ нормалари асосида адолатли ҳал этиш ва суд амалиётининг бир хиллигини таъминлаш, тегишли норматив ҳужжатларни тушуниш ва шарҳлашдаги ноаниқликларни бартараф этиш, суд ҳужжатлари сифатини

ошириш, тадбиркорлик ва бошқа иқтисодий фаолиятда қонунбузарликларнинг олдини олиш ҳамда қонунчиликни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

“Банкротлик тўғрисида”ги Қонунни бир хилда қўлланилишини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг 2006 йил 27 январдаги “Банкротлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг хўжалик судлари томонидан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида”ги 142-сонли қарори қабул қилинган.

Халқаро муносабатларда банкротлик билан боғлиқ масалалар ҳуқуқий тартибга солишда БМТнинг халқаро савдо ҳуқуқи Комиссияси (ЮНСИТРАЛ) томонидан трансчегаравий ночорлик ҳақида Намунавий қонун ишлаб чиқилган. Мазкур қонун давлатларга ўз миллий қонунчилиги тизимига инкорпорация қилиш учун тавсия қилинган (1997 йил 15 декабрдаги БМТ Бош Ассамблеяси 52/158 резолюцияси).

2.2. Банкротликка оид муносабатларда кредиторлар йиғилиши ва улар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалалари.

М.В.Телюкина кредиторларни қуйидаги тоифаларга ажратган:

- талабининг характериға бўйича (пул ва пулсиз мажбуриятлар бўйича кредиторлар);
- банкрот деб топиш тўғрисидаги талаб билан чиққанлигига қараб (аризачи ва аризачи бўлмаган кредиторлар);
- банкротлик жараёнидаги жойига қараб (конкурс ва конкурс бўлмаган кредиторлар);
- талабининг миқдорига қараб (йирик ва кичик кредиторлар);
- талабларининг аниқланганлигига қараб (талаблари аниқ ва талаблари аниқ бўлмаган)²².

“Банкротлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунда кредиторлар йиғилишиға тушунча берилмаган.

Кредиторлар йиғилишининг бош мақсади – банкрот корхона кредиторларини уюштириш, уларнинг талабларини ўзаро мувофиқлаштириш, ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишлари учун зарур ташкилий ва ҳуқуқий механизмларни биргаликда ўзаро келишган ҳолда ишлаб чиқиш, амалға ошириш шу асосда банкрот корхонаға нисбатан мавжуд талабларни максимал даражада қондирилишиға эришишдан иборат.

Мазкур Қонун 10-моддасининг иккинчи қисмида қарздорға нисбатан содир этиладиган ҳаракатларнинг ҳаммасини барча кредиторлар номидан кредиторлар йиғилиши ёки кредиторлар қўмитаси амалға ошириши

²² Телюкина М.В. Конкурсное право: теория ва практика несостоятельности (банкротства). М.: Дело, 2002. С. 56.

белгиланган. Ушбу модданинг учинчи қисмига кўра кредиторлар, мажбурий тўловларга доир талаблар қисми бўйича эса давлат солиқ хизмати органлари ва бошқа ваколатли органлар кредиторлар йиғилишининг овоз бериш ҳуқуқига эга бўлган иштирокчиларидир. Кредиторлар йиғилишида маслаҳат овози ҳуқуқи билан қарздор ходимларининг вакили, суд бошқарувчиси, қарздор муассисларининг (иштирокчиларининг) ёки қарздор мол-мулки эгасининг вакили иштирок этади.

Демак, юқоридаги нормаларнинг мазмунидан келиб чиқиб, **кредиторлар йиғилиши** – бу барча кредиторлар манфаатларини ҳимоя қилувчи, уларнинг қарздорларга нисбатан содир этиладиган барча ҳаракатларини амалга оширувчи, кредиторлар, тегишли ваколатли органлари ходимлари, суд бошқарувчиси ҳамда қарздорнинг ваколатли вакиллари иштирокидаги органдир.

“Банкротлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 10-моддасида кредиторлар йиғилиши ўтказиш асослари, шартлари ва тартиблари белгилаб берилган. Ушбу моддада кредиторлар йиғилиши мажлисининг ваколатлари ва асосий вазифалари назарда тутилган. Қонуннинг 11-моддаси кредиторлар йиғилиши ўтказилиши тўғрисида манфаатдор шахсларни хабардор қилиш масалалари ёритилган.

1979 йилги Банкротлик ва тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги АҚШ федерал қонунида кредитор сифатида инвесторларнинг ҳуқуқларини алоҳида ҳимоя қилиш масаласи ҳам кўрсатилган.²³

Кредиторлар, мажбурий тўловларга доир талаблар қисми бўйича эса давлат солиқ органлари ва бошқа ваколатли органлар кредиторлар йиғилишининг овоз бериш ҳуқуқига эга бўлган иштирокчилари ҳисобланади.

Банкротлик таомили қўлланилаётганда барча кредиторларнинг манфаатларини қонунга мувофиқ ташкил этиладиган кредиторларнинг йиғилиши ёки кредиторлар кўмитаси ҳимоя қилади ва қарздорга нисбатан содир этиладиган ҳаракатларнинг ҳаммасини амалга оширади.

Кредиторларнинг биринчи йиғилиши хўжалик суди томонидан аризани кўриб чиқишга қабул қилиш тўғрисидаги ажрим асосида, йиғилиш ўтказиладиган жой ва вақтни кўрсатган ҳолда, ажрим чиқарилган вақтдан эътиборан 10 кун ичида матбуотда эълон қилиш орқали чақирилади. Хўжалик суди кредиторлар йиғилишини ўтказишни кредиторга, қарздога, солиқ идорасига ёки бошқа органларга юклаши мумкин. Хўжалик юритувчи субъектни банкрот деб топишни сўраб ариза билан судга мурожаат қилган шахс банкротлик таомилини қўллашдан бевосита манфаатдор экан, у ушбу корхонага нисбатан банкротлик таомилини қўллашнинг таъминланишига кўмаклашиши лозим.

Демак, кредиторлар йиғилишини ташкил этиш ва ўтказиш *суд бошқарувчиси* томонидан амалга оширилади.

Кредиторлар йиғилиши, агар унда қарздорнинг пул мажбуриятлари ва (ёки) мажбурий тўловлари **умумий суммасининг камида учдан икки қисми миқдорида талаблар билдираётган, овоз бериш ҳуқуқи бор кредиторлар** ҳозир бўлса, ваколатли ҳисобланади.

Кредиторлар йиғилишининг мутлақ ваколоти доирасида қабул қилинадиган қарорлар, кредиторлар йиғилиши баённомасига илова қилиниши лозим бўлган ҳужжатлар, кредиторлар йиғилишини ўтказиш тўғрисида хабардор этиш, уни чақириш, қарор қабул қилиш тартиблари ҳам аниқ белгилаб берилган.

²³ Қаранг. Джексон, 14 журнал Legal Studies 73 (1985); то же в 60 Am. Bankr. L. J. 399 (1986); Логика и недостатки закона о банкротстве (Кембридж, штат Массачусетс, 1996); Бэйд / Джексон, 51 U. Chi. L. Rev/ 1393 (1985).

• Кредиторлар йиғилишининг **мутлақ ваколатига** қуйидаги қарорларни қабул қилиш киради:

- ❖ келишув битими тузиш тўғрисидаги қарор;
- ❖ кредиторлар қўмитаси аъзоларини сайлаш, унинг миқдорий таркибини белгилаш ва бундай қўмита аъзоларининг ваколатларини муддатидан илгари тугатиш тўғрисидаги қарор;
- ❖ суд санациясини ёки ташқи бошқарувни жорий этиш ва уларнинг муддатини узайтириш тўғрисида илтимоснома билан хўжалик судига мурожаат қилиш ҳақидаги қарор;
- ❖ қарздорни банкрот деб топиш ҳамда тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги илтимоснома билан хўжалик судига мурожаат этиш ҳақидаги қарор;
- ❖ суд санацияси режасини тасдиқлаш ҳамда қарзларни узиш жадвалини маъқуллаш тўғрисидаги қарор;
- ❖ суд бошқарувчисининг тайинланиши, алмаштирилиши ёки вазифасидан озод қилиниши тўғрисидаги илтимоснома билан хўжалик судига мурожаат этиш ҳақидаги қарор;
- ❖ ташқи бошқарув режасини тасдиқлаш тўғрисидаги қарорлар.

Кредиторлар йиғилишда ўз вакиллари орқали иштирок этишлари ҳам мумкин. Кредиторлар йиғилишида кворум бўлмаса, 10 кунлик муддат ичида кредиторларнинг такрорий йиғилиши чақирилади, йиғилиш, унинг ўтказиладиган санаси, вақти ва жойи тўғрисида кредиторлар лозим даражада хабардор этилади.

Кредиторлар йиғилишида баённома юритилади.

Кредиторлар йиғилиши баённомаси ҳамда унга илова қилинган хужжатлар кредиторлар йиғилиши ўтказилган санадан эътиборан **беш кундан** кечиктирмай хўжалик судига топширилиши керак.

Кредиторлар қўмитаси – бу кредиторларнинг махсус органибўлиб, банкротлик тўғрисидаги муносабатларда ҳуқуқ субъекти сифатида фаолият кўрсатади. Қонун кредиторлар қўмитасининг иккита муҳим функциясини белгилайди. Биринчидан, кредиторлар қўмитаси кредиторлар манфаатини ёқлаб чиқади; иккинчидан, суд бошқарувчиларининг хатти-ҳаракатлари устидан назоратни амалга оширади.

Кредиторлар йиғилиши томонидан кредиторлар сони 20 тадан ошиқ

бўлса, ташқи бошқарув ва тугатишга доир иш юритиш амалга ошириладиган давр учун **кредиторлар қўмитаси** сайланади.

Қўмита ташқи бошқарувчи ва ишончли вакилдан қарздорнинг молиявий аҳволи ва иш юритишнинг бориши тўғрисидаги маълумотларни олиш, уларнинг ҳаракатлари устидан судга мурожаат қилиш ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳуқуқларга эга.

Кредиторлар қўмитаси қуйидаги қарорларни қабул қилишга ҳақли:

- кредиторлар йиғилишини чақириш тўғрисидаги қарор;
- суд бошқарувчисининг тайинланиши, алмаштирилиши ёки вазифасидан озод қилиниши тўғрисидаги илтимоснома билан хўжалик судига мурожаат этишни кредиторлар йиғилишига тавсия қилиш ҳақидаги қарор;
- қарздорнинг йирик битимларини ҳамда амалга оширилишидан қарздор манфаатдор бўлган битимларини тасдиқлаш ёки уларни тасдиқлашни рад этиш тўғрисидаги қарорлар.

Агарда, банкротлик ҳақидаги иш бўйича иш юритиш қўзғатилгандан сўнг, хўжалик судига бошқа кредитор томонидан ўша қарздорни ночор деб топиш ҳақида ариза тушса, хўжалик суди аризани қабул қилишни рад этади. (ХПКнинг 17-м. 3-б.) ва айти пайтда аризачига кредиторлар йиғилишида иштирок этиш ҳуқуқини кўрсатади.

Банкротлик тўғрисидаги ишда ягона кредитор иштирок этаётган бўлса, кредиторлар йиғилишининг мутлақ ваколатига тааллуқли қарорларни қабул қилишни шу кредиторнинг ўзи амалга оширади.

Реестр – банкротлик жараёнига хос муҳим ҳужжатлардан биридир. Реестрга киритилган кредиторлар ишда иштирок этувчи шахслар мақомига

эга бўлади ва реестрда кўрсатилган навбат тартибида ўз талабларини кондириши мумкин.

Швеция қонунчилигида ресивер номли шахс кредиторларнинг талабларини аниқлаш ва қаноатлантириш билан шуғулланади.²⁴

Кредиторларнинг талаблари реестри **фақат суд бошқарувчиси** томонидан юритилади. Шунини таъкидлаш керакки, ҳар бир кейинги суд бошқарувчиси ундан олдинги банкротлик таомилида тузилган реестрни қабул қилади ва келиб чиқадиган ҳолатларга кўра тегишли ўзгартиришлар киритади. Кейинчалик суд бошқарувчиси реестрдаги хато ёки ноаниқликларни топганда, тегишли ўзгартиришларни киритади, бу ҳақда талаблари юзасидан ўзгартиришлар киритилган кредиторга хабар қилинади (*“Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 14-моддаси биринчи қисми*). Бундай ҳолларда мазкур кредитор Қонуннинг 59-моддасига асосан, у билан суд бошқарувчиси ўртасида келиб чиққан келишмовчиликларни ҳал этиш мақсадида хўжалик судига мурожаат қилишга ҳақли.

Кредиторлар реестри Ўзбекистон Республикасининг миллий валютасида, яъни сўмда юритилади. Агар қарздорнинг чет эл валютасидаги қарзлари бўлса, кредиторларнинг талаблари реестрига киритиладиган кредиторлар талабларининг ҳажми биринчи йиғилиш ўтказилиши учун қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ариза қабул қилинган кундаги расмий курс бўйича белгиланади, кейинги таомилларда эса, башарти кредитор ва қарздор ўртасидаги шартномада бошқача тартиб кўрсатилмаган бўлса, тегишли банкротлик таомили ўтказиладиган санадаги расмий курс бўйича белгиланади.

Реестрда ҳар бир кредитор ҳақида маълумотлар, қарздор олдига кўйилган талабларининг аниқланган ҳажми, уларни Қонуннинг 133-моддаси,

²⁴ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.162

134-моддаси иккинчи-еттинчи қисмлари бўйича кондирилиш навбати кўрсатилади.

ОХС Пленумининг 2006 йил 27 январдаги 142-сонли қарори (19-банди)да кўрсатилганидек, қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ариза хўжалик суди томонидан қабул қилингунга ва банкротликнинг тегишли таомилини жорий этишга қадар ижро муддати келган қарздорнинг кредиторлар олдидаги мажбуриятлари кредиторларнинг талаблари реестрига киритилади. Хўжалик суди томонидан қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани қабул қилганидан кейинги қарздорнинг кредитор олдидаги келиб чиққан мажбуриятлари ҳамда тегишли банкротлик таомили бошлангандан кейин ижро муддати келган мажбуриятлар жорий деб топилади ва кредиторларнинг талаблари реестрига киритилмайди. Шунини айтиш жоизки, тугатишга доир иш юритишда қоидага кўра барча кредиторлар унинг талаблари қайси навбатда кондирилишидан қатъи назар реестрга киритилади(навбатдан ташқари тугатишга доир иш юритиш бошлангунга қадар вужудга келган навбатдан ташқарилар ҳам назарда тутилмоқда). Бунинг зарурати суд бошқарувчиси ва кредиторлар қарздор мажбуриятларининг умумий ҳажмини билишларига имконият бериши билан белгиланади.

Кредитор ҳақида маълумотларни реестрга киритиш имкони бўлиши учун, кредитор ўз талабларини баён этганда аризада ўзи ҳақидаги маълумотларни (юримдик шахслар учун фирманинг номини, жойлашган ерини; жисмоний шахслар учун исми, фамилияси, отасининг исми, паспортга оид маълумотларини), шунингдек, банк реквизитларини (агар улар бўлса) кўрсатиши шарт.

Реестрга киритилган маълумотлар ўз моҳиятига кўра конфиденциал деб ҳисобланмайди, шунинг учун унинг ошкоралиги ва барча учун танишиш имконияти борлиги айна пайтда кредиторлар учун фақат ижобий аҳамиятни касб этади.²⁵

Кредиторларнинг талаблари реестрини тузишда пул мажбуриятлари ва мажбурий тўловларнинг навбати, таркиби ва миқдори билан боғлиқ ҳолда кредитор, қарздор ва суд бошқарувчиси ўртасида юзага келадиган келишмовчиликлар (*масалан, Қонуннинг 70, 100-моддаларида назарда тутилган келишмовчиликлар*) Қонуннинг 59-моддасига мувофиқ, хўжалик суди томонидан кўриб чиқилади.

²⁵ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.164

-
- Қарздор юридик шахсга нисбатан қуйидагилар манфаатдор шахслар деб эътироф этилади:

- қонун ҳужжатларига мувофиқ қарздорга нисбатан бош ёки тобе ҳисобланувчи юридик шахс;

- қарздорнинг раҳбари, шунингдек қузатув кенгаши, коллегиял ижроия органи таркибига кирувчи шахслар, бош бухгалтер (бухгалтер), шу жумладан улар билан тузилган меҳнат шартномаси банкротлик тўғрисидаги иш қўзғатилмасидан олдинги бир йил давомида бекор қилинган ҳолларда ҳам;

- юридик шахснинг муассислари (иштирокчилари).

Қарздор яқка тартибдаги тадбиркорга нисбатан манфаатдор шахс дейилганда унинг хотини (эри), ота-онаси, бува-бувилари, ака-укалари, опа-сингиллари ҳамда болалари, неваралари, чеваралари, эваралари, ака-ука ва опа-сингилларининг болалари, неваралари, чеваралари, эваралари, хотинининг (эрининг) ота-онаси, ака-укалари ва опа-сингиллари тушунилади.

2.3. Суд бошқарувчилари ва улар фаолиятини тартибга солишнинг ҳуқуқий масалалари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 23 мартдаги 138-сонли қарори билан тасдиқланган “Суд бошқарувчилари тўғрисида”ги Низомнинг 2-бандига кўра хўжалик суди томонидан банкротлик тўғрисидаги аниқ иш бўйича қуйидаги турдаги суд бошқарувчилари тайинланади:

- ◆ қузатиш тартиботи жорий этилганда - муваққат бошқарувчи;
- ◆ суд санацияси тартиботи ўтказилганда - санация бошқарувчиси;
- ◆ ташқи бошқарув жорий этилганда - ташқи бошқарувчи;
- ◆ тугатишга доир иш бошланганда - тугатиш бошқарувчиси.

Суд бошқарувчилари барча банкротлик таомилларида, муваққат, санация қилувчи, ташқи ва тугатиш бошқарувчиси сифатида қатнашади. Ҳар қандай суд бошқарувчиси қилиб тайинланадиган номзод шартли равишда иккига, яъни ижобий (мавжуд бўлиш керак) ва салбий (мавжуд бўлмаслиги керак)га таснифланадиган муайян талабларга жавоб бериши керак.

Ижобий талаблар ОХС Пленумининг 27.01.2006 йилдаги 142-сонли қарорининг 11-банди ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 23.03.2004 йилдаги 138-сонли қарори билан тасдиқланган «Суд бошқарувчиларини аттестациядан ўтказиш тўғрисида Низомнинг» 7-бандида белгиланган.

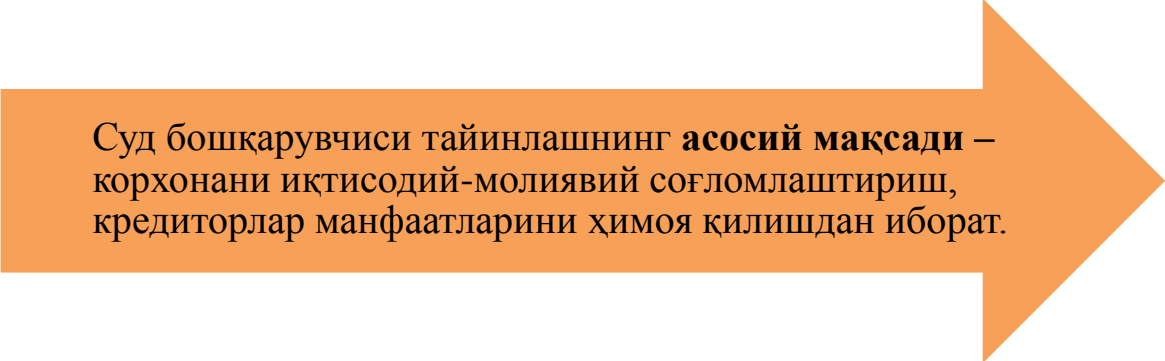

Суд бошқарувчилари барча банкротлик таомилларида, муваққат, санация қилувчи, ташқи ва тугатиш бошқарувчиси сифатида қатнашади. Ҳар қандай суд бошқарувчиси қилиб тайинланадиган номзод шартли равишда

иккига, яъни ижобий (мавжуд бўлиш керак) ва салбий (мавжуд бўлмаслиги керак)га таснифланадиган муайян талабларга жавоб бериши керак.

Ижобий талаблар ОХС Пленумининг 27.01.2006 йилдаги 142-сонли қарорининг 11-банди ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 23.03.2004 йилдаги 138-сонли қарори билан тасдиқланган «Суд бошқарувчиларини аттестациядан ўтказиш тўғрисида Низомнинг» 7-бандида белгиланган.

Қарздор ёки кредиторга нисбатан манфаатдор шахслар; судланганлик ҳолати тугалланмаган ёки судланганлиги олиб ташланмаган шахслар; банкротлик таомили жорий этилган якка тартибдаги тадбиркорлар; илгари суд бошқарувчиси вазифасини бажараётган пайтда қарздорга, кредиторларга зарар етказиб, бу зарарни қопламаган шахслар; бошқа шахсларнинг ишларини ва (ёки) мол-мулкни бошқариш билан боғлиқ фаолиятни амалга оширишига чеклов белгиланган шахслар (бундай фаолият билан шуғулланишдан маҳрум этилган ёки нолойиқ деб топилган шахслар) **суд бошқарувчилари этиб тайинланиши мумкин эмас.**

Суд бошқарувчиси тайинлашнинг **асосий мақсади** – корхонани иқтисодий-молиявий соғломлаштириш, кредиторлар манфаатларини ҳимоя қилишдан иборат.

Хўжалик суди ушбу модданинг иккинчи қисмида кўрсатилган асосларга биноан, банкротлик тўғрисидаги ишда иштирок этаётган шахслар тақдим этган далиллар бўлган тақдирда, суд бошқарувчилигига тавсия этилган номзодни бу вазифага тайинлашни рад этишга ёки суд бошқарувчисини ўз вазифасини бажаришдан озод этишга ҳақли ҳисобланади.

Суд бошқарувчиси хўжалик суди томонидан вазифага тайинланган санадан эътиборан **ўн кун ичида** банкротлик тўғрисидаги ишда иштирок этаётган шахсларга зарар етказилиши ҳодисаси учун ўз жавобгарлигини қонун ҳужжатларида белгиланадиган тартибда суғурталашни лозим. Қонунда ушбу талабларни мустаҳкамловчи норманинг мавжудлиги муҳим аҳамиятга эгадир. Аммо ушбу талаблар банкротликнинг соддалаштирилган таомилини амалга ошираётган суд бошқарувчиларига нисбатан татбиқ этилмайди.

Кредиторлар йиғилиши суд бошқарувчисидан қарздорнинг мол-мулкни суғурта қилиш шартномасини тузишни талаб қилишга ҳақли.

Суд бошқарувчиларининг профессионал бирлашмалари нодавлат нотижорат ташкилотлари бўлиб, мазкур бирлашмалар ўз фаолиятида даромад (фойда) олишни кўзламайди ва олинган даромад (фойда)ни ўз аъзолари ўртасида тақсимламайди. Суд бошқарувчиларининг профессионал бирлашмалари Ўзбекистон Республикасининг «*Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида*»ги Қонуни ва бошқа қонунлар асосида ташкил этилади ва фаолият юритади. Суд бошқарувчиларининг фаолиятидаги муваффақиятлар аввалам бор уларнинг профессионал даражасига боғлиқдир. Шу билан бирга суд бошқарувчилари ҳам ўз манфаатларини ҳуқуқий ҳимоя қилинишига муҳтождирлар.

Шу каби муаммоларни ҳал қилиш учун “Банкротлик тўғрисида”ги Қонунда суд бошқарувчиларининг касбга оид даражасини юксалтириш ва кўллаб-қувватлаш, манфаатлари ҳимоя этилишига кўмаклашиш мақсадида суд бошқарувчиларининг профессионал бирлашмаларини тузиш белгиланган.

Суд бошқарувчиси раҳбар билан бир қаторда ўз номидан ҳам, қарздор номидан ҳам мустақил ҳаракат қилиш ҳуқуқига эга. Шу ўринда суд бошқарувчиси ўз номидан ҳаракат қилсада, ҳуқуқ ва мажбуриятлар бари бир қарздорда юзага келади. Суд бошқарувчиси қарздор ва кредиторларнинг манфаатларини кўзлаб иш олиб боради.

Шундан келиб чиқиб, суд бошқарувчиси банкротлик таомилларида белгиланган тадбирларни ўтказиш зарурати билан белгиланган махсус мақомга эга ҳуқуқ субъекти ҳисобланади. Бу билан суд бошқарувчисининг комплекс ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланган.

Суд бошқарувчиси ўз ваколатлари доирасида кредиторлар йиғилишини чақириб, қонунда назарда тутилган ҳолларда кредиторлар кўмитаси чақирилишини талаб қилиш, олдиндан давлат божи тўламай туриб, даъво аризалари ва бошқа аризалар билан хўжалик судига мурожаат этиш, ўз ваколатларини амалга оширишни таъминлаш учун бошқа шахсларни шартнома асосида улар фаолиятига қарздорнинг маблағлари ҳисобидан ҳақ тўлаган ҳолда, жалб этиш, ўз вазифасини бажаришни муддатидан илгари тугатиш тўғрисида хўжалик судига ариза бериш каби ҳуқуқларга эга.

Юқорида кўрсатилганидан ташқари, суд бошқарувчиси қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин. Хусусан, ҳар бир банкротлик таомилида суд бошқарувчиси фойдаланиши мумкин бўлган ҳуқуқлар ҳажми мавжуд (“*Банкротлик тўғрисида*”ги Қонуннинг 66, 81, 97, 128-моддаларида суд бошқарувчисининг қузатув, суд санацияси, ташқи бошқарув ва тугатишга доир иш юритиш таомиллардаги қўшимча ҳуқуқлари ҳажми кўрсатилган).

Ўз навбатида **суд бошқарувчисига** қарздорнинг мол-мулки бут сақланиши юзасидан чоралар кўриши, кредиторларнинг талаблари реестрини

юритиши, қарздорнинг молиявий аҳволини таҳлил этиши, хўжалик суди томонидан белгиланган вазифаларни бажариши, зиммасига юклатилган вазифаларни бажармаганда ёки лозим даражада бажармаганда қарздорга, кредиторларга ва учинчи шахсларга зарар етказилган бўлса, уларга етказилган зарарнинг ўрнини қоплаши шарт дейилган мажбуриятлар юкланади.

Суд бошқарувчиси банкротлик таомилларини ўтказётганда қарздор ва кредиторларнинг манфаатларини кўзлаб, инсоф билан оқилона иш олиб бориши шарт, чунки хўжалик суди томонидан суд бошқарувчилари кредиторлар ва қарздорнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун тайинланади.²⁶

Айниқса қонундаги суд бошқарувчиси банкротлик таомиллари-ни ўтказётганда қарздор ва кредиторларнинг манфаатларини кўзлаб инсоф билан ва оқилона иш олиб бориши шарт дейилган норма уларнинг ўз вазифасига масъулиятини оширади.

Суд бошқарувчиси ҳуқуқ ва мажбуриятлари доирасида фаолият юритиши лозим бўлиб, унинг томонидан зиммасига қонунан юкланган вазифаларнинг қарздорга ёки кредиторга зарар етказилишига олиб келган тарзда бажарганда ёки лозим даражада бажармаганда вазифасидан озод этишга асос бўлади. Бунда қарздор, кредиторлар етказилган зарарнинг ўрнини қопланишини талаб қилишга ҳақлидирлар.

Ушбу белгиланган мажбуриятлардан ташқари, суд бошқарувчисининг зиммасида қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

Масалан, *“Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 52-моддаси учинчи қисмида* назарда тутилган тартибда у банкротлик бўйича эълон қилиниши лозим бўлган маълумотларни махсус белгиланган расмий нашр органига юбориши керак, кредиторлар йиғилишини ташкил этиш ва ўтказиш, баённомалар юритилишини таъминлаши, шунингдек юқоридаги Қонуннинг 67, 82, 128-моддаларида кўрсатилган суд бошқарувчилари мажбуриятларини бажариш шарт. Ўз мажбуриятларини бажаришда суд бошқарувчилари мазкур Қонун, шунингдек, *“Суд бошқарувчилари тўғрисида”ги Низомда* (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 23.03.2004 йилдаги 138-сонли қарорига 1-илова) белгиланган қоидаларга амал қиладилар.

²⁶ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.163

- Суд бошқарувчиларнинг ўз зиммасига юклатилган вазифаларни қарздорга ёки кредиторларга зарар етказилишига олиб келган тарзда бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганликлари учун икки хил тоифадаги оқибат келиб чиқиши:

- ❖ суд бошқарувчисини ўз вазифасини бажаришдан озод этилиши;
- ❖ етказилган зарарнинг ўрнини қопланиши назарда тутилган.

Қонунчиликка мувофиқ, суд бошқарувчиси бошқа асослар бўйича ҳам озод этилиши мумкин, масалан унинг ўз аризасига биноан, банкротлик ишлари бўйича давлат органининг қарорига асосан (*“Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 96-моддаси*).

Кредиторлар йиғилиши ва (ёки) банкротлик тўғрисидаги иш бўйича давлат органи судга суд бошқарувчисини озод этиш тўғрисида илтимоснома билан мурожаат этиши мумкин. Хўжалик суди аризани кўриб чиқиш натижасида ажрим чиқаради ва ушбу ажрим устидан Қонуннинг 60-моддасида назарда тутилган тартибда шикоят қилиниши мумкин.

Суд бошқарувчисининг ўз вазифаларини бажарганлик учун ҳақ олиш ҳуқуқи *“Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 19-моддаси* биринчи қисми (умумий қоидалар), 65-модда (муваққат бошқарувчи бўйича), 97-модданинг иккинчи қисми (ташқи бошқарувчи бўйича)га мувофиқ белгиланган.

Суд бошқарувчисига ҳақ тўлаш аввало қарздорнинг мол-мулки ҳисобидан амалга оширилади. Шу ўринда айтиш жоизки, суд бошқарувчисига ўз вазифасини бажарганлик учун ҳақ тўлашнинг миқдори ва тартибини белгилаш кредиторлар йиғилиши ваколатига, уни тасдиқлаш эса хўжалик суди ваколатига берилгандир.

Ҳақ ва унинг миқдори суд бошқарувчисининг фаолиятидаги муваффақияти ҳамда қарздор мол-мулкининг миқдорига боғлиқдир. *ОХС Пленумининг 27.01.2006 йил 142-сонли қарорида (15-банди)* суд бошқарувчиси ҳақининг миқдорини белгилашда қарздор мол-мулкининг қиймати, суд бошқарувчиси амалга оширадиган ишлар ҳажми ҳисобга олиниши лозим. Шу билан бирга, суд бошқарувчиси ҳақининг миқдори қарздор собиқ раҳбарининг иш ҳақи миқдоридан кам бўлмаслиги керак.

Қарздорнинг мол-мулки мавжуд бўлмаган тақдирда, суд бошқарувчисига ҳақ тўлаш тартиби кредиторлар йиғилиши томонидан худди

шундай тартибда ҳал қилинади. Агар кредиторлар йиғилиши томонидан ушбу масала тўғрисида аниқ бир келишувга эришилмаса, суд бошқарувчисига ҳақ тўланиш ҳаражатлари аналогия асосида Қонуннинг 52-моддаси олтинчи қисмига мувофиқ, судга қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ариза билан мурожаат қилган кредиторга юкланади.

Банкротликнинг соддалаштирилган таомилида, қоида тариқасида суд бошқарувчиси этиб, суд бошқарувчисининг 4-даражали аттестатига эга бўлган давлат солиқ органларининг хизматчиларидан бири тайинланади, шунга кўра, уларга ҳақ тўланиши белгиланмаган.

Кредиторлар йиғилишининг қарори билан суд бошқарувчисига унинг фаолият натижаларига қараб тўланадиган кўшимча ҳақ белгиланиши мумкинлиги кўрсатиб ўтилган (*ОХС Пленумининг 27.01.2006 йил 142-сонли қарори 15-банди*).

Шу билан бирга, суд бошқарувчисига қарздорнинг мол-мулкидан кўшимча ҳақ тўланиши қонунда инкор этилмайди ва асосий ҳақ тўланишидан фарқли равишда хўжалик суди томонидан тасдиқланмайди. Кўшимча ҳақ ҳам кредиторлар билан бошқача келишув белгиланмаган бўлса, қарздорнинг мол-мулки ҳисобидан амалга оширилади.

2.4. Банкротлик тўғрисидаги ишлар бўйича қабул қилинадиган суд ҳужжатлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари

Хўжалик судининг судьяси *“Банкротлик тўғрисида”*ги қонун ва *Хўжалик процессуал кодекси* нормаларида ўрнатилган талабларга риоя этилган ҳолда берилган қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани қабул қилади ва уни кўриб ҳал этади.

*Қонун 45-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани қабул қилиш ва банкротлик тўғрисидаги ишни қўзғатиш ёки аризани қабул қилишни рад этиш ёхуд қайтариш тўғрисидаги масалани судья ариза тушган пайтдан эътиборан **беш кундан** кечиктирмай ҳал этади.*

Судья қарздорни банкрот деб топиш тўғрисида берилган аризани ўз иш юритишига қабул қилади.

Судья қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани иш юритишига қабул қилар экан, кузатувни жорий этиш ва муваққат бошқарувчини тайинлаш тўғрисида ажрим чиқариши мумкин.

Амалиётда хўжалик суди судьялари Қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани иш юритувга қабул қилиш ҳақидаги ажримда

банкротлик тўғрисидаги ишни кўзғаш ҳақидаги масалани ҳам ҳал қилиб битта ажрим қабул қилади. Шу билан бирга баъзида Қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани иш юритувга қабул қилиш ҳақидаги ажримда кузатув таомилини қўллаган ҳолда ва муваққат бошқарувчини тайинлаган ҳолда иш кўзғатиш тўғрисида ажрим қабул қилинади.

Шунингдек, судлар амалиётида Қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани иш юритувга қабул қилиш ва ишни суд муҳокамасига тайёрлаш ҳақидаги ажрим қабул қилиш учраб туради.

Мисол учун,

Кредиторнинг аризасига кўра банкротлик тўғрисидаги ишни кўзғатиш ҳақида суд ажрими

**ХЎЖАЛИК СУДИ
АЖРИМ**

(аризани қабул қилиш ва ишни суд муҳокамасига тайёрлаш тўғрисида)

_____ ш. 2015 йил 10 август _____-сонли иш

Н. вилоят хўжалик суди судьяси _____, “Х” корхонасининг “Х-PLYUS” МЧЖни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризасини ва унга илова қилинган ҳужжатларни кўриб чиқиб, суд ариза судловлилик қоидаларига ва ЎзР ХПК 112-моддаси, “Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 39, 41-моддалари талабларига риоя қилинган ҳолда тақдим этилган деб ҳисоблайди.

Аризани қабул қилиш ва банкротлик тўғрисидаги ишни кўзғатиш учун етарли асослар мавжудлигини эътиборга олиб, ишни тўғри ва ўз вақтида кўрилишини таъминлашга қаратилган ҳаракатларни бажариш мақсадида, ЎзР “Банкротлик тўғрисида”ги Қонунининг 45, 47, 48, 49, 62, 65-моддалари ва ХПК 116, 122–124-моддаларига асосланиб

А Ж Р И М Қ И Л Д И :

1. “Х” корхонасининг аризаси иш юритувга қабул қилинсин ва “Х-PLYUS” МЧЖга нисбатан банкротлик тўғрисида иш кўзғатилсин.

2. Ишнинг суд муҳокамаси хўжалик судининг 2015 йил 25 сентябрда соат 10-00 даги мажлисига тайинлансин. Мажлис суд биноси жойлашган манзилда _____ ш., А.Навоий кўчаси, 6-уйда, 3-мажлислар залида бўлиб ўтади.

3. “Х-PLYUS” МЧЖга нисбатан кузатув таомили қўлланилсин.

4. “Х-PLYUS” МЧЖнинг муваққат бошқарувчиси этиб Б.Азимов тайинлансин. Муваққат бошқарувчига тўланадиган ҳақ миқдори ва уни тўлаш тартиби кредиторлар йиғилишининг мазкур масала бўйича қарори тақдим этилгандан кейин аниқлансин.

5. Ишни судда кўришга тайёрлаш тартибида:

– кредитор (аризачи)га: аризада кўрсатилган талабларни асослантирувчи ҳужжатларнинг асл нусхасини тақдим этиш;

– муваққат бошқарувчига:

а) “Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 52, 53, 68-моддаларига мувофиқ қарздорга нисбатан кузатув таомили қўлланилганлиги ва кредиторлар йиғилиши ўтказилиши тўғрисидаги эълонни расмий нашрда чоп этиш, чоп этилганлик тўғрисидаги далилни судга тақдим этиш;

б) қарздор мол-мулкининг сақланагини таъминлаш бўйича чора-тадбирлар кўриш;

в) қарздорнинг молиявий ҳолатини таҳлил қилиш;

г) қарздорнинг кредиторларини аниқлаш, кредиторлар реестрини тузиш ҳамда уларни қарздорга нисбатан кузатув таомили қўлланганлиги ҳақида ва кредиторларнинг биринчи йиғилишини ўтказиш вақти ва жойи ҳақида хабардор қилиш;

д) кредиторларнинг биринчи йиғилишини чақириш ва ўтказиш ҳамда судга йиғилиш баённомасини “Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 10-моддасида санаб

ўтилган ҳужжатларни илова қилган ҳолда) тақдим этиш, шунингдек, судга тугатиш (санация қилувчи, ташқи) бошқарувчи номзодини тақдим этиш;

– қарздорга: унга нисбатан банкротлик иши қўзғатилганлиги тўғрисидаги ажрим нусхасини ваколатхона ва филиаллари жойлашган жойдаги (улар мавжуд бўлса) солиқ идораси ва суд ижрочисига юбориш;

– “X-PLYUS” МЧЖ раҳбарига қарздорнинг ходимлари ва муассислари (иштирокчилари)ни кузатув таомили қўлланилганлиги тўғрисида хабардор қилиш ва хабардор қилинганлик тўғрисида далилни судга тақдим этиш;

– иш муҳокамаси вақти ҳақида тарафларни хабардор қилиш.

6. Тарафларга: ЎзР ХПК 55-моддасига мувофиқ, ишда иштирок этувчи ҳар бир шахс ўз талаб ва эътирозларига асос қилиб келтираётган ҳолатларни исботлаши кераклиги; агар ЎзР ХПКнинг 56-моддасига асосан суд томонидан талаб қилинган тақдим этиш мажбуриятини бажармаса, бу шахсга энг кам иш ҳақининг икки юз баравари миқдоридан жарима солиниши; суд мажлиси вақти ва жойи ҳақида тегишли тартибда хабардор қилинган даъвогарнинг мажлисга келмаган тақдирда даъво кўрмасдан қолдирилиши ҳақида тушунтирилсин.

Судья _____

Хўжалик судининг қабул қилган қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани қабул қилиш ва банкротлик тўғрисидаги ишни қўзғатиш ҳақидаги ажримни суд томонидан давлат солиқ хизмати органларига ва бошқа ваколатли давлат органларига, қарздор жойлашган ердаги (яшаш жойидаги) суд ижрочисига юборилади. Қарздор юридик шахснинг ўзига нисбатан банкротлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ажримнинг нусхасини ўзининг ваколатхоналари ва филиаллари жойлашган ердаги шундай шахсларга (органларга) юбориш мажбурияти унинг ўзига юклатилади.

“Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг 39-моддасига мувофиқ кредиторларнинг талаблари бўйича пул мажбуриятларининг миқдори башарти, суднинг қонуний кучга кирган ҳал қилув қарори билан тасдиқланган бўлса ёки қарздор ушбу мажбуриятларни тан олган ҳужжатлар мавжуд бўлса, шунингдек, қонунда кўрсатилган бошқа ҳолларда белгиланган деб ҳисобланади.

Кредиторнинг судни ҳал қилув қарори билан ёки қарздорнинг ёзма равишдаги тан олганлиги тасдиқланмаган талабига эътироз билдирилган ҳолларда, пул мажбуриятлари ва (ёки) мажбурий тўловларнинг миқдори хўжалик суди томонидан белгиланади. Қарздорнинг эътирозлари асослигини кўриш натижалари бўйича хўжалик суди томонидан ажрим чиқарилади, бунда кредитор, солиқ ва бошқа ваколатли органларнинг белгиланган тадбирларининг миқдори кўрсатилади. Ажрим кредиторлар йиғилишида муайян кредиторга тегишли бўлган овозлар сонини белгилаш учун асос бўлиб ҳисобланади, шунингдек тугатиш ишларида талабларини қондириш учун асос бўлади.

Банкротлик тўғрисидаги иш хўжалик судининг мажлисида қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ариза иш юритишга қабул қилинганлиги ҳақида ажрим чиқарилган кундан эътиборан икки ойдан ортиқ бўлмаган муддатда кўриб чиқилиши лозим. Банкротлик тўғрисидаги ишни кўриш алоҳида ҳолларда икки ойдан ошмаган муддатга узайтирилиши мумкин.

Банкротлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш натижалари бўйича хўжалик суди қуйидаги суд ҳужжатларидан бирини қабул қилади:

- қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш ҳақидаги қарор;
- қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисидаги қарор;
- суд санациясини жорий этиш ва унинг муддатини узайтириш тўғрисидаги ажрим;
- ташқи бошқарувни жорий этиш ва унинг муддатини узайтириш тўғрисидаги ажрим;
- банкротлик тўғрисидаги иш юритишни тугатиш ҳақидаги ажрим;
- қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани кўрмасдан қолдириш ҳақидаги ажрим;
- келишув битимини тасдиқлаш тўғрисидаги ажрим.

Банкротлик тўғрисидаги иш бўйича суд ҳужжатлари, агар ушбу Қонунда бошқача қоида белгиланган бўлмаса, дарҳол ижро этилиши лозим. Банкротлик тўғрисидаги иш бўйича суд ҳужжатининг кўчирма нусхаси суд томонидан дарҳол қарздорнинг турган жойидаги (яшаш жойидаги) суд ижрочисига юборилади.

Хўжалик суди банкротлик ишларини кўриб чиқишда қуйидаги ажримларни қабул қилиши мумкин:

- ❖ Банкрот деб эътироф этиш ҳақидаги аризани иш юритишга қабул қилиб олиш ҳақида ажрим;
- ❖ Банкротлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқишга тайёрлаш ҳақида ажрим; Аризани иш юритишга қабул қилиш ва кўриб чиқишга тайёрлаш тўғрисидаги ажримда кредиторларнинг талабларини қондиришга доир чоратadbирлар ҳам кўрсатиб ўтилиши мумкин. Суд амалиётида бу икки масалани бир ажримда кўрсатиб ўтиш одат тусига кирган. Судья қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани ўз иш юритувига қабул қилаётган вақтда кузатувни жорий этиш ва муваққат бошқарувчини тайинлаш тўғрисида ажрим чиқариши мумкин.
- ❖ Кредиторлар талабларини таъминлаш бўйича ажрим;
- ❖ Банкротлик тўғрисидаги иш юритишни тугатиш ҳақидаги ажрим;
- ❖ Қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризани кўрмасдан қолдириш ҳақидаги ажрим;
- ❖ Ташқи бошқарувни жорий этиш тўғрисида ажрим;
- ❖ Ташқи бошқарувнинг муддатини узайтириш тўғрисидаги ажрим;
- ❖ Ташқи бошқарувчини вазифасидан бўшатиш тўғрисида ажрим;
- ❖ Ташқи бошқарувчини тайинлаш тўғрисида ажрим;
- ❖ Давлат мулки ҳиссасида бўлган кўчмас мулк объектларини белгилаб олиш ҳақида ажрим.

- ❖ Ташқи бошқарувчи ҳисоботини тасдиқлаш ёки тасдиқлашни рад этиш ҳақида ажрим.
- ❖ Муваққат бошқарувчини тайинлаш тўғрисида ажрим.
- ❖ Ишончли шахсни тасдиқлаш тўғрисида ажрим.
- ❖ Ишончли шахсни рад этиш ҳақида ажрим.
- ❖ Тугатиш ишини якунлаш тўғрисида ажрим.
- ❖ Келишув битимини тасдиқлаш ҳақида ажрим.
- ❖ Келишув битимини тасдиқлашни рад этиш ҳақида ажрим.
- ❖ Келишув битимини ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида ажрим.
- ❖ Ташқи бошқарувчи, ишончли шахс ва кредиторлар аризаларини кўриб чиқиш натижалари ҳақида ажрим.

Демак, айтиш мумкинки банкротлик иши бўйича судья томонидан ҳар бир амалга оширилган тадбирлар тегишли суд хужжати билан мустаҳкамланади.

Банкротлик тўғрисидаги иш бўйича суд хужжатлари, агар қонунда бошқача қоида белгиланган бўлмаса, **дарҳол ижро** этилиши лозим.

Суд санациясини, ташқи бошқарувни жорий этиш, келишув битимини тасдиқлаш ёки банкротлик тўғрисидаги иш юритишни тугатиш учун асослар бўлмаганда, хўжалик судининг қарздор юридик шахсни банкрот деб топиш ҳамда тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги қарори банкротлик аломатлари аниқланган ҳолларда қабул қилинади.

Хўжалик судининг қарздор юридик шахсни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги қарорида қарздорни банкрот деб топиш ҳамда тугатишга доир иш юритишни бошлаш, тугатиш бошқарувчисини тайинлаш ва унга ҳақ тўлаш ҳақидаги кўрсатма акс эттирилиши лозим.

Хўжалик судининг қарздорни банкрот деб топиш ҳамда тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги қарори устидан шикоят берилиши (протест келтирилиши) мумкин.

Хўжалик суди томонидан кузатувни, суд санациясини, ташқи бошқарувни жорий этиш, банкротлик тўғрисидаги иш юритишни тугатиш, суд бошқарувчисини тайинлаш, алмаштириш ёки вазифасидан озод қилиш ҳақида чиқарилган ажримлар ҳақидаги, қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарорлар, мазкур хужжатларни ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисида қарорлар қабул қилинганлиги ҳақидаги маълумотлар расмий нашрда эълон қилинади. Расмий нашрнинг тиражи, даврийлиги ва шундай маълумотларни эълон қилиш муддати, кўрсатиладиган хизматларни молиялаштириш тартиби ҳамда бундай хизматларнинг нархлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади ва исталган манфаатдор шахснинг мазкур маълумотлардан эркин фойдалана олиши учун монелик қилмаслиги лозим.

Эълон қилиш учун юборилган суд ҳужжатлари тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиш бу маълумотлар олинган пайдан эътиборан **ўн кун ичида** амалга оширилади.

Маълумотларни эълон қилиш билан боғлиқ харажатларни қоплаш, қарздорнинг пул маблағлари ҳисобидан амалга оширилади. Қарздорда пул маблағлари бўлмаса, бундай маълумотларни эълон қилиш ҳақини тўлашни суд бошқарувчиси амалга оширади, бу маблағлар кейинчалик қарздорнинг мол-мулки ҳисобидан қопланади.

Қарздорда эълон қилиш харажатларини қоплашга етарли мол-мулк бўлмаса, харажатларни қоплаш қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ариза билан мурожаат этган кредитор ҳисобидан амалга оширилади.

Хўжалик суди томонидан чиқарилган суд ҳужжатлари ҳақидаги маълумотлар бошқа оммавий ахборот воситаларида ҳам эълон қилиниши мумкин.

Банкротлик таомиллари жараёни ҳақидаги маълумотлар ҳам расмий нашрда эълон қилиниши шарт ҳисобланади.

Агар қарздорнинг кредиторлари сони эллик кишидан ортиқ бўлса ёки уларнинг сонини аниқлаш мумкин бўлмаса, қарздорга нисбатан қўлланиладиган ҳар бир банкротлик таомили бошланиши ҳақидаги маълумотлар ҳам расмий нашрда эълон қилиниши шарт.

Кредиторлар йиғилиши ёки кредиторлар қўмитасининг қарори асосида эълон қилиниши лозим бўлган маълумотлар бошқа оммавий ахборот воситаларида ҳам эълон қилиниши мумкин.

Банкротлик таомиллари жараёни ҳақидаги эълон қилинган маълумотларда куйидагилар бўлиши лозим:

- қарздорнинг номи (фамилияси, исми, отасининг исми) ва унинг почта манзили;
- суд ҳужжатини қабул қилган хўжалик судининг номи, шу суд ҳужжати қабул қилинган сана ва жорий қилинган банкротлик таомили номи, шунингдек банкротлик тўғрисидаги ишнинг тартиб рақами;
- тайинланган суд бошқарувчисининг фамилияси, исми, отасининг исми ва унинг почта манзили;
- банкротлик тўғрисидаги ишни кўриш бўйича кейинги суд мажлисининг хўжалик суди томонидан белгиланган санаси.

-
- Хўжалик судининг қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисидаги қарори қуйидаги ҳолларда қабул қилинади:

➤ банкротлик аломатлари аниқланмаганда, банкротлик аломатлари аниқланмаганда, яъни агар қарздор томонидан мажбуриятларнинг бажаришни кечиктирилиши Қонуннинг 4-моддасида белгиланган муддатдан кам бўлса ва қарздорга нисбатан жами талаблар Қонунда белгиланган миқдордан кам миқдорни ташкил этган ҳолларда;

➤ хўжалик суди банкротлик тўғрисидаги иш бўйича қарор қабул қилгунга қадар кредиторларнинг билдирилган талаблари қаноатлантирилган бўлса. Кузатув давомида, яъни банкротлик тўғрисидаги ишни кўриб чиққунга қадар иш бошланган ва кузатув жорий этилгандан вақтида ҳамма кредиторлар талабларини бир вақтда қондириш шарти билан рухсат этилади. Шу билан бирга таъкидлаш лозимки, барча кредиторлар талабларини қондирилиши ниҳоясига етганида хўжалик суди, мазкур моддага биноан, қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисида қарор чиқаради. Бундан ташқари, қарздор ЯТТ барча талабларни банкротлик тўғрисидаги ишни қарздор аризасига мувофиқ кечиктирилган муддатгача қаноатлантирган тақдирда ҳам, хўжалик суди қарздорни банкрот деб топишни рад қилиш тўғрисида қарор қабул қилади;

➤ сохта банкротлик аниқланса, сохта банкротлик аломатлари мавжуд бўлган ҳолларда қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисидаги қарорни қабул қилиш қарздорнинг банкрот деб топиш тўғрисидаги аризаси судга унинг кредиторлар талабларини тўлиқ қондириш имконияти мавжуд бўлган ҳолда берилгани ёки қарздор аризачининг асосиз талаблари бўйича тортишиш чораларини кўрмаганлигининг натижаси бўлади.

Ушбу ҳолатлардан ташқари хўжалик судининг қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисидаги қарори Қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ҳам қабул қилиниши мумкин.

Агар қарздорда етарли миқдорда ликвид мол-мулк борлигидан шохидлик берувчи далиллар бўлган тақдирда хўжалик суди қарздорнинг илтимосномасига биноан банкротлик тўғрисидаги ишни кўришни кейинга қолдиришга, қарздорга кредиторларнинг талабларини хўжалик суди томонидан белгиланган муддатда қондиришни таклиф этишга ҳақли, бу муддат ўттиз кундан ошмаслиги керак.

Банкротлик тўғрисидаги иш юритишни тугатишнинг махсус асослари “Банкротлик тўғрисида”ги қонун белгилаб беради. ХПКнинг 86-моддаси

банкротлик тўғрисидаги иш юритишни тугатиш бўйича бошқа асосларни ҳам назарда тутати

Хўжалик суди банкротлик тўғрисидаги иш юритишни қуйидаги ҳолларда тугатади:

- суд санацияси жараёнида қарздорнинг тўлов қобилияти тикланганда;
- ташқи бошқарув жараёнида қарздорнинг тўлов қобилияти тикланганда;
- келишув битими тузилганда;
- банкротлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи барча кредиторлар билдирилган талабларидан воз кечганда;
- кредиторларнинг талаблари реестрига киритилган кредиторларнинг барча талаблари ҳар қандай банкротлик таомили жараёнида қондирилганда.

ЯТТ банкротлигида қарзларни узиш режасини бажарганлиги натижасида кредиторларнинг талаблари тўла ҳажмда қаноатлантирилган бўлса, банкротлик тўғрисидаги иш юритиш тугатилади (*176-модданинг бешинчи қисми*), қарздор барча қарзларни ўзининг аризасига кўра иш кўриб чиқилиши кечиктирилган муддатда тўласа (*179-модда*), хўжалик суди *54-модданинг* биринчи қисмига мувофиқ, қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилади.

Хўжалик суди қонунга мувофиқ бошқа ҳолларда ҳам банкротлик тўғрисидаги иш юритишни тугатиши мумкин.

Назорат саволлари:

2.1. Ўзбекистон Республикасида банкротлик қонунчилигининг ривожланишини ёритиб беринг.

2.2. Банкротликка оид муносабатларда кредиторлар йиғилиши ва улар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тартибини изоҳланг.

2.3. Суд бошқарувчилари ва улар фаолиятини тартибга солишнинг ҳуқуқий жиҳатларини тушунтириб беринг.

2.4. Банкротлик тўғрисидаги ишлар бўйича қабул қилинадиган суд ҳужжатлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Butterworths International Insolvency Laws. French Insolvency Laws. / Edited by Wood P. Totty P. – London. 2011.
2. United States Code. Title 11.
3. Riches S, Allen V. Keenan and Riches' business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p
4. Файншмидт Е.А. Нидерланды. Система несостоятельности. – Информационная справка Отдела международных и общественных связей ФСФО России, 2001. – С. 2. (источник: KPMG, International Insolvency Procedures Second Edition London, 1997).
5. Дўстов У.Н. Хўжалик юритувчи субъектлар банкротлиги. Ўқув кўлланма.–Т.:ТДЮИ.2006.
6. Ибратова Ф. Хозяйственное процессуальное право. Учебник. – Ташкент: ТДЮИ. 2011.-705с.
7. Ибратова Ф.Б. «Айрим тоифадаги қарздорлар банкротлигининг ҳуқуқий муаммолари». Монография -Тошкент. ТДЮИ 2012. 405-б.
8. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун белгиланган юридик кафолатлар. Бабакулов С.Б., Оқюлов О., Нарзиев О.С., Ходжаев Б.К. – Тошкент, -Т.:ТДЮИ, 2012. – 50 б.
9. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. -М.: “БЕК”, 1994. Том 1-2.
10. Нарзиев О. Хозяйственные (предпринимательские) договоры. Учебное пособие. Ответственный редактор: д.ю.н, проф.О.Оқюлов. – Т.: ТГЮИ, 2010. – 206 с.
11. Оилавий тадбиркорлик – мустаҳкам оила асоси. Ш.Н.Рўзиназаров, Оқюлов О., Бабакулов С.Б., Бурханходжаева В., – Тошкент, -Т.:ТДЮИ, 2012. – 52 б.
12. Олейник О.М. Предпринимательское (хозяйственное) право.- М.: Юрист, 2001.Том 1-2.
13. Отахонов Ф.Х. Тадбиркорларнинг ҳуқуқларни ҳимоя қилишда юридик хизматнинг роли. Тадбиркорларни кўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш муаммолари./ Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. -Т.: ТДЮИ, 2002.-Б.73-81
14. Оқюлов О. Сохта банкротликка оид қонунчиликни такомиллаштиришнинг айрим масалалари // Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Ахборотномаси. 2012. №4. Б.43-46.
15. Оқюлов О., Отахонов Ф., “Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини мустаҳкамлаш муаммолари”, Тошкент, ТДЮИ 2010, 200-б.

3-мавзу. Тадбиркорлик фаолиятида шартномалар.

Режа:

- 3.1. Тадбиркорлик шартномалари тушунчаси ва турлари.
- 3.2. Тадбиркорлик шартномалари тарафлари, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.
- 3.3. Шартномаларни тузиш бўйича асосий қоидалар.
- 3.4. Тадбиркорлик шартномалари шартларини бажариш, ўзгартириш ва бекор қилиш.
- 3.5. Тадбиркорлик шартномаси мажбуриятлари юзасидан жавобгарлик.

Таянч иборалар: *шартномома; тадбиркорлик шартномасининг мазмуни; тадбиркорлик шартномаси тарафлари; шартнома ўзгартириши; шартномани бекор қилиши; шартномани ҳақиқий эмас деб топиши; шартнома юзасидан мажбуриятларни амал қилиш муддати; мажбуриятларни амал қилиш муддатининг тугаши; шартномани жиддий (равишда) бузиши.*

3.1. Тадбиркорлик шартномалари тушунчаси ва турлари

Тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда шартномалар тузиш, ўзгартириш ва бекор қилиш масалаларини чуқур билиш талаб қилинади. Сабаби тадбиркор иш фаолиятини бошлаш, юритиш ва тўхтатиш жараёнида шартномалар тузишга ҳар доим эҳтиёж сезади. Шартномаларга бериладиган илмий назарий таърифлар, шарнома ҳақидаги қоидаларни белгилашда концептуал ғоя бўлиб хизмат қилади. Шартномаларга таъриф беришда “тарафларнинг келишуви” деган ғоя етакчилик қилади. Ушбу келишувда тарафларнинг зиммаларига олган мажбуриятлари шартномадан кутилаётган натижаларга эришишнинг асосий воситаси ҳисобланади. Бу ҳақда Президентимиз Ислом Каримов: "Бозор муносабатларини шартнома мажбуриятларисиз тасаввур қилиб бўлмаслигини ёдда тутиш лозим", – дея таъкидлаган эди²⁷. Шунинг учун, бозор муносабатлари шароитида эса шартномалар – фуқаролар, юридик шахслар ўртасидаги фуқаровий-ҳуқуқий ва иқтисодий муносабатларни ўрнатувчи асосий ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади, дейин мумкин.

Буюк британиялик олим Сер Фредерик Поллокнинг таъбирича, шартнома бу – қонун кучи билан таъминланадиган ваъда ёки ваъдалардир.²⁸ Бундай шундай ғоя тушуниладики, шартномаларнинг тузилишида тарафларнинг хоҳиш истаги ҳал қилувчи ўрин эгаллайди.

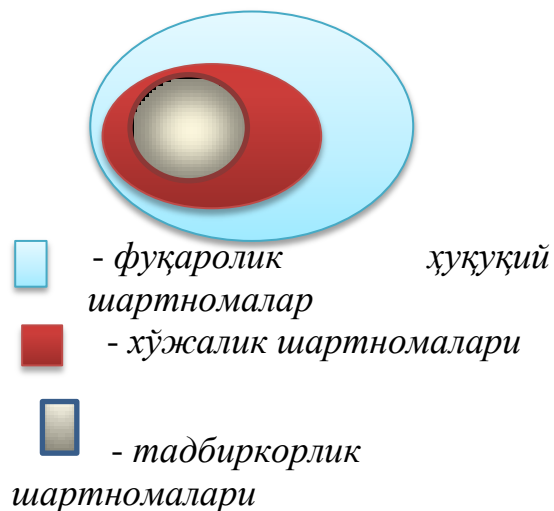
Бизга маълумки, шартномаларнинг турлари жуда кўп. Уларни фуқаролик ҳуқуқи, меҳнат ҳуқуқи ва бошқа фан –модуллари орқали ҳам танишгансиз. Бироқ, шундай шартномаларнинг бир кўриниши бўлган “тадбиркорлик шартномалари” ўзига хос хусусиятларга эга.

²⁷ Каримов И.А. Ватан равнаки учун ҳар биримиз масъулмиз. Т.9. Т.: «Ўзбекистон», 2001. – 90 –бет.

²⁸ Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. -p 214

Тадбиркорлик шартномалари ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра, хўжалик шартноманинг алоҳида кўринишидир. Олдинги чоп этилган адабиётларда тадбиркорлик фаолиятидаги шартномалар хўжалик ҳуқуқи фанининг “хўжалик шартномалари” мавзуси доирасида ўрганилган.

Ҳозирги иқтисодий муносабатларнинг ривожланиши, ишлаб чиқаришда фуқаролар ташаббускорликка асосланган иштирокининг ортиши ва мамлакатимизда яратилаётган ялпи миллий маҳсулотларнинг катта улуши тадбиркорлик субъектлари иштирокида яратилаётганлиги хўжалик шартномаларидан “Тадбиркорлик шартномалари”ни ажратиб ўрганишни тақозо этмоқда.

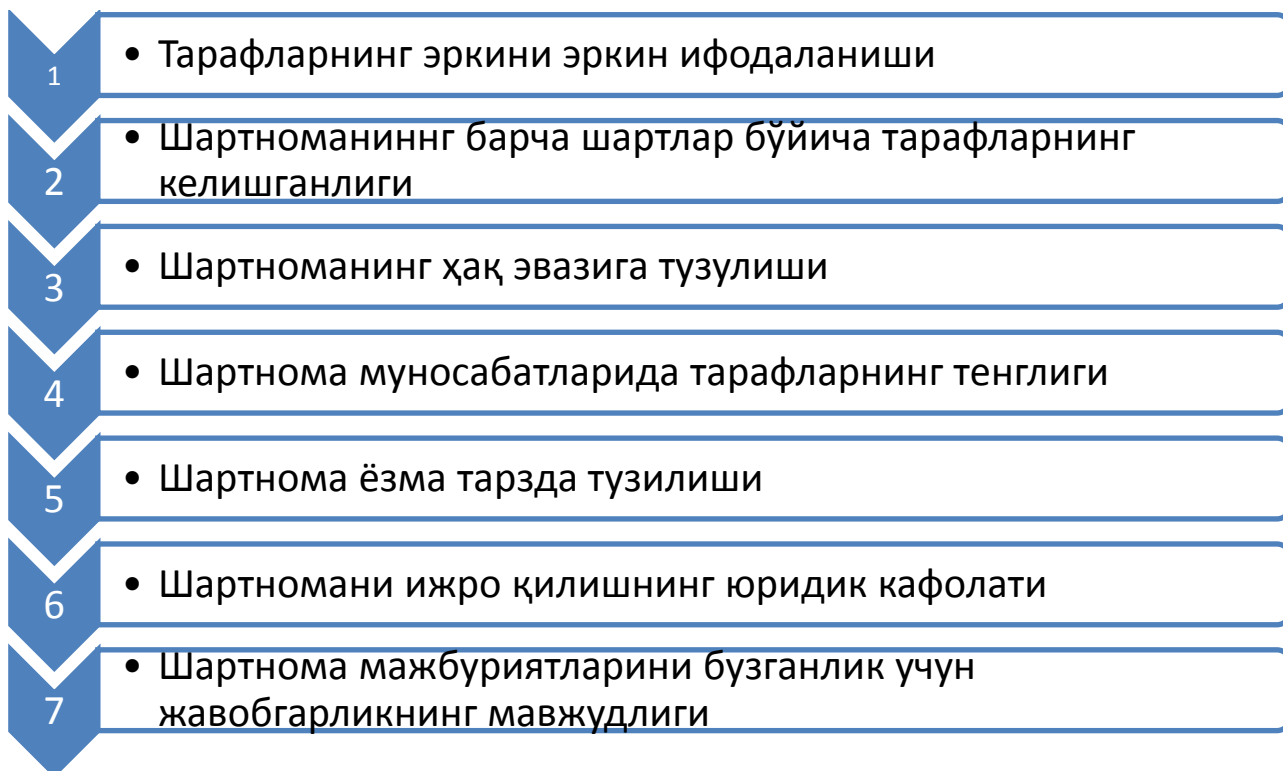
Тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи субъектлар ўз фаолиятларида турли хил шартномаларни тузадилар: таъсис шартномалари, меҳнат шартномалари, тадбиркорлик шартномалари ва ҳ.к. Тадбиркорлик шартномалари дейилганда, бевосита тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда бошқа тадбиркорлик субъектлари (жумладан, якка тартибдаги тадбиркорлар) ва давлат органлари билан тузиладиган шартномалар тушунилади.

Тадбиркорлик шартномаси - тарафлардан бири шартлашилган муддатда тадбиркорлик фаолияти соҳасида товарларни бериш, ишларни бажариш ёки хизматлар кўрсатиш мажбуриятини оладиган, иккинчи тараф эса товарларни, ишларни, хизматларни қабул қилиб олиш ва уларнинг ҳақини тўлаш мажбуриятини оладиган келишув.

Хўжалик шартномалари ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектнинг фаолияти учраши ва ундан фойда олиш мақсад қилиб қўйилмаслиги мумкин. Тадбиркорлик фаолиятидаги шартномаларда эса албатта фойда олиш мақсади билан бирга ўзига хос иштирокчи – тадбиркорлик субъекти иштирок этиши шарт.

Хўжалик шартномалари каби, тадбиркорлик шартномаси ҳам фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш бўйича умумий тамойилларга бўйсинади.

Шартнома тарафларнинг битими (келишуви) сифатида қуйидаги белгиларга эга бўлиши керак:

Англиялик олимлар Keenan and Richesнинг фикрича, шартноманинг хусусиятлари қуйидагилар:²⁹

1. Келишув (тарафлар орасида)
2. Инобатга олиш (ўз мажбуриятларини)
3. Мақсад (ҳуқуқий оқибат)
4. Шакл (га амал қил)
5. Қобилият (шартнома туза олиш)
6. Розилик (фикрлар тўқнашувида тенглик)
7. Қонунийлик (шартнома қонундан ташқарида бўла олмайди)

Тадбиркорлик фаолияти шартномаси тўрт қисмдан ташкил топади:

- 1) кириш;
- 2) шартнома предмети, тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари;
- 3) шартноманинг қўшимча шартлари;
- 4) шартноманинг бошқа шартларига ажратиш мумкин.

Тадбиркорлик шартномасининг **кириш** қисмида қуйидагилар: шартноманинг номи (маҳсулот етказиб бериш, кредит, транспорт воситалари ижараси, қурилиш пудрати ва ҳоказолар); шартномани имзолаш вақти ва

²⁹ Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. - p 215

жойи; шартнома тарафларининг тўлиқ номи, тарафларнинг шартнома бўйича номланиши (масалан, «лицензиат», «кредитор», ва шу кабилар); шартномани имзолаётган шахснинг тўлиқ номи ва мансаби, шунингдек, унга шартномани имзолаш ҳуқуқини берувчи ҳужжат (устав, низом ёки ишончнома) кўрсатилиши лозим.

Тадбиркорлик шартномасининг **иккинчи** қисмида шартнома предмети; тарафларнинг шартнома бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятлари; тарафларнинг ўз мажбуриятларини бажариш муддатлари; тарафлар мажбуриятларини бажариш жойи; тарафлар мажбуриятларини бажариш усуллари (ҳаракатлар тартиби, кетма-кетлиги ва ҳ.к.) кўрсатилади.

Тадбиркорлик шартномасининг **учинчи** қисми барча шартномалар учун мажбурий эмас. Аммо, бундай шартлар мавжуд бўлган тақдирда тарафлар ҳуқуқ ва мажбуриятларига, шунингдек, уларни бажариш тартибига таъсир қилади.

Тадбиркорлик шартномасининг қўшимча шартларига шартноманинг амал қилиш муддати, тарафларнинг жавобгарлиги, мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усуллари; шартномани бир тарафлама бекор қилишнинг асослари ва оқибатлари, шартнома бўйича маълумотларни сир сақлаш, низоларни ҳал қилиш тартиби кабилар киради.

Тарафларнинг шартнома бўйича ўз мажбуриятларини бажариш муддатлари кўрсатилган тақдирда ҳам тадбиркорлик шартномасининг амал қилиш муддати кўрсатилиши мақсадга мувофиқдир. Бу ҳолат шартноманинг амал қилиш муддати қачон тугагини билиш ва тарафлар шартномани бажаришдан бош тортганлик учун талабнома ва даъво қилиш муддатининг бошланишини аниқлашда муҳим аҳамиятга эга.

Тадбиркорлик шартномасининг қўшимча шартларидан яна бири, бу — мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усуллари дир. Амалдаги қонунчиликка мувофиқ, тадбиркорлик шартномасининг бажарилиши неустойка, гаров, қарздорнинг мол-мулкни ушлаб қолиш, кафиллик, кафолат, закатат ҳамда қонун ҳужжатларида ёки шартномада назарда тутилган бошқача усуллар билан таъминланиши мумкин.

Одатда, тадбиркорлик шартномалари фақат тарафларнинг келишувига мувофиқ бекор қилиниши мумкин, аммо тарафлар шартномада уни бир тарафнинг ташаббуси билан ҳам бекор қилиш тўғрисидаги шартларни киритишларига йўл қўйилади. Шунингдек, шартномада унинг қайси шартлари сир сақланиши ва тарафлар томонидан ошкор қилиниши мумкин эмаслиги белгилаб қўйилиши мумкин.

Тадбиркорлик шартномасининг **тўртинчи** қисми ўз ичига тарафлар ўртасидаги муносабатлар шартномадан ташқари яна қандай меъёрлар билан тартибга солинишини; тарафлар ўртасидаги алоқаларни ўрнатиш ҳақидаги маълумотларни; шартнома тузишдан олдин олиб борилган ишлар ва уларнинг шартнома имзолангандан кейинги натижаларини; тарафларнинг реквизиитларини; шартнома нусхалари сони ҳақидаги маълумотларни;

шартнома матнига ўзгартиришлар киритиш тартибини; тарафлар вакилларининг имзоларини олади.

Тарафлар ўртасидаги алоқаларни ўрнатиш ҳақидаги шартларда ахборот бериш ва шартноманинг бажарилишига тааллуқли бўлган масалаларни ҳал қилишга ваколатли шахслар (номлари ёки мансаби), шунингдек, алоқа турлари (телефон, факс ва ҳ.к.) кўрсатилади.

Тарафларнинг реквизитларига — почта индекси, манзили, ҳисоб-китоб рақами, банк муассасасининг номи, коди, МФО, солиқ тўловчининг идентификация рақами, юклаш реквизитлари киради ва улар тадбиркорлик шартномасида аниқ кўрсатилиши лозим. Шартномада унинг нусхалари сони ва уларнинг ҳақиқийлиги кўрсатилади. Шартнома матнига ўзгартиришлар киритиш тартибининг белгиланиши шартнома қалбакилаштирилишининг олдини олади.

Ҳар бир шартнома уни тузган тарафлар ёки уларнинг тўлиқ ваколатга эга бўлган вакили томонидан имзоланади, шунингдек, шартнома юридик хизмат ходими ёки адвокат томонидан ҳуқуқий экспертизадан ўтказилиши, муайян ҳолатларда шартнома юзасидан юридик хулоса берилиши талаб қилинади.

Тадбиркорлик фаолиятидаги шартномаларнинг турлари

Тадбиркорлик шартномалари турли мезонларга қуйидаги турларга ажратилади.

А. Шартнома мазмунига кўра:

ш а р т н о м а	→	ТОВАРЛАРНИ СОТИШ (РЕАЛИЗАЦИЯ)НИ НАЗАРДА
	→	МУЛКНИ ФОЙДАЛАНИШГА БЕРИШНИ НАЗАРДА TUTUVЧИ
	→	ИШЛАРНИ БАЖАРИШНИ НАЗАРДА TUTUVЧИ
	→	ХИЗМАТ КЎРСАТИШНИ НАЗАРДА TUTUVЧИ
	→	ЎЗГАНИНГ ҲУҚУҚЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ НАЗАРДА

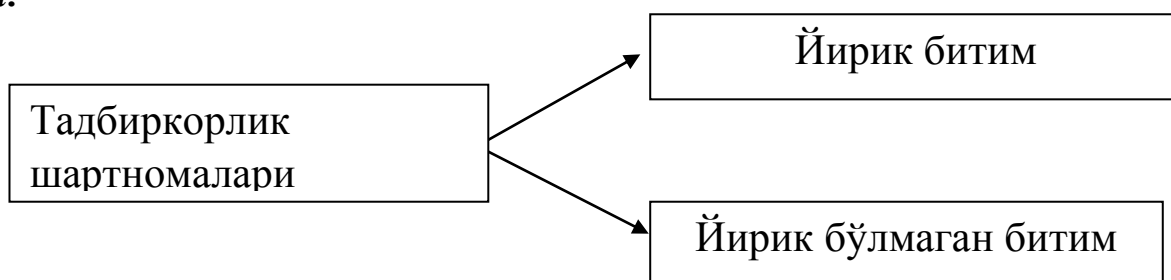
Б. Ҳуқуқий табиатига кўра: шартномалар консенсуал ва реал бўлиши мумкин.

1. Кўпгина шартномаларни тузиш учун тарафларнинг розилиги етарли, шунинг учун бундай шартномалар консенсуал шартномалар деб аталади.

2. Реал шартномаларни тузиш учун муайян ҳаракатлар, масалан, банк кафолати, кредит, мулк гарови, мулкдорнинг ёки таъсисчининг розилиги бўлиши лозим.

В. Шартнома тадбиркорлик субъектининг молиявий имкониятига кўра:

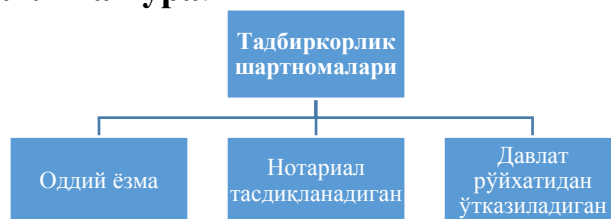
Қуйидагилар йирик битимлар (шартномалар) деб ҳисобланади:

➤ Акциядорлик жамиятлари учун жамият томонидан мол-мулкни олиш ёки уни бошқа шахсга бериш ёхуд мол-мулкни бошқа шахсга бериш эҳтимоли билан боғлиқ битим ёки ўзаро боғланган бир нечта битим, агар бошқа шахсга берилаётган мол-мулкнинг ёки олинаётган мол-мулкнинг баланс қиймати жамият соф активлари миқдорининг **ўн беш** фоизидан ортиғини ташкил этган битим.

➤ Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар учун жамият мол-мулки қийматининг **йигирма беш** фоизидан ортиқ қийматга эга бўлган мол-мулкни жамиятнинг олиши, тасарруфидан чиқариши ёки жамият бевосита ёхуд билвосита мол-мулкни тасарруфидан чиқариши эҳтимоли билан боғлиқ бўлган битим ёки ўзаро боғлиқ бир неча битим.

➤ Оилавий корхоналар йирик битимни ўз уставида белгилаб қўяди.

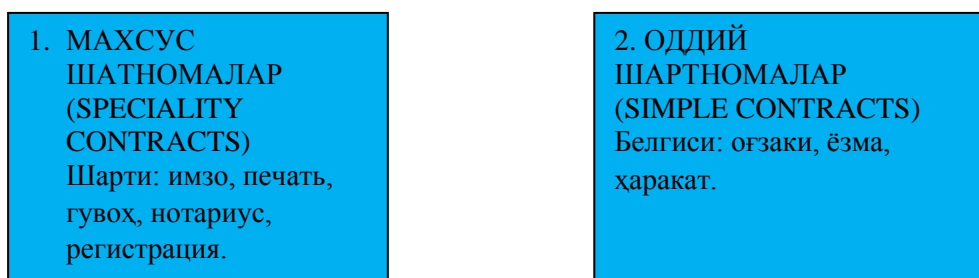
Г. Тузилиш шаклига кўра:

Тадбиркорлик шартномаси одатда ёзма шаклда тузилади. Амалиётда шартноманинг оддий ёзма шакли кенг тарқалган бўлиб, у тарафлар имзолаган битта ҳужжатни тузиш йўли билан расмийлаштирилади.

Тадбиркорлик шартномаси қонунда кўрсатилган ҳолларда ва тарафлардан бирининг талаби бўйича нотариал тасдиқланиши шарт. Шартномани нотариал тасдиқлаш нотариус ёки бундай нотариал ҳаракатни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган бошқа мансабдор шахс томонидан шартномада тасдиқловчи устхат ёзиб қўйиш йўли билан амалга оширилади.

Keenan and Richesнинг фикрича, шартноманинг турлари 2 та³⁰:

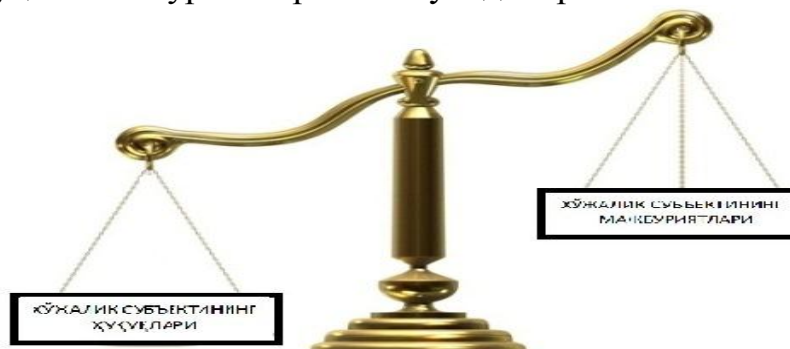
Амалдаги қонун ҳужжатларида айрим тадбиркорлик шартномаларини давлат рўйхатидан ўтказиш белгилаб қўйилган. Масалан, ер участкалари ва бошқа кўчмас мол-мулк билан боғлиқ тадбиркорлик шартномалари (бошқа шахсга бериш, ипотека, узоқ муддатли ижара ва бошқ.) давлат рўйхатидан ўтказилиши керак. Шартноманинг нотариал шаклига ёки уни давлат рўйхатидан ўтказиш талабига риоя қилмаслик хўжалик шартномасининг ҳақиқий эмаслигини келтириб чиқаради. Бундай шартнома ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмайди.

3.2. Тадбиркорлик шартномалари тарафлари, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари

Юридик шахслар, шунингдек, юридик шахс ташкил этмаган ҳолда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган жисмоний шахслар тадбиркорлик шартномаларининг субъект (тараф)лари бўлади. Тадбиркорлик шартномасида давлат манфаатларини кўзлаб, давлат органлари ёки у ваколат берган бошқа ташкилотлари иштирок этишлари мумкин.

³⁰ Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. - p 214

Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги 1998 йил 29 августдаги ЎРҚ-670-I-сонли Қонунига мувофиқ, хўжалик шартномалари кўйидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўладилар.

Тадбиркорлик шартномаси тарафининг ҳуқуқлари

- ✓ - шартномаларни тузиш, бажариш, ўзгартириш ва бекор қилиш муносабати билан зарур бўлган маълумотномалар ва бошқа ҳужжатларни сўраш ва олиш;
- ✓ - шартномаларини тузиш, бажариш, ўзгартириш ва бекор қилиш билан боғлиқ масалалар юзасидан экспертларнинг ёзма хулосаларини сўраш ва олиш, мутахассислар билан маслаҳатлашиш;
- ✓ - давлат органлари ва бошқа органларга, мансабдор шахсларга илтимосномалар билан мурожаат этиш ҳамда шикоятлар бериш ва улардан асослантирилган ёзма жавоблар олиш;
- ✓ - бошқа тарафнинг иқтисодий аҳволи, нуфузи ва ишчанлик жиҳатлари хусусидаги маълумотларни тўплаш;
- ✓ - ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг қонунда назарда тутилган воситалари ва усуллари кўллаш.

Тадбиркорлик шартномасининг тарафларни шартномавий муносабатга киришадиганда шу соҳани тартибга солувчи қонун ҳужжатларида белгиланган бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятларга ҳам эга бўлади.

Тадбиркорлик шартномаси тарафининг мажбуриятлари

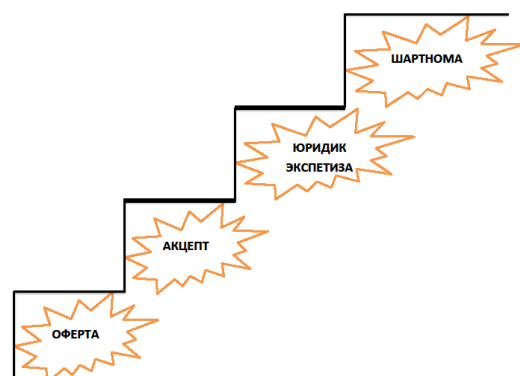
- ✓ - шартномалари тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг талабларига риоя этишлари;
- ✓ - қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда шартномаларининг ўз вақтида тузилишини таъминлаш;
- ✓ - тузилган шартномалар бўйича зиммаларига олинган мажбуриятларни ўз вақтида ва тегишли тартибда бажаришлари шарт.

Мисол учун 2009 йил 22 августдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 245-сонли қарори билан тасдиқланган “Электр энергиясидан фойдаланиш қоидалари”га кўра, саноат истеъмолчиларига электр энергиясини тежаш бўйича (йиллик ва узоқ истикбол учун) ташкилий-техник тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мажбурияти ҳам юкланади. Ёки Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 2 майдаги ЎРҚ-328-сон «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунига кўра, тадбиркорлик субъектлари ўз товарларини (ишларини, хизматларини), ишлаб чиқариш чикиндиларини бозор конъюнктурасидан келиб чиқиб, мустақил равишда белгиланадиган нархлар ва тарифлар бўйича ёки шартнома асосида реализация қилишга ҳақлидирлар.

Булардан ташқари, тарафлар шартномавий муносабатга киришишда ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини қонун доирасида мустақил белгилашлари мумкин. Мисол учун шартнома юзасидан тўловларни олдиндан тўлиқ тўлаш мажбурияти белгиланиши мумкин.

3.3. Шартномаларни тузиш бўйича асосий қоидалар

Шартнома икки ва ундан ортиқ тарафлар ўртасида тузиладиган битим бўлганлиги сабабли у оферта, акцепт, юридик экспертизадан ўтказиши ва шартномани имзолаш босқичларидан. Таклиф *оферта*, таклифни киритган шахс эса *оферент* деб аталади. Таклифнинг қабул қилиниши *акцепт*, таклифни қабул қилган шахс эса *акцептант* деб аталади.

Шартномани тузиш офертадан бошланади. Оферталар икки турга бўлинади. Булар:

<i>Акцептлаш муддати кўрсатилган оферта</i>	<i>Акцептлаш муддати кўрсатилмаган оферта</i>
<p>Одатда, офертада унга берилиши керак бўлган жавоб муддати кўрсатилган бўлса, оферент шу муддат ичида ўз офертасига жавоб кутиши лозим. Акс ҳолда, агар у муддатнинг охиригача кутмай туриб, бошқа шахс билан шартнома тузса, офертани биринчи қабул қилган ва шу билан шартнома тузган деб ҳисобланган тарафга етказилган зарарни қоплашга мажбур бўлади.</p>	<p>Офертада жавоб муддати кўрсатилмаган бўлса, у ҳолда музокаралар қандай усулда олиб борилаётганлиги муҳим аҳамият касб этади. Музокаралар орали шартноманинг шартлари шакллантирилиши мумкин.</p>

Оғзаки берилган оферта, музокаралар юзма-юз мулоқот, телефон ёки радио орқали олиб борилаётганлигидан қатъи назар, агар у дарҳол акцептланса, оферентни «боғлаб» қўяди. Ёзма берилган оферта эса, аввал унинг матни билан танишиб чиқишни, жавоб матни тузишни ва уни оферентга топширишни талаб қилади. Шунинг учун оферент жавоб етиб келиши учун зарур бўлган муддат ичида оферта билан «боғланган» бўлади.

Офертада кўрсатилган ёки жавоб етиб келиши учун зарур бўлган муддат ичида акцепт етиб келганлиги шартнома тузилганлиги билан тенг. Аксинча, агар кўрсатилган муддат ичида акцепт келмаса, у ҳолда офертанинг оферентни «боғлаб» турган кучи йўқолади ва оферент аввал ўзи берган таклифдан келиб чиққан мажбуриятлардан озод бўлади.

Шартномани тузиш учун берилган таклифда қуйидагилар мавжуд бўлсагина **оферта** деб ҳисобланади:

1. Бўлғуси шартноманинг барча муҳим шартлари;
2. Оферта юборилаётган шахс аниқ кўрсатилганлиги.

Агар берилган таклифда бу бандлардан биттасига риоя қилинмаган бўлса ҳам, у оферта деб эмас, балки **офертага даъват** деб ҳисобланади ва уни берган шахсга ҳеч қандай мажбуриятларни юкламайди. Бундай даъватга турли жавоблар келиши мумкин. Балки улардан баъзиларида шартномани тузиш учун зарур бўлган барча шартлар санаб ўтилган ва офертага даъват этган шахс номига юборилган бўлиши ҳам мумкин. Бундай жавоб оферта кучига эга бўлади, лекин уни шартноманинг тузилишига олиб келадиган акцепт деб бўлмайди, чунки у ҳуқуқий маънодаги шартнома тузиш ҳақидаги таклифга келган жавоб эмас.

Шартномавий муносабатларга киришиш учун оферта ва акцептнинг мавжудлиги мажбурий шарт эмас. Уларсиз ҳам шартнома тузиш мумкин.

Тадбиркорлик шартномаларини **ҳуқуқий (юридик) экспертизадан** ўтказиш шартнома тарафларининг юридик хизмати ёхуд шартнома асосида жалб этилган адвокатлар, адвокатлик тузулмалари томонидан амалга оширилади.

Англия қонунчилигига кўра, қуйидаги ҳолларда оферта тугаган (ўз кучини йўқотган) бўлади³¹:

1. Қабул қилинганда
2. Рад рад қилинганда
3. Қабулдан олдин қайтариб олиш
4. Офертанинг вақтини тугаши (агар бўлса)
5. Офертачининг ўлими
6. Офертанинг шартларини бажара олмаслик

Тадбиркорлик шартномалари борасида юридик хизмат:

- тадбиркорлик шартномаларини тузиш, бажариш, ўзгартириш ва бекор қилишнинг белгиланган тартибига риоя этилишини, шунингдек талабнома билдириш ва уни кўриб чиқиш тартибига риоя этилишини назорат қилади;

- шартномавий муносабатлардан келиб чиқадиган низолар юзасидан даъво ишларини олиб боради;

- шартномалари бажарилиш устидан ўзаро текширувлар ўтказилишини назорат қилади;

- тадбиркорлик субъекти раҳбарига имзолаш учун тақдим этилаётган тадбиркорлик шартномалари лойиҳаларининг ва улар билан боғлиқ ҳуқуқий тусдаги бошқа ҳужжатларнинг қонун ҳужжатлари талабларига мувофиқлигини текширади;

- тайёрланган ҳўжалик шартномаси ва у билан боғлиқ ҳуқуқий тусдаги бошқа ҳужжат лойиҳаси қонун ҳужжатлари талабларига мос эмаслиги аниқланган тақдирда, ўз эътирозини асослаган ҳолда уни қўшимча равишда ишлаб чиқиш учун қайтаради;

- шартномавий муносабатларни такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқишда бевосита иштирок этади.

Тадбиркорлик шартномалари уларни имзолашга тайёрлаш жараёнида қонун ҳужжатларига мувофиқлиги юзасидан текшириб кўрилиши керак. Шартномаларни ҳуқуқий эксперт имзосисиз тузишга йўл қўйилмайди.

Keenan and Richенинг фикрича, Англияда қуйидагиларга ҳам, ёзма расмий офертадан ташқари, оферта деб қаралади³²:

³¹ Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. -p 218

³² Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. -p 216

1. Товарларни нархи билан магазин деразасига қўйиш
2. Брошура, каталог, реклама
3. Компаниянинг ютуқларини кўрсатувчи таништирув китобчаси
4. Ким ошди савдоси
5. Тендер

Қонун ҳужжатларида белгиланган **энг кам иш ҳақи миқдорининг икки юз баравари**дан ортиқ суммадаги тадбиркорлик шартномалари тадбиркорлик субъектлари юридик хизматининг ёки жалб этилган адвокатларнинг ёзма хулосасидан кейингина тузилади.

Хулосада қуйидагилар кўрсатилади:

- ❖ тадбиркорлик шартномасида кўрсатилган муносабатлар қайси қонун ҳужжатлари билан тартибга солиниши;
- ❖ тадбиркорлик шартномаси шартларининг қонун ҳужжатлари талабларига мос келиш-келмаслиги;
- ❖ тарафларнинг жавобгарлиги меъёри ва низоларни ҳал этиш тартиби қонун ҳужжатлари талабларига мос келиш-келмаслиги.

3.4. Тадбиркорлик шартномалари шартларини бажариш, ўзгартириш ва бекор қилиш

Тадбиркорлик шартномаси тузилган пайтдан бошлаб кучга киради ва тарафлар учун мажбурий бўлиб қолади. Тарафлар ўзлари тузган тадбиркорлик шартномасининг шартларини уларнинг шартнома тузилишидан олдин вужудга келган муносабатларига нисбатан қўлланилади деб белгилаб қўйишга ҳақлидирлар.

Тадбиркорлик шартномасида унинг бажариш вақти назарда тутилган ёки уни аниқлаш имкони мавжуд бўлса, у ҳолда шартномавий мажбурият ўша вақтда бажарилиши керак. Умумий қоидага кўра, тараф шартномани муддатидан илгари бажариши мумкин эмас. Бироқ, агар тарафлар учун бундай ҳолат шартномада назарда тутилган ва бунга иккинчи тараф розилик берган бўлса мажбуриятни муддатидан илгари бажариши мумкин. Шартномавий мажбуриятни бажариш муддати талаб қилиб олиш пайти билан белгилаб қўйилган бўлса, биринчи тараф (кредитор) ҳар қачон ижрони талаб қилишга, иккинчи тараф (қарздор) эса ижрони ҳар қачон амалга оширишга ҳақли бўлади.

Тадбиркорлик шартномаси бўйича мажбуриятни дарҳол бажариш вазифаси қонун ёки шартноманинг моҳиятидан англашилмаса, қарздор бундай мажбуриятни кредитор талаб қилган кундан бошлаб **етти кунлик муддат** ичида бажариши шарт.

Тадбиркорлик шартномалар шартларини бажаришда қуйидагиларга риоя қилинади: 1. Шартнома шартларига (қонунчиликка зид бўлмаган). 2. Қонун ҳужжатлари талаблари. 3. Иш муомаласи одатлари.

Тадбиркорлик шартномалари тузилган пайтдан ҳар хил сабабларга кўра уни ўзгартириш, ҳаттоки бекор қилиш зарурати пайдо бўлиши мумкин.

Тадбиркорлик шартномаларини ўзгартириш бу- тарафларнинг ихтиёрий келишувига мувофиқ ёки суднинг қарори билан шартнома шартларини ўзгача тарзда баён қилиш ёки тўлдириш.

Тадбиркорлик шартномаларини бекор қилиш бу- тарафларнинг ихтиёрий келишувига мувофиқ ёки суднинг қарори билан шартноманинг барча шартларини комплекс тарзда бекор қилиниши.

Тадбиркорлик шартномаларини ўзгартириш ва бекор қилишга сабаб бўладиган ҳолатлар иккига бўлинади. Булар: Бундай сабабларни объектив ва субъектив турларга бўлиш мумкин.

Объектив сабаблар	Субъектив сабаблар
<p>Шартномани ўзгартириш ва бекор қилишнинг объектив сабаблари тарафларнинг хоҳиши боғлиқ бўлмаган ҳолда юз берадиган воқеликлар тушунилади. Буларга қонунчиликка кирган янги ўзгаришлар, форс-мажор ҳолатлар, бир тарафнинг мажбурий тугатилиши ва ҳ.к.лар мисол бўлади.</p>	<p>Шартномани ўзгартириш ва бекор қилишнинг субъектив сабаблари тарафларнинг ёки улардан бирининг ихтиёрий ҳатти ҳаракатида вужудга келади. Уларга мисол қилиб, шартномани ихтиёрий равишда ўзгартириш ва бекор қилишга тарафларнинг хоҳининг пайдо бўлиши, шартнома шартларини бузишларни келтириш мумкин.</p>

Тадбиркорлик шартномалари икки усулда бекор қилиниши ва ўзгартирилиши мумкин:

1-усул. Тадбиркорлик шартномаларини тарафларнинг келишувига кўра ўзгартириш ва бекор қилиш.

Тадбиркорлик шартномаси қандай шаклда тузилган бўлса, тарафларнинг уни ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисидаги келишуви ҳам шундай шаклда амалга оширилади.

Тадбиркорлик шартномасини ўзгартириш ҳақидаги келишувда қуйидагиларнинг кўрсатилиши мақсадга мувофиқ бўлади, яъни ўзгартирилаётган шартноманинг рақами, санаси, номи; шартномани ўзгартириш сабаби; ўзгартирилаётган ёки қўшимчалар киритилаётган шартлар ва уларнинг янги таҳрири; ўзгартириш киритилгандан кейин аввалги шартларнинг юридик кучини йўқотиши ҳақидаги банд; ўзгартириш ёки

кўшимча киритилишидан олдин мазкур шартлар бўйича юзага келган масалаларни ҳал қилиш тартиби.

Тарафларнинг шартномани бекор қилиш ҳақидаги келишувида эса қуйидаги маълумотлар киритилиши лозим: қандай шартнома бекор қилинаётганлиги; қайси вақтдан шартнома бекор қилинаётганлиги; шартнома бекор қилинишидан олдин мазкур шартнома юзасидан вужудга келган масалаларни ҳал қилиш тартиби; шартнома бекор қилингандан кейин тарафларнинг мазкур шартнома бўйича талаб қилиш ҳуқуқлари ўз кучини йўқотиши тўғрисидаги банд.

Тадбиркорлик шартномасини бажаришдан бир тарафлама бош тортишга ёки тадбиркорлик шартномасининг шартларини бир тарафлама ўзгартиришга йўл қўйилмайди.

2-усул. Тадбиркорлик шартномаларини суд тартибида ўзгартириш ва бекор қилиш.

Тарафлардан бирининг талаби билан тадбиркорлик шартномаси хўжалик судининг қарорига биноан фақат иккинчи тараф хўжалик шартномасини **жиддий равишда** бузган ёхуд қонунда, ёки шартномада назарда тутилган бошқа ҳолларда ўзгартирилиши, ёки бекор қилиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги 1998 йил 29 августдаги ЎРҚ-670-І-сонли қонунининг 15-моддасига мувофиқ тарафлардан бирининг хўжалик шартномасини бузиши иккинчи тарафга у хўжалик шартномаси тузишда умид қилишга ҳақли бўлган нарсадан кўп даражада маҳрум бўладиган қилиб зарар етказиши хўжалик шартномасини **жиддий бузиш** ҳисобланади.

Бир тараф шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги таклифга иккинчи тарафдан **рад жавоби олганидан кейингина** ёки таклифда кўрсатилган ёхуд қонунда ёки шартномада белгиланган муддатда, бундай муддат бўлмаганида эса **ўттиз кунлик муддатда жавоб олмаганидан кейин**, тадбиркорлик шартномасини ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисидаги талабни судга тақдим этиши мумкин. Демак, хўжалик шартномалари қонунчилик ҳужжатларида ёки шартномада белгиланган ҳолларда бир тарафлама, ёки хўжалик судининг ҳал қилув қарори билан бекор қилиниши мумкин.

3.5. Тадбиркорлик шартномаси мажбуриятлари юзасидан жавобгарлик.

Шартнома мажбуриятларини тегишли тарзда бажармаслик қуйидаги жавобгарликларга сабаб бўлади:

Европанинг таниқли олимларидан бири **Geoff Monahan**нинг фикрига кўра, шартноманинг шартларини қисман бажариш

“умуман бажарилмаган”

деб топилишига сабаб бўлиши мумкин³³.

Фуқаровий (шартномавий) жавобгарлик. Шартноманинг муҳим шартларидан бири унда иштирок этувчи тарафлар мажбуриятларининг белгилади. Бундан ташқари, тарафлар қонун ҳужжатларида ва иш муомаласидан келиб чиқадиган мажбуриятларга ҳам эга бўладилар. Муайян тараф сифатида иштирок этувчи субъект томонидан ушбу мажбуриятларни бажармаслик ёки лозим даражада бажармаслик натижасида бошқа тарафга зарар етказилса, ушбу зарарни қоплаш мажбурияти вужудга келади.

Мисол учун, маҳсулот етказиб бериш шартномасига кўра, етказиб берувчи (сотувчи) шартномада назарда тутилган маҳсулотни ўз вақтида етказиб бермаган ҳолларда мазкур маҳсулот етказиб бериш мажбурияти билан бирга, кечиктирилганлик туфайли олинмасдан қолинган фойдани ҳам қоплаб беради.

Бундан ташқари, шартнома шартларини ўз вақтида лозим даража бажарилиши таъминлаш мақсадида тарафлар шартномада ҳар бир ҳолат юзасидан бошқа фуқаролик жавобгарлик чораларини белгилашлари мумкин.

Ёки бўлмаса, сифатсиз маҳсулотни етказиш эвазига етказилган зиённи қоплаш билан бир қаторда, қўшимча тўловларни амалга ошириш, харидорнинг бошқалар олдидаги нуфузини сақлаш мақсадида раддиялар бериш.

Шартномада назарда тутилмаган ҳолларда мажбуриятларни бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик туфайли қўлланиладиган фуқаровий жавобгарлик чоралари қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

³³ Essential Contract Law, Cavendish Essential series, Geoff Monahan, Second edition, London. 2001. P.138.

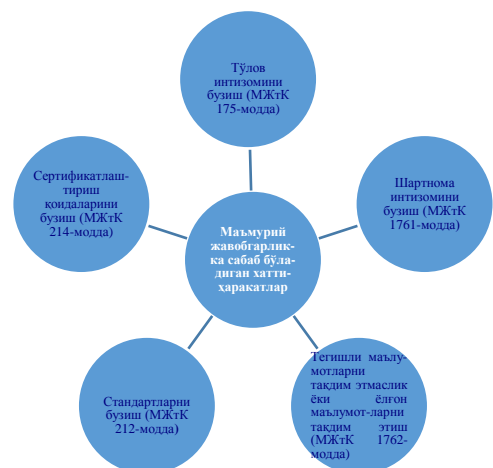
Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги 1998 йил 29 августдаги ЎРҚ-670-І-сонли қоунинида шартноманинг мажбуриятларининг бузилиш ҳолатларига қуйидагича жавобгарлик чоралари белгиланган.

№	Ҳолат		Жавобгарлик чораси
1.	Товарларни етказиб бериш муддатлари кечиктириб юборилган, тўлиқ етказиб берилмаган, ишлар бажарилмаган ёки хизматлар кўрсатилмаган ҳолларда,	-	товар етказиб берувчи (пудратчи) сотиб олувчига (буюртмачига) кечиктирилган ҳар бир кун учун мажбурият бажарилмаган қисмининг 0,5 фоизи миқдорида пеня тўлайди, бироқ бунда пенянинг умумий суммаси етказиб берилмаган товарлар, бажарилмаган ишлар ёки кўрсатилмаган хизматлар баҳосининг 50 фоизидан ошиб кетмаслиги лозим.
2.	Етказиб берилган товарлар, бажарилган ишлар ёки кўрсатилган хизматлар сифати, ассортимент ва нави бўйича стандартлар, техник шартлар, намуналарга (эталонларга) қонун ҳужжатларида ёки хўжалик шартномасида белгиланган бошқа мажбурий шартларга мос келмаса	-	сотиб олувчи (буюртмачи) товарларни (ишларни, хизматларни) қабул қилиш ҳамда уларнинг ҳақини тўлашни рад этиб, етказиб берувчидан (пудратчидан) сифати, ассортимент ва нави лозим даражада бўлмаган товарлар (ишлар ва хизматлар) қийматининг 20 фоизи миқдорида жарима ундириб олишга ҳақлидир.

3.	Бут бўлмаган товарлар етказиб берилган тақдирда	-	<p>Сотиб олувчи (буюртмачи):</p> <ul style="list-style-type: none"> - товарларни бутлаб беришни талаб қилишга ҳақли; - бундан буён товарлар бутлаб берилгунга қадар уларнинг ҳақини тўлашдан бош тортишга, агар товарларнинг ҳақи тўлаб қўйилган бўлса, белгиланган тартибда тўланган суммалар қайтарилишини талаб қилишга ҳақли; - етишмаётган қисмлар қийматини қўшган ҳолда, етказиб берувчидан бут бўлмаган товарлар қийматининг 20 фоизи миқдорида жарима ундиришга ҳақли.
4.	Марка белгиси қўйилмаган ёки лозим даражада маркировка қилинмаган товарларни, шунингдек идишсиз ёки ўралмаган товарларни ёхуд тегишли идишга жойланмаган ёки лозим даражада ўралмаган товарларни етказиб берганлик учун	-	<p>етказиб берувчи сотиб олувчига(буюртмачига) бундай товарлар қийматининг 5 фоизи миқдорида жарима тўлайди.</p>
5.	Товар етказиб берувчи (пудратчи) талабига биноан қўйилган аккредитив у амал қиладиган муддат ичида фойдаланилмаса	-	<p>етказиб берувчи (пудратчи) сотиб олувчига (буюртмачига) аккредитивнинг фойдаланилмаган суммасининг 5 фоизи миқдорида жарима тўлайди.</p>
6.	Жўнатилган товарларга оид тўлов ёки товар-транспорт ҳужжатларининг нусхасини белгиланган муддатда юбормаганлик ёки товарлар жўнатилганлиги тўғрисидаги бошқа ахборотни тақдим этмаганлик учун	-	<p>етказиб берувчи сотиб олувчига ахборот тақдим этилмаган ҳар бир ҳолат учун етказиб берилаётган товар қийматининг 1 фоизи миқдорида жарима тўлайди.</p>

7.	Товарларни танлаб олмаслик, шунингдек етказиб берувчи шартномада белгиланган муддатда (даврда) уларни етказиб берганда товарларни олишни асоссиз равишда рад этганлик учун	-	сотиб олувчи етказиб берувчига танлаб олинмаган (ўз муддатида олинмаган) товарлар қийматининг 5 фоизи миқдорида , тез бузиладиган товарлар бўйича эса — 10 фоиз миқдорида жарима тўлайди.
8.	Тўлов талабномаси акцептини асоссиз равишда бутунлай ёки қисман рад этганлик, шунингдек ҳисоб-китобнинг бошқа шаклларида товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини тўлашдан бош тортганлик (банк муассасасига тўлов топшириқномасини тақдим этмаганлик, чек бермаганлик, аккредитивни тақдим этмаганлик ва ҳоказо) учун	-	сотиб олувчи (буюртмачи) маҳсулот етказиб берувчига ўзи тўлашни рад этган ёки бош тортган сумманинг 15 фоизи миқдорида жарима тўлайди.
9.	Етказиб берилган товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини ўз вақтида тўламаганлик учун	-	сотиб олувчи (буюртмачи) етказиб берувчига ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун кечиктирилган тўлов суммасининг 0,4 фоизи миқдорида , аммо кечиктирилган тўлов суммасининг 50 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорида пеня тўлайди.
10.	Ҳисобварақдан маблағларни асоссиз равишда акцептсиз ҳисобдан чиқарганлик учун	-	айбдор тараф иккинчи тарафга асоссиз равишда акцептсиз ҳисобдан чиқарилган сумманинг 10 фоизи миқдорида жарима тўлайди.

Шартнома мажбуриятларини бузганлик учун мансабдор шахснинг маъмурий жавобгарлиги. Тарафларнинг шартномадан келиб чиқадиган мажбуриятларини бузганлик учун мансабдор маъмурий жавобгарликка ҳам тортиладилар.

Шартнома мажбуриятларини бузганлик учун мансабдор шахснинг жиноий жавобгарлиги. Тарафларнинг шартномадан келиб чиқадиган мажбуриятларини бузганлик учун мансабдор **жиноий жавобгарликка** ҳам тортилишлари мумкин.

Назорат саволлари:

1. Тадбиркорлик фаолиятида шартномалар – бу нима?
2. Тадбиркорлик фаолиятида шартномалар қандай турлари мавжуд?
3. Тадбиркорлик фаолиятидаги шартномаларни ўзгартириш ва бекор қилишнинг қандай усуллари мавжуд?
4. Тадбиркорлик шартномалари тарафларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини нималардан иборат?
5. Шартномаларни тузиш бўйича асосий қоидаларига тўхталинг.
6. Тадбиркорлик шартномаси мажбуриятлари юзасидан жавобгарликнинг турлари ҳақида фикрингизни баён қилинг.
7. Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик фаолиятини шартномавий тартибга солишнинг ривожланиш йўналишлари ҳақида нималарни биласиз?
8. Тадбиркорлик фаолиятини шартномавий тартибга солишнинг қонунчиликдаги принципларини баён қилинг.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Riches S, Allen V. Keenan and Riches' business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p

2. Essential Contract Law, Cavendish Essential series, Geoff Monahan, Second edition, London. 2001. P.254.
3. Дўстов У.Н., Юлдошев Ж.И., Исаков Т.У., Хаитбаев М.М. Хўжалик шартномалари. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ. 2009. – 158 б.
4. Занковский С.С. Предпринимательские договоры/Отв. ред. В.В. Лаптев. -"Волтерс Клувер", 2004 г. -304 с.
5. Ибратов Б.И. Тадбиркорлик ҳуқуқи. -Тошкент: Молия, 2001.-218 б.
6. K. McConnel, S. Brew. Economics: Principles, problems and policy, 1992

4-мавзу:Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.

Режа:

- 4.1 Ташқи иқтисодий фаолият тушунчаси
- 4.2 Ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий йўналишлари
- 4.3 Инвестиция фаолиятининг ҳуқуқий асослари

Таянч иборалар: *Ташқи иқтисодий фаолият, ташқи савдо, импорт, экспорт, ташқи иқтисодий шартнома, ИНКОТЕРМС, форс-мажор*

4.1. Ташқи иқтисодий фаолият тушунчаси

2000 йил 26 майда янги таҳрирда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий фаолияти тўғрисида”ги қонуннинг 9-моддасига кўра, ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий йўналишларидан бири ташқи савдо фаолияти ҳисобланади.

Мазкур қонуннинг 11-моддасига кўра, ташқи савдо фаолияти халқаро товарлар, ишлар (хизматлар) савдоси соҳасидаги тадбиркорлик фаолиятидир.

Ташқисавдофаолиятитоварларни, ишларни (хизматларни) экспорт ва импорт қилишйўлибиланамалгаоширилади.

Экспорт – бу мураккаб жараён бўлиб, муайян назарий билимларга эга бўласдан туриб унинг барча тартиб-қоидаларини ўрганиб бўлмайди.

Экспорт – товарлар, ишлар, хизматлар, интеллектуал фаолият натижалари, шуниндек, уларга нисбатан мутлақ ҳуқуқларни ҳам қайтариб олиб кириш мажбуриятини олмаган ҳолда мамлакат божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилишидир.³⁴

“Экспорт” атамаси лотинча “exporto” сўзидан келиб чиққан бўлиб, сўзма-сўз таржима қилганда товарлар ва хизматларни мамлакат портларидан ташқарига олиб чиқиб кетиш мазмунини англатади. Бундай товарлар ва хизматларни сотиб олувчи мамлакатларни эса — “импортёр”, мамлакатнинг маҳсулотини ундан ташқарига сотувчини эса— “экспортёр” деб аташ қабул қилинган.

³⁴ Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches’ Business Law. Pearson Education Limited. 2013. -p 216

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда аҳолининг реал ялпи даромадлари жон бошига 8,2 баробар ошганининг ўзи халқимизнинг ҳаёт даражаси тобора ўсиб бораётганидан далолат беради. Ўзбекистоннинг ташқи давлат қарзи ялпи ички маҳсулотга нисбатан 16 фоиздан ошмаяпти, экспорт ва олтин-валюта захираларимиз ҳажми кўпайиб бормоқда.³⁵

Шу билан биргаликда “экспорт” ва “экспорт режими” тушунчаларини фарқлаб олиш мақсадга мувофиқдир. Экспорт товарлар, ишлар, хизматлар ва интеллектуал фаолият натижаларини хорижга ёки хорижий субъектга сотилиши ёки айирбошланишида ифодалангани, божхонанинг экспорт режими эса шундай режимки, бунда товарлар божхона ҳудудидан ташқарига уларни ушбу ҳудудга қайтариб олиб кириш мажбуриятисиз олиб чиқилади. Экспорт режимида жойлаштирилган товарлар Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудида Божхона кодексига назарда тутилган ҳолларда бу ҳудуддан ташқарига амалда олиб чиқиб кетилмаган ҳолда туриши мумкин.

Экспорт соҳасида тартиб-қоидалар экспортни ривожлантиришга хизмат қилади, бунда айрим маҳсулотларни мамлакатда сақлаб қолиш ва хорижий рақобатчилардан стратегик маҳсулотларни асраш учун тақиқловчи ёки чекловчи қоидалар ўрнатилади. Экспортни тартибга солишда шуни доим эътиборда сақлаш лозимки, бу борадаги қоидалар ҳам рағбатлантирувчи, ҳам чекловчи характерга эга бўлади³⁶.

Товарларни экспорт қилишга оид ҳуқуқий базани таҳлил этадиган бўлсак, Ўзбекистон Республикасида рўй берган ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидан келиб чиқиб қуйидаги даврларни ажратишимиз мумкин:

Биринчи босқич, Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришган пайтдан бошлаб токи 1997 йил 10 октябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-1871-сонли “Товарлар (ишлар, хизматлар) экспортни рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони қабул қилингунча бўлган даврни ўз ичига қамраб олади.

Иккинчи босқич, 1997 йил охиридан 2004 йилгача 26 августгача, яъни Ўзбекистон Республикасининг “Экспорт назорати тўғрисида”ги қонуни қабул қилингунча бўлган даврни ичига олади.

Учинчи босқич, 2004 йилдан ҳозиргача бўлган даврни қамраб олади.

4.2 Ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий йўналишлари

Миллий қонунчилигимизда “ташқи иқтисодий битимлар” термини учрасада (Ўзбекистон Республикаси фуқаролик кодексининг 1181-моддаси 2-қисмида “Лоақал иштирокчиларидан биттаси Ўзбекистон Республикасининг юридик шахси ёки Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлган ташқи

³⁵И.А.Каримов. “Амалга ошираётган ислохотларимизни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти куриш - ёруғ келажакимизнинг асосий омилдир”. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 21 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. <http://uza.uz/uz/politics/> 06.12.2013

³⁶Weiss, Kenneth D. (Kenneth Duane). Building an import / export business. John Wiley & Sons, Inc. 2007, page 191

иқтисодий битим, қаерда тузилаётганидан қатъи назар, ёзма шаклда тузилади” дейилган), бу тушунчага легал таъриф берилмаган.

Халқаро савдо ўзига хос расмийлаштирувни талаб этади, буни рад этишининг эса иложи йўқ. Расмийлаштирув юклар юкланганлигини, барча қонуний талаблар бажарилганлиги, маҳсулотлар тўғри таърифланганлигини ўзида акс эттиради³⁷.

Бундан ташқари Б.Самархўжаев “ташқи савдо-сотик битими” ва “ташқи иқтисодий битим” тушунчалари хусусида фикр юритар экан, уларни ҳам синоним тушунчалар эканлигини таъкидлаш билан бирга, фарқларини ҳам кўрсатиб беради. Унинг фикрича “ташқи савдо-сотик битимлари”(инглизча foreign trade deals) шундай битимларки, уларнинг қатнашчиларидан бири чет эллик жисмоний ёки юридик шахс бўлади, ушбу битимларнинг мазмунини эса товарлар, хизматлар, шунингдек ижодий фаолият натижаларини экспорт ёки импорт қилиш билан боғлиқ бўлган операциялар ёки улардан фойдаланиш ҳуқуқи ташкил қилади. Ташқи иқтисодий битим янада кенгрок маънога эга бўлиб, чет элименти иштирокидаги хоҳлаган иқтисодий характердаги битим сифатида намоён бўлади (таъсис шартномаси, хизмат кўрсатиш, лойиҳаларни амалга ошириш, лицензия шартномалари, лизинг шартномалари ва ҳоказо)³⁸.

Мамлакатнинг халқаро олди-сотди жараёнларидаги иштироки давлатга валюта тушумининг келиб тушишига хизмат қилиши билан аҳамиятлидир.

Бунда 1980 йилги Вена Конвенциясини таъкидлаб ўтиш аҳамиятга моликдир. Мазкур Конвенцияда халқаро олди-сотди муносабатларининг ўзига хос хусусиятлари акс эттирилган.

Ташқи иқтисодий фаолиятнинг яна бир йўналиши сифатида инвестиция фаолияти назарда тутилади.

Ўзбекистон Республикасида инвестицион иқлимни шакллантиришда инвестицион муносабатларни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўрни беқиёсдир. Миллий қонунчилигимизни таҳлил этадиган бўлсак, бу борадаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг салмоқли эканлигининг гувоҳи бўламиз.

Ҳозирги пайтда инвестиция фаолиятининг ҳуқуқий табиатини “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги қонун ўзида ифода этади. Мазкур қонун дастлаб 1998 йил 24 декабрда қабул қилинган бўлиб, 2014 йил 9 декабрда ўзгартиш ва қўшимчалар киритилиб, унинг янги таҳрири тасдиқланди. Ушбу Қонуннинг мақсади инвестиция фаолияти соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат деб белгиланган.

Шунингдек, 2014 йил 9 декабрда Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция ва пай фондлари тўғрисида”ги Қонун қабул қилиниб, мазкур Қонуннинг мақсади инвестиция ва пай фондлари фаолияти соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборатлиги назарда тутилди.

³⁷ Guide to importing and exporting. International banking. May 2015 – Version 4.0. page 15. http://www.boq.com.au/uploadedFiles/Guide_importing_exporting_v1.0.pdf

Мамлакатимизда чет эл инвестицияларини жалб этишга катта эътибор қаратилиши ва рағбатлантирилишини 1998 йил 30 апрелдаги “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги ҳамда “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Қонунларнинг моҳиятидан ҳам англаш мумкин.

Мамлакатимиз иқтисодиётини таркибий ўзгартириш, тармоқларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир лойиҳаларни амалга ошириш учун инвестицияларни жалб қилиш борасида бажарилаётган ишлар алоҳида эътиборга лойиқ.

2015 йилда ана шу мақсадларга барча молиялаштириш манбалари ҳисобидан 15 миллиард 800 миллион АҚШ доллари миқдоридан инвестициялар жалб этилди ва ўзлаштирилди. Бу 2014 йилга нисбатан 9,5 фоиз кўп демакдир. Жами инвестицияларнинг 3 миллиард 300 миллион доллардан зиёди ёки 21 фоиздан ортиғи хорижий инвестициялар бўлиб, шунинг 73 фоизи тўғридан-тўғри чет эл инвестицияларидир³⁹.

Ўзбекистон Республикасида инвестициявий муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик нисбатан ривожланганлиги, мустақилликка эришилгандан сўнг қисқа муддатларда бу соҳадаги қонунчиликнинг шакллантирилганлиги таҳсинга сазовордир.

Шу билан биргаликда, миллий иқтисодиётимизга хорижий инвестицияларни жалб этишда хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиб, миллий манфаатларни кўзлаган ҳолда қонунчилигимизга имплементация қилиш ҳам мақсадга мувофиқдир.

4.3 Инвестиция фаолиятининг ҳуқуқий асослари

Мамлакатимизнинг иқтисодий ҳамкорларидан бири ҳисобланган Япония бугунги кунда нафақат хорижга капитал киритувчи давлат, балки хорижий инвестицияларни ўз ҳудудига қабул қилувчи мамлакат сифатида ҳам дунёда ўз ўрнига эга.

Дунё жамоатчилиги томонидан Япониянинг инвестицион сиёсатида эътироф этилган хусусиятларидан бири бу ушбу мамлакатда Савдо ва инвестиция соҳасида омбудсман институтининг ташкил этилганлигидир. Савдо ва инвестиция соҳасида омбудсман ҳукумат томонидан савдо ва инвестиция соҳасида тадбиркорларнинг, айниқса, хорижий инвесторларнинг манфаатларини ҳимоя қилишда катта аҳамиятга эга⁴⁰.

Ҳудди шунга ўхшаш институтни Корея Республикасида ҳам учратиш мумкин бўлиб, у Хорижий инвестициялар бўйича омбудсман институти деб номланиб, Корея Республикасининг 1998 йил 16 сентябрда қабул қилинган

³⁹И.Каримов. “Бош мақсадимиз - мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. 16.01.2016. <http://uza.uz/uz/politics>

⁴⁰Қаранг: Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. -p 218

“Хорижий инвестициялар билан ҳамкорлик тўғрисида”ги қонун (*Foreign Investment Promotion Act*⁴¹) да ўз ифодасини топган. Мазкур қонуннинг 15-2 моддасида Хорижий инвестициялар омбудсмани (*Foreign Investment Ombudsmen*)га бағишланган бўлиб, Хорижий инвестициялар бўйича омбудсман Иқтисодиёт вазирининг тавсиясига кўра Президент томонидан тайинланади. Хорижий инвестициялар бўйича омбудсман хорижий инвесторларнинг барча шикоятларини кўриб чиқади ҳамда бу борада исталган маъмурий органлардан тушунтириш олиш ваколатига эга.

Бундан ташқари Қозоғистон Республикасининг 2003 йил 8 январда қабул қилинган “Инвестиция тўғрисида”ги Қонунида ҳам инвестиция бўйича Омбудсман институти мавжуд. Хусусан, ушбу қонуннинг 12¹-моддасида Қозоғистон Республикасида инвесторларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида инвестиция бўйича омбудсман фаолият юритиши белгиланган.

Мамлакатимизда мазкур институтга ўхшаш институтнинг жорий этилиши хорижий инвесторларнинг манфаатларининг таъминланиши ҳамда уларнинг мамлакатимиз иқтисодиётига инвестиция олиб киришларига муҳим туртки бўлар эди.

Давлат Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инвестиция фаолиятини амалга оширувчи чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқларини кафолатлайди ва ҳимоя қилади.

М.Ю.Тулаева таъкидлаб ўтганидек, “чет эл капитал қуйилмаларини миллий иқтисодиётга жалб қилишдан манфаатдор бўлган ҳар бир давлат инвестиция фаолиятини амалга ошириш учун энг қулай шароитларни яратишга ҳаракат қилади. Бунга асосан, чет эл инвестицияларининг миллий иқтисодиёт шароитида чет эллик тадбиркорлар фаолиятининг асосини белгиловчи ҳуқуқий режимини ўрнатиш йўли билан эришилади. Бу эса, ўз навбатида, ўзга давлат ҳудудида тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи ва унинг юрисдикциясига бўйсунувчи чет эллик инвестор мавқеининг заифлигини белгилайди. Айнан шундай заифликнинг мавжудлиги туфайли, чет эллик инвесторни миллий иқтисодиётга инвестиция қўйиш механизмига доир аниқ ва равшан қоидаларни, инвестицияларни амалга ошириш ташкилий-ҳуқуқий шаклларини, шунингдек, чет эл мулкани ҳимоя қилиш кафолатларини белгилаш - инвестицияга доир қонунчиликнинг муҳим вазифаси ҳисобланиши лозим⁴²”.

А.Г.Богатирев инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари деганда, субъектив омиллардан қатъи назар инвестицияга доир муносабатларнинг иштирокчиларига инвестиция фаолиятини ҳар доим амалга ошириш имкониятини таъминлайдиган муайян шароитлар яратишни тушунади⁴³.

⁴¹ https://elaw.klri.re.kr/kor_service/law

⁴² Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. -p 219

⁴³ Богатирев А.Г. Инвестиционное право. - М.: Российское право, 1992. - С. 22

Инвестицияга доир муносабатларда кафолатлар институти деганда, амал қилиш мақсадларига кўра бир неча гуруҳга бўлинадиган нормалар йиғиндисини ҳам тушунадилар. Чунончи:

-инвесторларга имтиёзлар бериш масалаларига бағишланган нормалар;

-инвестицияларни суғурта қилиш масалаларини тартибга солувчи нормалар;

-инвестор ва давлат ўртасидаги инвестицияларга доир низоларни тартибга солишга бағишланган нормалар⁴⁴.

С.С.Бровкина таъкидлаб ўтганидек, “чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари тизимида икки кичик тизим: давлат даражасида ва халқаро-ҳуқуқий даражада мустаҳкамланган кафолатлар фарқланади.

Биринчи кичик тизим Конституцияда ва амалдаги қонун ҳужжатларининг нормаларида, иккинчи кичик тизим эса, халқаро хусусий ҳуқуқ нормаларида, шу жумладан, чет эллик инвесторлар иқтисодий ва ҳуқуқий ҳимоя оладиган халқаро ташкилотлар фаолиятини тартибга солувчи халқаро конвенцияларда мустаҳкамланган⁴⁵.

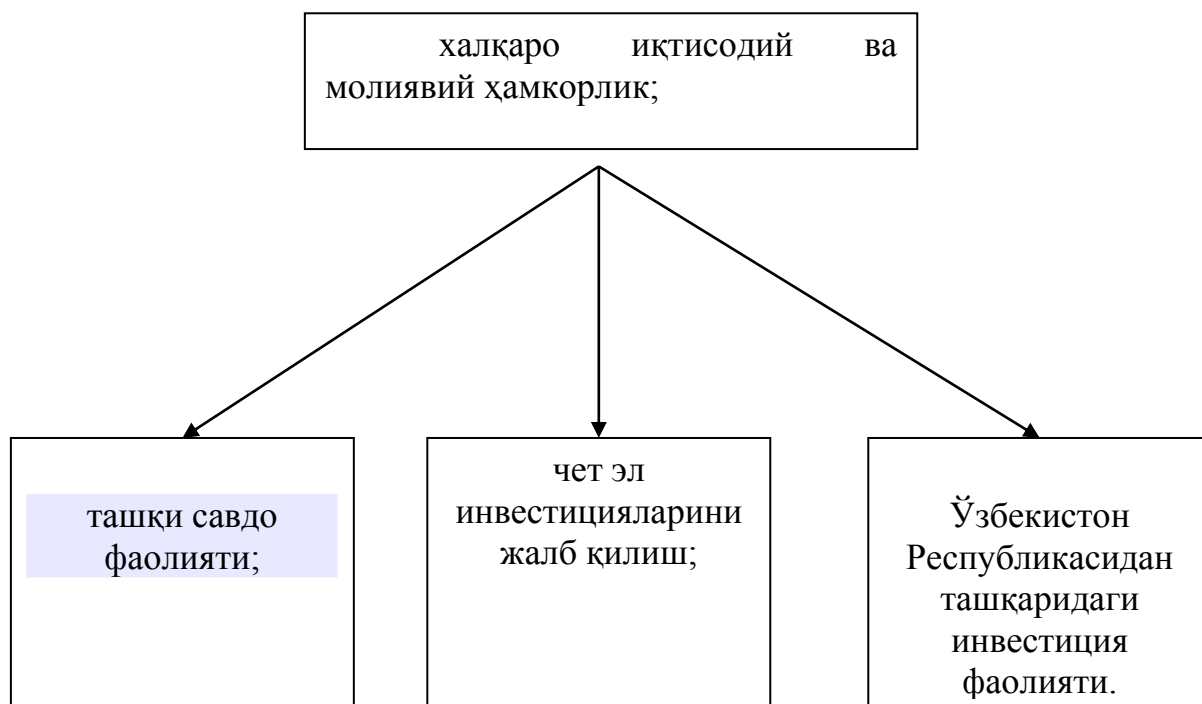
Юртбошимиз таъкидлаганларидек, “хорижий инвестицияларни жалб этмай, айниқса етакчи тармоқларда чет эл сармояси иштирокини кенгайтирмай туриб, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва модернизациялаш, корхоналаримизни замонавий техника билан жиҳозлаш ҳамда рақобатга бардошли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин эмас⁴⁶.

Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ривожланиши мамлакатнинг нафақат иқтисодий салоҳиятига ижобий таъсир кўрсатади, балки давлатнинг жаҳондаги сиёсий обрў-эътиборига ҳам таъсир этади.

⁴⁴ Mary Keenan, Sarah Riches and Vida Allen. Keenan and Riches' Business Law. Pearson Education Limited. 2013. - p 221

⁴⁵ Бровкина С.С. Правовое обеспечение гарантий иностранных инвесторов в национальном законодательстве Российской Федерации и международном частном праве. —Дисс...канд.ю рид.наук. - М . , 2004. - С. 8-6.

⁴⁶ И.Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. “Ўзбекистон”, 2000 . 393-бет.

М.Ю. Тулаева таъкидлаб ўтганидек, “чет эл капитал қуйилмаларини миллий иқтисодиётга жалб қилишдан манфаатдор бўлган ҳар бир давлат инвестиция фаолиятини амалга ошириш учун энг қулай шароитларни яратишга ҳаракат қилади. Бунга асосан, чет эл инвестицияларининг миллий иқтисодиёт ш ароитида чет эллик тадбиркорлар фаолиятининг асосини белгиловчи ҳуқуқий режимини ўрнатиш йўли билан эришилади. Бу эса, ўз навбатида, ўзга давлат ҳудудида тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи ва унинг юрисдикциясига бўйсунувчи чет эллик инвестор мавқеининг заифлигини белгилайди. Айнан шундай заифликнинг мавжудлиги туфайли, чет эллик инвесторни миллий иқтисодиётга инвестиция қўйиш механизмига доир аниқ ва равшан қоидаларни, инвестицияларни амалга ошириш ташкилий-ҳуқуқий шакллари, шунингдек, чет эл мулкни ҳимоя қилиш кафолатларини белгилаш - инвестицияга доир қонунчиликнинг муҳим вазифаси ҳисобланиши лозим⁴⁷”.

А.Г. Богатирев инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари деганда, субъектив омиллардан қатъи назар инвестицияга доир муносабатларнинг иштирокчиларига инвестиция фаолиятини ҳар доим амалга ошириш имкониятини таъминлайдиган муайян шароитлар яратишни тушунади⁴⁸.

Инвестицияга доир муносабатларда кафолатлар институти деганда, амал қилиш мақсадларига кўра бир неча гуруҳга бўлинадиган нормалар йиғиндисини ҳам тушунадилар. Чунончи:

-инвесторларга имтиёзлар бериш масалаларига бағишланган нормалар;

⁴⁷ Тулаева М.Ю., Правовой режим иностранных инвестиций в Российской Федерации. -Дисс.канд.юрид. наук. - М., 2005. - 3-б.

⁴⁸ Богатирев А.Г. Инвестиционное право. - М.: Российское право, 1992. - С. 22

-инвестицияларни суғурта қилиш масалаларини тартибга солувчи нормалар;

-инвестор ва давлат ўртасидаги инвестицияларга доир низоларни тартибга солишга бағишланган нормалар⁴⁹.

С.С.Бровкина таъкидлаб ўтганидек, “чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари тизимида икки кичик тизим: давлат даражасида ва халқаро-ҳуқуқий даражада мустаҳкамланган кафолатлар фарқланади.

Биринчи кичик тизим Конституцияда ва амалдаги қонун ҳужжатларининг нормаларида, иккинчи кичик тизим эса, халқаро хусусий ҳуқуқ нормаларида, шу жумладан, чет эллик инвесторлар иқтисодий ва ҳуқуқий ҳимоя оладиган халқаро ташкилотлар фаолиятини тартибга солувчи халқаро конвенцияларда мустаҳкамланган”⁵⁰.

Юртбошимиз таъкидлаганларидек, “хорижий инвестицияларни жалб этмай, айниқса етакчи тармоқларда чет эл сармояси иштирокини кенгайтирмай туриб, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва модернизациялаш, корхоналаримизни замонавий техника билан жиҳозлаш ҳамда рақобатга бардошли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин эмас”⁵¹.

Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ривожланиши мамлакатнинг нафақат иқтисодий салоҳиятига ижобий таъсир кўрсатади, балки давлатнинг жаҳондаги сиёсий обрў-эътиборига ҳам таъсир этади.

Назорат саволлари

1. Ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий йўналишларини тавсифлаб беринг.
2. Давлат маблағлари ҳисобига молияланадиган импортнинг ўзига хос хусусиятларини тушунтиринг.
3. Инвестиция фаолиятини ҳуқуқий асосларини таҳлил қилинг.
4. Ташқи иқтисодий битимларни тузиш тартибини тушунтиринг.
5. Якка тартибдаги тадбиркорнинг ташқи иқтисодий фаолиятининг ҳуқуқий асосларини тушунтиринг.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Riches S, Allen V. Keenan and Riches’ business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p
2. Essential Contract Law, Cavendish Essential series, Geoff Monahan, Second edition, London. 2001. P.254.

⁴⁹ Лебединец И.Н. Международно-правовые гарантии иностранных инвестиций. - Автореф. дисс... канд. юрид. наук. - М., 1997. - С. 23-24.

⁵⁰ Бровкина С.С. Правовое обеспечение гарантий иностранных инвесторов в национальном законодательстве Российской Федерации и международном частном праве. —Дисс...канд.ю рид.наук. - М . , 2004. - С. 8-6.

⁵¹ И.Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард максадимиз. “Ўзбекистон”, 2000 . 393-бет.

3. Дўстов У.Н., Юлдошев Ж.И., Исаков Т.У., Хаитбаев М.М. Хўжалик шартномалари. Ўқув кўлланма. –Т.: ТДЮИ. 2009. – 158 б.
4. Занковский С.С. Предпринимательские договоры/Отв. ред. В.В. Лаптев. -"Волтерс Клувер", 2004 г. -304 с.
5. Ибратов Б.И. Тадбиркорлик ҳуқуқи. -Тошкент: Молия, 2001.-218 б.
6. К. McConnel, S. Brew. Economics: Principles, problems and policy, 1992

5-мавзу: Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назорати.

Режа:

- 5.1** Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назорати тушунчаси ва аҳамияти
- 5.2** Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назоратини амалга давлат органларининг асосий вазифалари
- 5.3** Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назоратини амалга ошириш учун асос ва уни ўтказиш тартиби
- 5.4** Давлат назорати субъектларининг ҳуқуқ ва мажбурияти
- 5.5** Назорат қилувчи давлат органларини мувофиқлаштириш комиссияси

Таянч иборалар: *назорат қилиш, текшириш, муқобил текшириш, давлат органи, хўжалик юритувчи субъект.*

5.1. Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назорати тушунчаси ва аҳамияти.

Мамлакатимизда мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб тадбиркорликни ривожлантириш, ишбилармонлар ва хорижий инвесторлар фаолияти эркинлигини таъминлашга қаратилган зарур норматив-ҳуқуқий база яратилиб, замон талабларидан келиб чиққан ҳолда мунтазам равишда такомиллаштириб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 15 майдаги “Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони қабул қилиниши хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш йўлидаги тўсиқ ва чекловларни бартараф этиш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш, ялпи ички маҳсулотда хусусий мулк, жумладан, чет эл капитали иштирокидаги улушини ошириш ҳамда тадбиркорлик фаолиятига ноқонуний аралashiш ва тўскинлик қилиш, хусусий мулкдорлар ҳуқуқларини бузганлик учун давлат, ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари жавобгарлигини жиной жавобгарликка тортиш даражасигача ошириш борасидаги муҳим норматив ҳужжат бўлди.

Мазкур Фармонга мувофиқ, 2015 йилнинг 1 июлидан бошлаб, микрофирмалар, кичик корхоналар ва фермер хўжаликлари фаолиятига оид барча текширувлар режали тартибда назорат органлари томонидан тўрт

йилда бир мартадан, бошқа хўжалик субъектларида эса фақат Ўзбекистон Республикаси Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика кенгаши қарорига асосан уч йилда бир мартадан кўп бўлмаган тартибда амалга оширилиши, молия-хўжалик фаолияти билан боғлиқ бўлмаган режали текширувлар ўтказиш муддати 10 календарь кунидан ошмаслиги, тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини режали текширишлар фақат сўнгги режали текширувдан кейинги даврни камраб олиши кўзда тутилган.

Бундан ташқари, кўзғатилган жиноий ишлар муносабати билан хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан хўжалик юритувчи субъект жалб этган адвокатлар албатта иштирок этган ҳолда (хўжалик юритувчи субъект томонидан ушбу ҳуқуқнинг рад этилиш ҳолатлари бундан мустасно) амалга оширилиши, Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 184-моддасида назарда тутилган жиноятни (солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш) биринчи марта содир этган, жиноят аниқлангандан кейин 30 кун ичида давлатга етказилган зарарни тўлиқ қоплаган, пеня ва бошқа турдаги молиявий санкцияларни тўлаган шахсга нисбатан жиноий иш кўзғатилмаслиги ва у жавобгарликдан озод қилиниши белгилаб қўйилди.

Тадбиркорлик фаолияти субъектлари устидан давлат назоратини амалга ошириш айрим давлатлар қонунчилигида кўпроқ либерал ёндошилади. Бу кўпроқ Европа Америка давлатлари қонунчилигига хосдир. Ушбу давлатларда давлат тадбиркорлик фаолияти субъектларини бевосита эмас балки билвосита яъни электрон тизим орқали олиб борилади⁵². Тўғри ушбу ҳолат тадбиркорлик субъектларининг қонунга риоя қилаётган ёки қилмаётганлигини аниқлаш имконияти чекланиши мумкин. Лекин одатда электрон тартибда риоя қилган ҳолда текшириш натижасида тадбиркорлик субъекти нотўғри маълумот берган тақдирда қонунда нисбатан ўзида қаттиқ жазолаш турини намоён этади⁵³.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш қуйидаги йўллар билан амалга оширилади:

текшириш, шу жумладан тафтиш, муқобил текшириш, назорат тартибида текшириш;

статистика ахборотларини ва бошқа ахборотларни таҳлил қилиш;

идора қарамоғидаги органларни текширишдан ўтказиш.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини статистика ахборотларини ва бошқа ахборотларни таҳлил қилиш орқали давлат томонидан назорат қилиш, шунингдек идора қарамоғидаги органларни текширишдан ўтказиш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

⁵² United States v. Frezzo Brothers, Inc. • 461 F. Supp. 266 (1978), n. 4.

⁵³ Quoted in The Louisville Courier Journal, Sept. 15, 1979, at 7.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилишнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат

назорат қилувчи органлар фаолиятида қонунийлик, холислик ва ошкоралик

юримдик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш

хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятига аралашмаслик

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари томонидан амалга оширилади. Назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари Қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда аттестациядан ўтказилишлари лозим.

Назорат қилувчи органлар мансабдор шахсларининг хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишига текширишларни ўтказишга рухсат берилганлиги тўғрисидаги махсус гувоҳнома, шахсий гувоҳнома ва ушбу Қонуннинг 9 ва 12-моддаларида назарда тутилган асослар мавжуд бўлгани тақдирда йўл қўйилади.

Текширувга аудиторлик ташкилотлари ва (ёки) экспертлар жалб этилгани тақдирда, назорат қилувчи органнинг мансабдор шахси томонидан назорат қилувчи орган ва аудиторлик ташкилоти ва (ёки) эксперт ўртасидаги шартноманинг кўчирма нусхаси албатта тақдим этилади. Шартномада аудитор ва (ёки) экспертнинг фамилияси, исми, отасининг исми, иш жойи ва лавозими кўрсатилган бўлиши керак. Аудитор ва (ёки) эксперт ҳулосасининг тўғрилиги ва унинг Қонун ҳужжатларига мувофиқлиги учун аудиторлик ташкилоти ва (ёки) экспертнинг жавобгарлиги тузиладиган шартноманинг зарурий шарти ҳисобланади. Аудиторлик текширувлари ва экспертизаларни ўтказиш харажатлари назорат қилувчи органлар ҳисобига амалга оширилади.

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш махсус ваколатли орган томонидан амалга оширилади ва у чиқарган қарорларнинг хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишга доир қисми назорат қилувчи органлар учун мажбурий ҳисобланади.

5.2.Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назоратини амалга давлат органларининг асосий вазифалари

Жамиятимизда тадбиркорлик муҳити тобора мустақамланиб бораётгани юқори иқтисодий ўсишни таъминлаш, аҳоли бандлиги ва фаровонлигини оширишга замин яратмоқда. Президентимиз Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасида ҳам бу алоҳида эътироф этилди.

Тадбиркорлик фаолияти субъектларини назорат қилишда тегишли давлат органларининг вазифаси улар фаолиятига тўсиқ бўлиш уларнинг у ёки бу имкониятини асосиз тўхтатиб қўйишга қаратилмаган бўлиши лозим⁵⁴. Бундан асосий мақсад тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини қўллаб – қувватлаш тегишли ҳуқуқий-амалий ёрдам беришдан иборат бўлиши лозим. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, бугунги кунда тадбиркорлик фаолияти субъектларини текшириш ва уларни назорат қилиш билан боғлиқ қонун ва қонуности ҳужжатларининг ҳаддан ташқари кўплиги шу билан бирга уларда белгиланган қоидаларнинг бир-бирига зид келиш ҳолатларининг мавжудлиги ҳамда ушбу қонунчиликни қўлловчи тегишли давлат орган вакилларининг тегишли билим ва кўникмага эга бўлмаганлиги сабабли тадбиркорлик фаолияти субъектларига зарар етишига сабаб бўлмоқда.

Махсус ваколатли давлат органнинг асосий вазифалари қўйилаётган иборат:

хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш масалалари бўйича назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш

хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишнинг, шу жумладан комплекс текширувлар ҳамда тафтишларнинг назорат қилувчи органлар бир-бирининг ишини такрорлашига йўл қўймайлиган мувофиқлаштирувчи режаларини ишлаб чиқилиши

назорат қилувчи органларнинг текширувлар ўтказишнинг мувофиқлаштирувчи режаларига риоя қилишини назорат қилиш ҳамда режадан ташқари текширувлар махсус ваколатли орган билан келишмай ўтказилишига йўл қўймаслик

⁵⁴ In the Matter of Chrysler Corporation, United States Environmental Protection Agency, Before the Administrator, pp. 99-100

5.3. Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назоратини амалга ошириш учун асос ва уни ўтказиш тартиби.

Тадабиркорлик субъектлари фаолиятини текшириш тегишли қонун ҳужжатларига мувофиқ режали ва режали текширишларга бўлинади. Мазкур ҳолатда таснифлаган ҳолда белгилаш тадабиркорлик субъектларининг тегишли тартибда белгиланган муддатда текширишни ўтказиш ва тегишли ҳолатда тадабиркорлик субъектларининг амалдаги қонун ҳужжатларини бузган ҳолда фаолияти олиб боришни ҳисобга олган ҳолда таснифланади. Мазкур тартиб аксарият давлатлар қонунчилигида белгиланган. Масалан Германия, Англия, Швеция давлатларида режали ва режадан ташқари текшириш тартибда амалга оширилади⁵⁵. Лекин юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, режали текшириш тегишли тартибда электрон тизим орқали амалга оширилади. Режадан ташқари текшириш эса тегишля давлат органи томонидан тадабиркорнинг қайси қонун ҳужжатини бузган бўлса шу нуктаи назардан текширилади. Бошқа фаолият тури текшириш объекти ҳисобланмайди⁵⁶.

Назорат қилувчи органлар томонидан юридик шахс бўлган хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини режали текшириш, шу жумладан молия-хўжалик фаолиятини текширишлар учун қуйидагилар асос бўлади:

махсус ваколатли орган ёки унинг тегишли ҳудудий бўлинмаси томонидан берилган, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишни ўтказишнинг мувофиқлаштирувчи режасидан кўчирма;

назорат қилувчи органнинг мувофиқлаштирувчи режа асосида чиқарилган, текшириш мақсади, текширувчи мансабдор шахсларнинг таркиби ва текширишни ўтказиш муддатлари кўрсатилган буйруғи.

Прокуратура, ички ишлар ва миллий хавфсизлик хизмати органлари томонидан хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш учун кўзғатилган жиноий иш мавжудлиги асос бўлади. Бунда текширувга хўжалик юритувчи субъектнинг фақат кўзғатилган жиноят иши билан боғлиқ фаолияти қамраб олиниши мумкин бўлиб, бу ҳақда текширувни тайинлаш тўғрисидаги қарорда кўрсатилган бўлиши лозим

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолиятини текширишлар белгиланган тартибда фақат давлат солиқ хизмати органлари томонидан, мазкур органлар текширишлар давомида солиқ ва валютага оид жиноятлар аломатларини аниқлаганида эса Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ ва валютага оид жиноятларга қарши курашиш департаменти томонидан амалга оширилади

Тадабиркорлик субъекти томонидан белгиланган тартибда тақдим этилган молия ва солиқ ҳисоботини, шунингдек тадабиркорлик субъектининг фаолияти тўғрисида давлат солиқ хизмати органида мавжуд бўлган бошқа ҳужжатларни ўрганиш ҳамда таҳлил этиш асосида ўтказиладиган камерал

⁵⁵ The Wall Street Journal, Dec. 13, 1976, A-4, col. 2

⁵⁶ Inside EPA, Apr. 8, 2014, at 14.

назорат натижалари бўйича қоидабузарликлар аниқланган ҳоллардагина давлат солиқ хизмати органлари тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини текшириш ташаббуси билан чиқиши мумкин. Лекин, бундай ҳолатда айрим давлатлар қонунчилигида агар солиқ тўловчи солиқ тўлаш билан боғлиқ қонун ҳужжатларини бузган ва ҳуқуқни бузган шахс ушбу ҳуқуқбузарликни тегишли давлат органи томонидан текшириш ўтказилмасдан тан олган ва етказилган зарарни қоплаган ҳолда режадан ташқари текшириш ўтказилмайди⁵⁷.

Ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектларининг-юридик шахсларнинг молия-хўжалик фаолиятини текшириш юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органнинг юридик шахс тугатилиш жараёнида эканлиги тўғрисидаги билдириши асосида давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади, текшириш муддати ўттиз календарь кундан ошмаслиги керак.

Бозорлар, савдо комплекслари ҳудудларида ва уларга туташ бўлган автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш жойларида бир марталик йиғимлар, ижара ҳақи тўлиқ тушиши ва уларнинг топширилиши ҳисобга олинишига, фискал хотирали назорат-касса машиналаридан, тўловларни пластик карточкалар асосида қабул қилиш бўйича ҳисоб-китоб терминалларида фойдаланилишига, шунингдек савдо ва хизмат кўрсатиш қоидаларига риоя этилишига оид қисқа муддатли текширувлар давлат солиқ хизмати органларининг фақат қонун ҳужжатларида ваколат берилган бўлинмалари томонидан мазкур бўлинмалар бошлиқларининг буйруқлари асосида ўтказилиб, кейинчалик бу ҳақда махсус ваколатли орган ёки унинг тегишли ҳудудий бўлинмаси қисқа муддатли текширув ўтказилган кундан эътиборан бир иш куни ичида хабардор қилинади.

Текширишлар даврийлиги. Хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини текширишлар махсус ваколатли органнинг қарорига биноан режали тартибда кўпи билан йилига бир марта амалга оширилиши мумкин, хусусий корхоналар ва Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат тўғрисида”ги Қонуннинг 10¹-моддасида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Белгиланган нормалар ва қоидаларга ўз вақтида ҳамда тўла ҳажмда риоя этувчи хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини текширишлар назорат қилувчи органлар томонидан кўпи билан икки йилда бир марта амалга оширилади, Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат тўғрисида”ги Қонуннинг 10¹-моддасида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Хусусий корхоналар фаолиятини текширишлар назорат қилувчи органлар томонидан кўпи билан икки йилда бир марта, белгиланган тартибда амалга оширилиши мумкин.

Текширувлар муддатлари. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишни ўтказиш муддатлари ўттиз календарь кундан

⁵⁷ The New York Times, Dec. 2, 2010, at 1, col. 3.

ошмаслиги лозим. Алоҳида ҳолларда махсус ваколатли органнинг қарорига биноан бу муддат узайтирилиши мумкин, бунда ушбу қоида кичик тадбиркорлик субъектларига нисбатан татбиқ этилиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат тўғрисида”ги Қонуннинг 9 ва 12-моддаларида назарда тутилган текширишни ўтказиш учун асос бўладиган ҳужжатлар текшириладиган хўжалик юритувчи субъектга тилхат олинган ҳолда топширилган пайт текширишни ўтказиш бошланган пайт ҳисобланади. Текшириладиган хўжалик юритувчи субъектнинг мазкур ҳужжатларни олишдан бош тортганлиги текширишни бекор қилиш учун асос бўлмайди. Текшириладиган хўжалик юритувчи субъект мазкур ҳужжатларни олишдан бош тортган тақдирда, назорат қилувчи органнинг мансабдор шахси томонидан унинг ўзи ва текшириладиган хўжалик юритувчи субъект имзоладиган далолатнома тузилади. Текшириладиган хўжалик юритувчи субъект мазкур далолатномани имзолашдан бош тортганда, далолатномага тегишли ёзув киритилади. Бу ҳолда далолатнома имзоланган пайт текширишни ўтказиш бошланган пайт ҳисобланади.

Текшириш натижалари тўғрисидаги далолатнома (маълумотнома) текшириладиган хўжалик юритувчи субъектга топширилган кун текширишни ўтказиш тугаган кун ҳисобланади. Текшириладиган хўжалик юритувчи субъект текшириш натижалари тўғрисидаги далолатномани (маълумотномани) олишдан бош тортганда, назорат қилувчи органнинг мансабдор шахси бу ҳақда текшириш натижалари тўғрисидаги далолатномага (маълумотномага) тегишли ёзув киритади ва шу пайтдан эътиборан текшириш тугаган ҳисобланади. Бу ҳолда текшириш натижалари тўғрисидаги далолатноманинг (маълумотноманинг) бир нусхаси хўжалик юритувчи субъектга почта орқали буюртма хат билан юборилади.

Режадан ташқари текширув. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини режадан ташқари текшириш учун махсус ваколатли органнинг текшириладиган объект номини, солиқ тўловчининг идентификация рақами, текширув ўтказиш мақсади, муддатлари ҳамда уни ўтказиш сабабларининг асослилиги кўрсатилган ҳолда режадан ташқари текшириш ўтказиш тўғрисида чиқарган қарори, шунингдек текширишни амалга оширувчи тегишли мансабдор шахслар таркиби ва текширувни ўтказиш муддатлари кўрсатилган буйруғи асос бўлиб хизмат қилади.

Режадан ташқари текширишлар назорат қилувчи органлар томонидан қуйидаги ҳолларда ўтказилади:

текширувларни ўтказиш зарурати Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорларидан келиб чиққанда;

назорат қилувчи органга хўжалик юритувчи субъект томонидан қонунлар ва бошқа қонун ҳужжатлари бузилганлиги тўғрисида қўшимча маълумотлар келиб тушганда;

фавқулодда вазиятлар юзага келишининг олди олинаётганда;

санитария-эпидемиология вазияти мураккаблашганда, шунингдек қўшни давлатлардан юқумли касалликлар кириб келиши ва тарқалиши эҳтимоли вужудга келганда.

5.4. Давлат назорати субъектларининг ҳуқуқ ва мажбурияти

Тадбиркорлик фаолияти субъектларини текшириш ва улар фаолиятини назорат қилиш билан боғлиқ ваколатли давлат органларининг тегишли қонун ва қонуности ҳужжатларида муайян ҳуқуқ ва мажбурияти кўрсатиб ўтилади. Тадбиркорлик фаолиятини текшириш ва назорат қилиш билан боғлиқ назорат органларининг энг муҳим вазифаси ўз ваколоти доирасидан кетга қилмаслик ва уларнинг фаолиятини уларга тўсиқ бўлмайдиган ҳолда текширилиши лозим бўлади. Айрим ҳолатларда тегишли давлат органларининг тадбиркорлик фаолияти тўсиқ бўладиган тарзда аралашини ҳолатлари улар фаолиятига ҳалақит берадиган қонуности ҳужжатларини қабул қилиш ҳолатлари ҳам бўлиб туради. Айрим давлатларда ушбу ҳолатга йўл қўйганлик учун ушбу мансабдор шахснинг ўз лавозимидан озод қилиш билан чекланмасдан уларга етказилган зарар учун уни қоплаш мажбурияти юкланади⁵⁸.

Текширилаётган хўжалик юритувчи субъектлар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

ўз фаолиятлари текширилиши тўғрисидаги тегишли ахборотга эга бўлиш;

назорат қилувчи органларнинг текширувчи мансабдор шахсларидан махсус ваколатли орган ёки унинг ҳудудий бўлинмалари қарорини, текшириш ўтказиш учун асос ҳисобланувчи бошқа ҳужжатларни талаб қилиш, текширувчиларнинг шахсини тасдиқловчи ҳужжатлар билан танишини;

текшириш ўтказиш учун асосга эга бўлмаган шахсларнинг текшириш ўтказишига йўл қўймаслик;

назорат қилувчи органларнинг текширувчи мансабдор шахсларининг ваколотида кирмайдиган масалаларга оид талабларни бажармаслик ва текшириш предметига тааллуқли бўлмаган материаллар билан уларни таништирмаслик;

назорат қилувчи органларнинг текширувчи мансабдор шахсларидан текшириш тугаган куни текшириш натижалари тўғрисидаги далолатноманинг (маълумотноманинг) бир нусхасини олиш.

қонунда белгиланган тартибда текшириш натижалари устидан шикоят қилиш.

Хўжалик юритувчи субъектлар текширувчиларнинг қонуний талабига биноан текшириш ўтказиш учун зарур бўлган материаллар ва ҳужжатларни тақдим этишга, уларни текшириш объектларига киритишга,

⁵⁸Inside EPA, May 7, 2011, at II. See also Reed, "New BAT Standards: Lowering The Ceiling or Raising the Floor?" Environmental Law Reporter 13 (January, 2010), 10002.

текширувчиларга ўз вазифаларини бажаришлари учун кўмаклашишга мажбурдирлар.

Назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш чоғида ўз ваколатлари доирасида куйидаги ҳуқуқларга эга:

текширилаётган хўжалик юритувчи субъектлардан текшириш ўтказиш билан бевосита боғлиқ бўлган зарур ҳужжатлар ва бошқа ахборотларни талаб қилиш;

текширилаётган хўжалик юритувчи субъектларга аниқланган қоидабузарликларни бартараф этиш тўғрисида бажарилиши мажбурий бўлган кўрсатмалар бериш;

тегишли давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, хўжалик юритувчи субъектлар мулкдорлари олдида айбдор шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисидаги масалани қўйиш;

текширувга аудиторлик ташкилотларини ва (ёки) экспертларни белгиланган тартибда шартнома асосида жалб этиш;

қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда молиявий ёки маъмурий жазо чораларини қўллаш;

режали текширишларни ўтказиш муддатини кўчириш тўғрисида, башарти бунга объектив асослар бўлса, махсус ваколатли органга тақдимнома киритиш.

Назорат қилувчи органлар мансабдор шахсларининг қонуний талаблари текширилаётган хўжалик юритувчи субъектлар томонидан бажариш учун мажбурийдир.

Назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш чоғида ўз ваколатлари доирасида куйидагиларни бажаришга мажбурдирлар:

текширилаётган хўжалик юритувчи субъектларга текшириш ўтказиш ҳуқуқини берувчи зарур ҳужжатларни кўрсатиш;

хўжалик юритувчи субъектлар ишлашига халал бермаслик;

текширишларни қайд этиш дафтарига қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ёзиб қўйиш;

давлат сирини, тижорат ёки бошқа сирлар сақланишини таъминлаш;

текширишлар натижаларини далолатнома (маълумотнома) билан расмийлаштириб, унинг бир нусхасини текшириш тугаган кунини текширилаётган хўжалик юритувчи субъектда қолдириш;

ҳуқуқбузарлик ҳоллари аниқланган тақдирда қонун ҳужжатларида назарда тутилган чораларни кўриш.

5.5. Назорат қилувчи давлат органларини мувофиқлаштириш комиссияси.

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгаши Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 8 августдаги “Текширишларни тартибга солиш ва назорат қилувчи органлар фаолиятини

мувофиқлаштиришни такомиллаштириш тоъғрисида”ги ПФ-1503-сонли Фармони билан ташкил этилган.

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Респубика кенгаши тоъғрисидаги Низом Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 19 ноябрдаги “Хўжалик юритувчи субъектларни текширишни ташкил қилишни тартибга солиш тўғрисида”ги ПФ-2114-сонли Фармонининг 2-иловасига мувофиқ тасдиқланган.

Ўорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, шаҳарлар ва туманларда Кенгаш ҳудудий комиссиялари ташкил этилган. Ўудудий комиссиялар таркиблари Кенгаш томонидан маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органлари билан келишилган ҳолда тасдиқланади.

Кенгашнинг амалдаги таркиби Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик субъектларини текширишни янада қисқартириш ва унинг тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони билан тасдиқланган.

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика кенгаши функция ва вазифалари

Кенгаш фаолиятининг мақсади, мулкчилик шаклидан қатъий назар, хўжалик юритувчи субъектларда текширишларни тартибга солиш ва мувофиқлаштириш, назорат органлари томонидан улар фаолиятига асосиз аралашувларга йўл қўймасликдир.

Кенгашнинг асосий вазифалари қуйидагилардир:

хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш масалалари бўйича назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш;

хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида ўтказиладиган текширишлар сонини қисқартириш;

хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишнинг, шу жумладан, комплекс текширувларнинг назорат қилувчи органлар бир-бирининг ишини такрорлашига йўл қўймайдиган мувофиқлаштирувчи режаларини ишлаб чиқиш;

назорат қилувчи органларнинг текширишлар ўтказишнинг мувофиқлаштирувчи режаларига риоя қилишини назорат қилиш ҳамда режадан ташқари, муқобил ва назорат тартибидаги текширишлар махсус ваколатли орган билан келишмай ўтказилишига йўл қўймаслик.

текширишларни тартибга солиш ва улар сонини қисқартириш борасида текширишларни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш бўйича чоралар ишлаб чиқишдан иборат.

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика кенгашининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари

Кенгаш ўз мақомидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги ҳуқуқларга эга:

республиканинг вазирлик ва идораларидан тегишли давр учун хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида текширишлар ўтказиш режаларини сўраб олиш;

ҳисобот даврида текширишларнинг амалда ўтказилиши ва самарадорлиги тўғрисида ҳисоботларни сўраб олиш;

текширишларни мувофиқлаштиришга доир қонунчилик талабларига риоя этилиши таъминлаш юзасидан назорат қилувчи органларга Кенгаш раиси имзоси билан тақдимномалар юбориш;

текширишларни мувофиқлаштиришга доир қонунчилик талабларига риоя этмаган ёки Кенгаш қарорларини бажармаган назорат қилувчи органларнинг раҳбарлари ва мансабдор шахсларига нисбатан маъмурий жарима қўллаш тўғрисида Кенгаш раиси имзоси билан тақдимномалар юбориш;

етарли асослар бўлмаган ҳолларда назорат қилувчи органларнинг режадан ташқари текшириш (тафтиш) ўтказиш тўғрисидаги қарорларини бекор қилиш.

Кенгаш қўйидагиларга мажбур:

Назорат қилувчи органлар томонидан текширишларни тартибга солишга доир қонунчилик талабларига риоя қилишини қатъий назорат қилиш;

Назорат қилувчи органларнинг ноқонуний ҳаракатлари тўғрисида хўжалик юритувчи субъектлар мурожаатларини ўз вақтида кўриб чиқиш ва улар бўйича қарорлар қабул қилиш;

амалга оширилган ишлар тўғрисида ҳукуматни мунтазам равишда хабардор қилиб боришдан иборат.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Чет эл инвестицияси иштирокчидаги хорижий корхоналарни давлат томонидан режали текшириш тартибини ёритиб беринг.

2. Тадбиркорлик фаолияти субъектлари фаолиятини назорат қилиш ва улар фаолиятини текшириш тушунчаларининг ўзаро нисбати ва унинг ҳуқуқий таҳлили

3. Солиқ органлари томонидан тадбиркорлик фаолияти субъектларини режали текшириш тартиби ва муддатлари ва уни уни истисно қилувчи ҳолатлар

4. Тадбиркорлик фаолиятини қонунга зид равишда текширганлик учун прокуратура органларининг ҳатти-ҳаракатлари

5. Тадбиркорлик фаолияти қонунга зид текширилганлик учун уларга етказилган зарар ва уни қоплаш тартиби

Фойданилган адабиётлар

1. Inside EPA, May 7, 2011, at II. See also Reed, "New BAT Standards: Lowering The Ceiling or Raising the Floor?" Environmental Law Reporter 13 (January, 2010), 10002.

2. The Wall Street Journal, Dec. 13, 1976, A-4, col. 2

3. Inside EPA, Apr. 8, 2014, at 14.

4. In the Matter of Chrysler Corporation, United States Environmental Protection Agency, Before the Administrator, pp. 99-100
5. United States v. Frezzo Brothers, Inc. • 461 F. Supp. 266 (1978), n. 4.
6. The New York Times, Dec. 2, 2010, at 1, col. 3.
7. Quoted in The Louisville Courier Journal, Sept. 15, 1979, at 7.

6-мавзу: Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш.

РЕЖА:

- 6.1. Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилиш тизимини ташкил этишнинг зарурияти
- 6.2. Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий тизими.
- 6.3. Тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя тизимини ҳуқуқий таъминлаш
- 6.4. Хўжалик (тадбиркорлик) субъектларини назорат қилишда ҳуқуқий ҳимоя тизимининг амал қилишининг ўзига хос хусусиятлари.

Таянч иборалар: *Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилиш тизимини ташкил этишнинг зарурати. Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий тизими. Тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя тизимини ҳуқуқий таъминлаш. Тадбиркорлик субъектларини назорат қилишда ҳуқуқий ҳимоя тизимининг амал қилишининг ўзига хос хусусиятлари.*

6.1. Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилиш тизимини ташкил этишнинг зарурияти

Тадбиркорлик мамлакатимиз иқтисодиётини ҳаракатга келтирувчи, уни ривожлантирувчи асосий куч ҳисобланади. Шу сабабли, тадбиркорликни кўллаб-қувватлаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган масалалардан биридир. Ушбу сиёсатнинг моҳияти, уни амалга оширишнинг шакл ва воситалари Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов томонидан ҳар томонлама асослаб берилган. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 18 июлда бўлиб ўтган мажлисида Президентимизнинг сўзлаган маърузасида ҳам бу масалага асосий эътибор қаратилди. «Тадбиркорларнинг фаолиятини рағбатлантириш, кўллаб-қувватлаш, – деб таъкидлади юртбошимиз, – улар учун қулай ҳуқуқий ва иқтисодий шарт-шароит яратиб бериш масалалари барча даражадаги раҳбарларнинг, биринчи галда ҳудудий ҳокимлик ва бошқарув идораларининг доимий диққат марказида туриши керак. Ушбу маърузада юртбошимиз томонидан тадбиркорлар фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя қилиш

тизимини яратиш ва уни мустаҳкамлаш вазифаси қўйилди ва уни амалга ошириш йўллари кўрсатиб берилди.

Тадбиркорларнинг ҳуқуқий ҳимоя тизими кенг қамровлик асосида амалга оширилади. Ушбу тизим тадбиркорлик қўлланиладиган барча соҳаларда беистисно тарзда амалда бўлади.

Ҳуқуқий ҳимоя юксак даражада юридик таъминланган. Бошқача айтганда, ҳуқуқий ҳимоянинг усуллари, воситалари, шакллари, уни амалга ошириш жараёни қонун нормаларида батафсил тартибга солинган. Бу эса ҳуқуқий ҳимоянинг қонунийлигини таъминлайди.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, тадбиркорларнинг ҳуқуқий ҳимоя тизими энг аввало тадбиркорларни фаоллигига таянади. Ҳар бир тадбиркорлик субъекти ўз ҳуқуқ ва манфаатларини ҳар қандай бузилишлардан энг аввало ўзлари фаол ҳимоя қиладилар ва қонунда йўл қўйилган барча воситалардан (ўзини–ўзи ҳимоя, суд орқали ҳимояланиш, оператив таъсир усуллари кўллаш ва ш.к.) фойдаланишга ҳақли. Агар тадбиркор ўз бузилган ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ўзи хоҳламаса (агар бунда учинчи шахслар ёки давлат манфатларига путур етказилган ёки тадбиркор ҳимояланиши лаёқатига эга бўлмаган ҳоллар мустасно) ҳеч ким унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида талаб қўя олмайди. Қонунларда тадбиркорларни ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг юридик имкониятлари белгилаб қўйилади, бу имкониятдан фойдаланиш, уларни амалга ошириш тадбиркорнинг ўзига боғлиқ.

Тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизими ўзининг яққол ифодаланган ташкилий – ҳуқуқий тузилмаларига эга. Бу тузилмалар ичида адлия идоралари ўзига хос ўрин эгаллайди. Бу ҳолат фақат мамлакатимиз ҳуқуқ тизими учунгина хос ҳолатдир. Хорижий мамлакатларда ҳам тадбиркорларнинг ҳуқуқий ҳимоя механизми яратилган, бироқ алоҳида, махсус ваколатли ташкилий тузилмалар мавжуд эмас.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 23 августдаги *ПҚ-1602-сон Қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги тўғрисида»ги Низомда* тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги ваколатлари белгиланган. Ушбу Қарорга кўра Адлия вазирлиги ўз ваколати доирасида:

- бозор ислохотларини чуқурлаштиришнинг норматив-ҳуқуқий базасини янада такомиллаштириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш, кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик субъектларининг, хорижий инвесторлар ва хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилинишини таъминлаш, бу соҳада бюрократик тўсиқ ва ғовларни яратишга йўл қўймаслик;

- шартномавий-ҳуқуқий интизомни мустаҳкамлаш, шартномаларни, энг аввало қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш соҳасида шартномаларни тузиш ва бажаришда хўжалик юритувчи субъектларга амалий ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш бўйича комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширади.

Адлия органлари текширишлар давомида тадбиркорларни қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари бузилган фактлари аниқланган ҳолларда судларга ва хўжалик судларига тегишли даъво аризалари билан чиқадилар ва айблардан етказилган моддий ва маънавий зарарни ундириш талабини қўядилар.

Англияда тадбиркорларни ҳимоя қилишнинг бир неча усуллари мавжуд. Бу усуллар тадбиркорларни давлат томонидан, нодавлат ташкилотлар ва ўз-ўзлари томонидан ҳимоя қилишни назарда тутди.⁵⁹

2005 йил 14 июнда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ПФ-3619-сон «Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони қабул қилинди. Мазкур Фармон жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни ислоҳ қилиш ҳамда модернизациялаш, суд-ҳуқуқ тизимини янада эркинлаштириш, назорат органларининг тадбиркорлик субъектлари фаолиятига аралашувини камайтириш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш, тадбиркорлик фаолияти асоссиз чекланишига йўл қўймаслик, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддаси талабларига сўзсиз риоя этиш мақсадида қабул қилинган. Ушбу норматив ҳужжатда илк бор тадбиркорлик субъектларига нисбатан ҳуқуқий таъсир чораларини фақат суд орқали қўлланиш тартиби жорий этилди. 2005 йил 14 июнда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 3619-сон «Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонларини таъкидлаш мумкин.

Тадбиркорлик ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг муҳим ўзагини 2012 йил 2 майда қабул қилинган «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунни таъкидлаш лозим. Хусусан, ушбу Қонунда тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг устуворлиги (11-модда), тадбиркорлик фаолиятини субъектларининг кафолатлари (18-34-моддалар), тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш асослари (35-38-моддалар) белгилаб ўтилади.

Англияда тадбиркорларнинг ҳуқуқлари 1990 йилдаги Судлар ва ҳуқуқий хизмат ҳақидаги қонун ва 2007 йилдаги Ҳуқуқий ёрдам ҳақидаги қонун билан тартибга солинади.⁶⁰

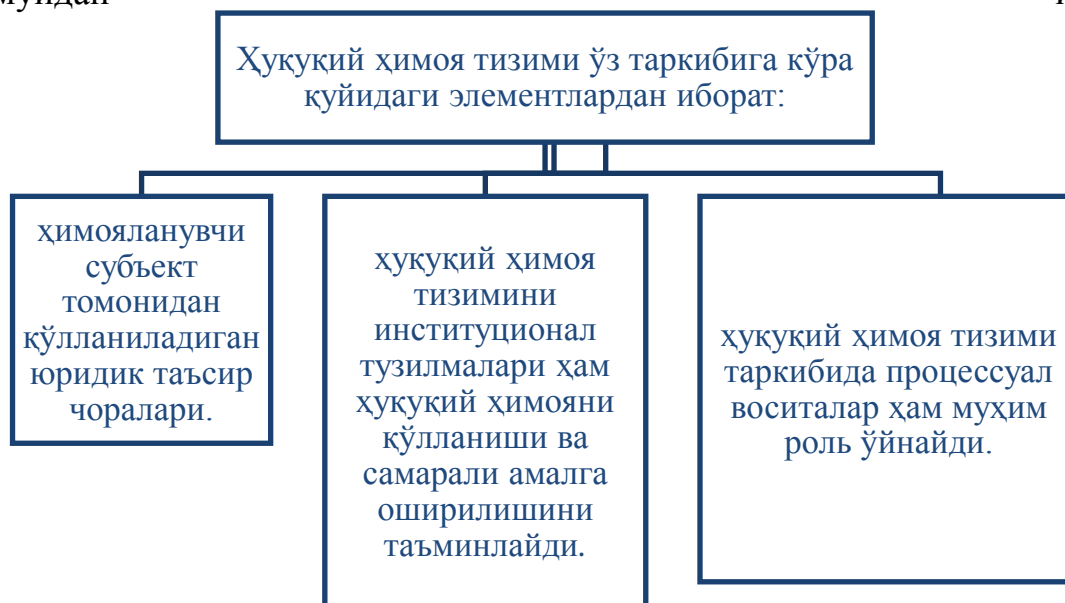
6.2. Тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий тизими.

Давлат ва ҳуқуқ мавжуд бўлган ҳар қандай жамиятда ҳуқуқий ҳимоя тизими ҳам мавжуд бўлади. Ҳуқуқий ҳимоя тизими ҳуқуқни қўллаш амалиётининг таркибий қисмидир. Ҳуқуқни қўллаш амалиётида, ижтимоий ҳаётда турли субъектларни манфаати тўқнашуви, улар ўртасида баҳс-мунозаралар ва низолар келиб чиқиши мумкин. Бироқ бу ўринда ҳуқуқий ҳимоя тизими ҳуқуқий низоларни ҳал этиш тизими билан бир хил, айний

⁵⁹ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, 330 p

⁶⁰ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, 45 p.

деган тасаввур туғилмаслиги лозим. Ҳуқуқий ҳимоя тизими гарчи муайян ҳолатларда ҳуқуқий низоларни ҳал этиш тизими билан туташса ҳам ҳуқуқий майдонда ўзига хос нисбий мустақил сегмент сифатида намоён бўлади. Ҳуқуқий ҳимоя тизими ҳуқуқ субъектларини ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини нормал амалга оширишини таъминлаш, уларни ҳар қандай бузилишлардан ва тажовузлардан сақлаш мақсадида қўлланиладиган, ҳуқуқ нормаларида белгилаб қўйилган юридик таъсир чораларини ва уларнинг амал қилишини таъминловчи институционал, процессуал нормалар мажмуидан иборат.

Ҳуқуқий ҳимоя тизими ўз таркибига кўра қуйидаги элементлардан иборат:

а) ҳимояланувчи субъект томонидан қўлланиладиган юридик таъсир чоралари;

б) ҳуқуқий ҳимоя тизимини институционал тузилмалари ҳам ҳуқуқий ҳимояни қўлланиши ва самарали амалга оширилишини таъминлайди;

в) ҳуқуқий ҳимоя тизими таркибида процессуал воситалар ҳам муҳим роль ўйнайди.

Ҳуқуқий ҳимоя тизими ҳар қандай ҳуқуқ тизими – оиласида (англо-саксон, қитъа, мусулмон ва ҳатто патриархал ҳуқуқ оиласида ҳам) мавжуд. Ҳуқуқий ҳимоя тизими кенг маънода ҳуқуқ-тартибот ва одил судлов тизимига таянади. Ҳуқуқий ҳимоя тизими ундан фойдаланувчи субъектлар доирасига қараб умумий ва махсус ҳуқуқий ҳимоя тизимларига табақаланади.

Ушбу субъектларни барчаси ўзларининг бузилган ҳуқуқларини ҳуқуқий ҳимоя тизимидан фойдаланган ҳолда ҳимоя қилиш имкониятларига эга бўладилар. Албатта, амалда кўпроқ ундан фуқаролар ва юридик шахслар доимий равишда фойдаланадилар.

Умумий ҳуқуқий ҳимоя тизимининг асосий жиҳатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида муайян даражада ўз ифодасини топган деб айтиш мумкин. Жумладан, Конституциянинг 13-моддаси (демократик

ҳуқуқ ва эркинликлар қонун билан қўриқланиши), 8-моддаси (тенг ҳуқуқлилиқ), 19-моддаси (ҳуқуқ ва эркинликлар дахлсизлиги), 20-моддаси (ҳуқуқ ва эркинликларни амалга ошириш шартлари), X-боби (ҳуқуқ ва эркинликлар кафолатлари) шулар жумласидандир. Умуман олганда, Конституциянинг жуда кўп нормаларида субъектларни муайян ҳуқуқлари ва эркинликлари ёки уларни таъминлаш кафолатлари мужассамланган.

Давлат кучли ҳуқуқ-тартибот ва одил судлов тизимини яратиш, уни ташкилий – ҳуқуқий ва норматив таъминлаш орқали умумий ҳуқуқий ҳимоя тизимини доимий ва узлуксиз ишлаши учун зарур шарт-шароитлар яратади. Барча субъектлар ҳеч қандай тўсиқларсиз ва истисноларсиз ушбу тизим имкониятларидан фойдаланишга ҳақлидирлар.

Алоҳида ҳуқуқий ҳимоя тизимидан фойдаланувчилар аҳолини элита қисми сифатида баҳоланмайди. Улар аҳолини бошқа қатламларига мансуб кишиларни ҳуқуқларини камситилиш, ерга уриш эвазига қўшимча имтиёзларга эга бўлмайдилар. Аксинча, масалан, вояга етмаганлар ва ногиронларга алоҳида ҳуқуқий ҳимоя тизими жорий этилмаса, у ҳолда улар бошқа кишиларга нисбатан имкониятлари чекланганлиги сабабли ноқулай аҳволга тушиб қолган булур эди.

Шу маънода махсус ҳуқуқий ҳимоя тизими ҳуқуқ тартиботнинг зарурий таркибий қисми ҳисобланади.

Шуни ишонч билан таъкидлаш мумкинки, бугунги кунда мамлакатимизда тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизими шакллантирилди ва унинг ташкилий механизми яратилди.

Бу тизимда *тадбиркорнинг шахси* ҳам муҳим ўрин тутди. Биринчи галда тадбиркор ўз ҳуқуқларини, қонуний манфаатларини англаб етган бўлиши ва ҳуқуқий саводхон бўлиши лозим. Акс ҳолда унинг ҳақ-ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши учун қандай тизим яратилмасин, у самарали фаолият кўрсата олмайди. Аслини олганда, тадбиркор ўз ҳуқуқ ва бурчларини билмаса ундан қандай фойдаланишни ҳам, уни қандай ҳимоя қилишни ҳам, ва ҳатто, ҳуқуқи бузилган ҳолларда ўз ҳуқуқлари бузилганлигини ҳам англаб етмайди. Ҳар бир тадбиркорлик субъекти ўз ҳуқуқ ва манфаатларини ҳар қандай бузилишлардан, энг аввало, ўзлари фаол ҳимоя қиладилар ва қонунда йўл қўйилган барча воситалардан (ўзини-ўзи ҳимоя, суд орқали ҳимояланиш, оператив таъсир усулларини қўллаш ва ш.к.) фойдаланишга ҳақли. Агар тадбиркор ўз бузилган ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ўзи хоҳламаса (агар бунда учинчи шахслар ёки давлат манфаатларига путур етказилган ёки тадбиркор ҳимояланиши лаёқатига эга бўлмаган ҳоллар мустасно) ҳеч ким унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида талаб қўя олмайди. Қонунларда тадбиркорларни ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг юридик имкониятлари белгилаб қўйилади, бу имкониятдан фойдаланиш, уларни амалга ошириш тадбиркорнинг ўзига боғлиқ. Англияда ҳам тадбиркорлик субъектларининг ўзини-ўзи ҳимоя қилиш механизми ривожланган.⁶¹

⁶¹ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.330.

Сўнгги йилларда тадбиркорларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш учун бир қатор ишлар амалга оширилди: матбуотда мақолалар чоп этилмоқда, рисоалар, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, кўргазмали ташвиқот воситалари тайёрланди ва аҳоли ўртасида тарқатилмоқда. Улардан тадбиркорлар ўзлари учун зарур барча фойдали маълумотларни олишлари мумкин.

Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизими **кенг қамровлилик** асосида амалга оширилади. Ушбу тизим тадбиркорликда қўлланиладиган барча соҳаларда беистисно тарзда амалда бўлади. Бошқача айтганда, ҳуқуқий ҳимоя тизими нафақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан ёки суд орқали ҳимояланиш ҳуқуқи орқали, балки давлат ва нодавлат, суд ва носуд тузилмалар орқали ҳам амалга оширилади.

Ҳуқуқий ҳимоя **юксак даражада юридик таъминланган**. Бошқача айтганда, ҳуқуқий ҳимоянинг усуллари, воситалари, шакллари, уни амалга ошириш жараёни қонун нормаларида батафсил тартибга солинган. Бу эса ҳуқуқий ҳимоянинг қонунийлигини таъминлайди.

Бунинг маъноси шундаки, тадбиркорлик субъектларини вужудга келиш, фаолиятини амалга ошириш ва бекор бўлиш жараёнларининг ҳамма босқичида ҳуқуқий ҳимоя мавжуд бўлади, масалан, тадбиркорлик субъектини рўйхатга олишни рад этганлик учун судга шикоят қилиш ҳуқуқи, тадбиркорлар фаолиятига ўзбошимчалик билан аралашувлардан ҳимоя қилиш тартиби ва ниҳоят, тадбиркорлик субъектларини банкрот деб топиш асослари ва тартиби (аслини олганда банкротлик ҳам ҳимоя тизимига киради, яъни якка тартибдаги тадбиркорни муайян асосларга кўра кредиторлар олдида жавобгарлигини бекор бўлишига олиб келади ва ҳ.к.).

Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизими ўзининг яққол ифодаланган **ташкилий – ҳуқуқий тузилмаларига** эга. Бу тузилмалар ичида адлия органлари ўзига хос ўрин эгаллайди. Бу ҳолат фақат мамлакатимиз ҳуқуқ тизими учунгина хос ҳолатдир. Хорижий мамлакатларда ҳам тадбиркорларнинг ҳуқуқий ҳимоя механизми яратилган, бироқ алоҳида, махсус ваколатли ташкилий тузилмалар мавжуд эмас.

Тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя қилишда давлат органлари (суд, прокуратура, адлия, туманлар ва вилоятлар ҳокимликлари) ва нодавлат тизимлари (савдо-саноат палатаси, фермер хўжаликлари уюшмаси) баб-баравар фаолият кўрсатадилар.

Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимининг яна бир таркибий қисми бўлиб **тадбиркорлик, хўжалик юритишни ҳуқуқий таъминлаш** ҳисобланади. Бу ўринда шуни таъкидлаш лозимки, хўжалик юритиш, тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш даражаси бошқа фаолият турларига нисбатан анча юқори даражада йўлга қўйилган. Тадбиркорлик субъектларини вужудга келиш, рўйхатга олиш, фаолиятни амалга ошириш, қайта ташкил этиш, тугатиш жараёнлари тўла ҳуқуқий тартибга солинган.⁶² Тадбиркорлик субъектларининг деярли барча турлари ўзининг қонуний ҳуқуқий мақомига эга (масалан, тўлиқ ширкат, коммандит ширкати, маъсулияти чекланган жамият, қўшимча маъсулиятли жамият, акциядорлик жамияти, ишлаб чиқариш кооперативлари, фермер хўжаликлари ва ш.к.). Иқтисодиётнинг айрим тармоқларида тадбиркорликни амалга ошириш ҳам ўз норматив-ҳуқуқий асосларига эга. Низоларни ҳал этишнинг давлат тизимида хўжалик низолари муайян ваколатли давлат идоралари томонидан ҳал этилади. (масалан, контрактация шартномаси бўйича низолар туман ҳокимлиги ҳузуридаги инспекция, интеллектуал мулк объектларига ҳуқуқий муҳофаза ҳужжати бериш билан боғлиқ низолар Ўзбекистон Интеллектуал мулк Агентлиги ҳузуридаги Апелляция кенгаши томонидан ва ҳ.к.). Кўп ҳолларда давлат идораси қарори устидан судга шикоят қилиш мумкин.

Хўжалик низоларини суд орқали ҳал этиш тизими ҳам пухта ишлаб чиқилган. Конституциянинг 111-моддасига асосан мулкчиликнинг турли шаклларига асосланган корхоналар, муасасалар, ташкилотлар ўртасидаги, шунингдек тадбиркорлар ўртасидаги, иқтисодиёт соҳасида ва уни бошқариш жараёнида вужудга келадиган хўжалик низоларини ҳал этиш Олий хўжалик суди ва хўжалик судлари томонидан уларнинг ваколатлари доирасида амалга оширилади. Хўжалик судларида низоларни кўриб чиқиш ва ҳал этиш тартиби Ўзбекистон Республикасининг Хўжалик процессуал кодекси билан тартибга солинади. Хўжалик судларини иш юритиш тартиби умумий юрисдикция судлари иш юритиш тартибидан нисбатан соддалиги ва тезкорлиги билан ажралиб туради. Тадбиркорлик субъектлари даъво аризаси беришда ўз пул маблағларига эга бўлмасалар, давлат божи тўлашни ҳал қилув қарори чиқарилгунга қадар кечиктиришга йўл қўйилади. Хўжалик низоларини ҳал этиш учун алоҳида суд тизимининг мавжудлиги тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳуқуқий ҳимоя қилишни осонлаштиради ва реал амалга оширилишни ўзига хос қафолати бўлиб ҳисобланади. Бугунги кунда хўжалик судлари фаолиятида замонавий ахборот технологиялари изчиллик билан жорий этилмоқда. Бу эса тадбиркорлик субъектлари учун ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишни масофавий амалга ошириш имконини

⁶² Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.345..

бермоқда. Шу билан бирга уларниг вақтини ва маблағларини тежаш натижада тадбиркор ўз фаолиятини тўлақонли шуғулланиши учун шарт-шароит яратилади. Англияда тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан нодавлат-нотижорат ташкилотлар ҳам шуғулланиши мумкин.⁶³

Конституция ишлаб чиқилган ва қабул қилинган шарт-шароитларда мамлакат иқтисодий ривожининг стратегик мақсади, яъни бозор муносабатлари тизимини шакллантириш ва мустаҳкамлаш аниқ ва равшан белгилаб қўйилган эди. Бироқ ушбу иқтисодий тизимни барпо этиш йўллари, давлат ва иқтисодиёт ўртасидаги ўзаро муносабатлар, давлатни иқтисодиётга ҳуқуқий таъсир кўрсатиш шакллари ва воситалари ҳали мукамал ишлаб чиқилмаган эди. Мана шундай шароитда Конституциянинг XII-боби жамиятни иқтисодий негизи тўғрисида конституциявий нормаларни ўзида мужассам этди. Бугунги кунда ушбу нормалар мазмунини таҳлил этар эканмиз, уларни ниҳоятда заргарона аниқлик билан белгиланганлигини эътироф этиш лозим.

Мулкчилик муносабатлари ҳар қандай жамият иқтисодий негизининг асосида ётади. Худди шу сабабли ҳам Асосий қонунимизда мулкрий муносабатларни тартибга солишга қаратилган қатор *конституциявий принциплар* белгилаб қўйилган. Биринчи галда *Ўзбекистон иқтисодиёти негизини хилма хил шакллардаги мулк ташкил этиши* белгилаб қўйилган. Демак, бундан мамлакатимизда қандайдир мулк шаклини танҳо ҳукмрон мавқега эга бўлмаслиги тўғрисида хулоса чиқариш мумкин. Бу ўринда Конституцияда мулк шакллари санаб чиқилмайди, уларнинг рўйхати белгилаб қўйилмайди. Бу эса келгусида истиқболда вужудга келиши мумкин бўлган у ёки бу мулк шаклларига тўсиқлар қўйишни истисно этилишини англатади. Конституцияда шунингдек, *барча мулк шаклларининг тенглиги ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баравар ҳимоя этилиши кафолатланиши тўғрисида конституциявий принцип* ўз ифодасини топган. Ушбу принцип шунчаки декларатив характерга эга бўлмасдан, кейинчалик фуқаролик қонунларида янада ривожлантирилди ва муайянлаштирилди. Давлат – мулкдор, давлат мулки яъни оммавий мулк мулкнинг алоҳида шакли ҳисобланади. Бироқ давлат на сиёсий ҳокимият субъекти сифатида, на қонун чиқариш ҳокимиятини соҳиби сифатида ўз мавқеидан фойдаланган ҳолда оммавий мулк учун алоҳида имтиёзли ҳолатни белгилаб бермайди. Аксинча барча мулк шаклларининг тенг ҳуқуқлиги ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баравар муҳофаза этилишини кафолати сифатида намоён бўлади.

Иқтисодиётда хусусий сектор субъектлари тадбиркорликни асосий субъектлари сифатида намоён бўлиши табиий. Бундан эса, хусусий мулкни жамият иқтисодий негизини ривожлантиришда, бозор тизими ва тадбиркорликни тараққий этишида асосий моддий-мулкрий манба бўлиши тўғрисида хулоса келиб чиқади. Демак, қонун чиқарувчи томонидан Конституциянинг 53-моддаси иккинчи қисмида хусусий мулкка урғу

⁶³ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.345..

берилиши ҳар жиҳатдан ўринли ва мақсадга мувофиқ бўлган. Навбатдаги **конституциявий принцип** мулк дахлсизлиги билан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида ва бошқа қатор қонунларда мулк ҳуқуқини бекор бўлиш асослари ва тартиби батафсил белгилаб қўйилган. Мулкдор ҳар қандай ҳолатда эмас, балки ўзининг ғайри-ҳуқуқий ҳаракатлари ёки жамият манфаатлари тақозосига кўра, муайян чекланган ҳолатлардагина ўз мол-мулкидан маҳрум этилиши мумкин.

Асосий қонунимизда мулк ҳуқуқини мазмуни ва мулкдор ваколатларини амалга ошириш чегараси белгилаб қўйилган. Мулкдор ваколатлари, энг аввало, ўз мол - мулкига ўз хоҳишига кўра эгалик қилиш, фойдаланиш, тасарруф қилишда намоён бўлади. Бироқ, мулкдор ваколатлари мутлақо чегарасиз эмас. Мулкдор ўз мол -мулкидан фойдаланиш жараёнида экологик муҳитга зарар етказмаслиги, бошқа субъектларни ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузмаслиги шарт. Англияда тадбиркорларга етказилган моддий зарар жиноий жавобгарликни истисно этади.⁶⁴

Конституцияда жамият иқтисодий негизлари билан боғлиқ яна бир **конституциявий принцип бу - иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлиги принципи** ҳисобланади. Иқтисодий фаолият эркинлигининг моҳияти шундан иборатки, фуқаролар ва юридик шахслар қонунларда таъқиқланмаган ҳар қандай иқтисодий фаолият билан шуғулланишлари мумкин. Ушбу иқтисодий фаолиятни амалга оширувчиси томонидан фойда олиш мақсади кўзда тутилса тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади. Агарда бундай мақсадни кўзламаса ҳайрия, биргаликдаги фаолият ва шу каби кўринишларда намоён бўлиши мумкин. Тадбиркорлик фаолияти эркинлиги фуқаро ёки тижоратчи юридик шахсга қонунда таъқиқланмаган ҳар қандай фаолият соҳаси бўйича тадбиркорликни амалга ошириш имконини беради. Бироқ ҳар қандай иқтисодий фаолиятни, тадбиркорликни ва меҳнат фаолиятини амалга оширувчи ҳар бир субъект ўз фаолияти натижаларидан баҳраманд бўлувчи **истеъмолчилар ҳуқуқи устунлигини** унутмасликлари лозим. Бозор шароитида ҳар қандай меҳнат фаолияти, тадбиркорлик фаолияти ва иқтисодий фаолият пировард натижаси истеъмолчиларнинг муайян эҳтиёжларини қаноатлантириш ҳисобланди. Бинобарин, ушбу тамойилни давлатнинг иқтисодиётни тартибга солишда қатъий амалга ошириши шарт бўлган ўзига хос **конституциявий принцип** сифатида эътироф этиш ўринли бўлур эди. Юқоридаги **конституциявий принциплар** иқтисодиётни тартибга солувчи ҳар қандай қонунлар ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мазмунида ётувчи асосий раҳбарий қоида бўлиб қолиши, уларни Конституцияга тўлиқ мувофиқлигини таъминловчи асосий юридик шарт ҳисобланади.

6.3. Тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя тизимини ҳуқуқий таъминлаш.

⁶⁴ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.331.

Тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимининг яна бир таркибий қисми бўлиб тадбиркорлик, хўжалик юритиш фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя тизимини ҳуқуқий таъминлаш ҳисобланади. Бу ўринда шуни таъкидлаш лозимки, хўжалик юритиш, тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш даражаси бошқа фаолият турларига нисбатан анча юқори даражада йўлга қўйилган. Тадбиркорлик субъектларини вужудга келиш, рўйхатга олиш, фаолиятни амалга ошириш, тугатиш, қайта ташкил этиш жараёнлари тўла ҳуқуқий тартибга солинган. Тадбиркорлик субъектларининг деярли барча турлари ўзининг қонуний ҳуқуқий мақомига эга (масалан, тўлик ширкат, коммандит ширкати, маъсулияти чекланган жамият, қўшимча маъсулиятли жамият, акциядорлик жамияти, ишлаб чиқариш кооперативлари, фермер хўжаликлари ва ш.к.).

Иқтисодиётнинг айрим тармоқларида тадбиркорликни амалга ошириш ҳам ўз норматив-ҳуқуқий асосларига эга.

Албатта, тадбиркорлик фаолиятини батафсил ҳуқуқий тартибга солинганлиги жуда муҳим ижобий ҳолат ҳисобланади. Айни вақтда бу борада барча муаммолар ҳал этилган деб айтиш қийин. Афсуски, тадбиркорликнинг ҳуқуқий асосларини ташкил этувчи норматив массивда аксарият кўпчилик турли идоралар меъёрий ҳужжатлари ташкил этади. Одатда қонунларда мустаҳкамланган норматив умумий йўналиш билан идоравий манфаатлар мустаҳкамлаб қўйилади, бу эса холислик, адолат, оқилоналик, инсофлилик каби умумий тамойиллар мазмунига ҳар доим ҳам тўла мувофиқ келмайдими.⁶⁵

Шу сабабли ҳам келгусида хўжалик-тадбиркорлик фаолиятини тартибга солишда идоравий меъёрий ҳужжатлар (Марказий Банк, Молия, Иқтисодиёт вазирликлари, Давлат божхона қўмитаси, Солиқ қўмитаси каби идоралар чиқарган ҳужжатлар) ўрнига қонунлар билан тартибга солишга кенг ўрин бериш лозим.

2014 йил 7 апрелдаги ПФ-4609-сон «Ўзбекистон Республикасида инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармонга кўра, тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш жараёнини мураккаблаштиришни ва тадбиркорлик субъектларига янги юридик мажбуриятлар юклатишни назарда тутадиган, шунингдек тадбиркорлик субъектларига юридик жавобгарликнинг янги чораларини белгиладиган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари улар расман чоп этилган фурсатдан бошлаб, уч ойдан олдин бўлмаган муддатда кучга қриши белгиланди.

Низоларни ҳал этиш давлат тизимида хўжалик-тадбиркорлик низолари муайян ваколатли давлат идоралари томонидан ҳал этилади. (Масалан, контрактация шартномаси бўйича низолар туман ҳокимлиги ҳузуридаги инспекция, интеллектуал мулк объектларига ҳуқуқий муҳофаза ҳужжати бериш билан боғлиқ низолар Ўзбекистон Интеллектуал мулк Агентлиги

⁶⁵ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.346..

Апелляция Кенгаши томонидан ва ҳ.к.). Кўп ҳолларда давлат идораси қарори устидан судга шикоят қилиш мумкин.

Хўжалик–тадбиркорлик низоларини суд орқали ҳал этиш тизими ҳам пухта ишлаб чиқилган. Конституциянинг 111-моддасига асосан мулкчиликнинг турли шаклларига асосланган корхоналар, муасасалар, ташкилотлар ўртасидаги, шунингдек тадбиркорлар ўртасидаги, иқтисодиёт соҳасида ва уни бошқариш жараёнида вужудга келадиган хўжалик низоларини ҳал этиш Олий хўжалик суди ва хўжалик судлари томонидан уларнинг ваколатлари доирасида амалга оширилади. Хўжалик судларида низоларни кўриб чиқиш ва ҳал этиш тартиби Хўжалик процессуал кодекси билан тартибга солинади. Хўжалик судларини иш юритиш тартиби умумий судларни иш юритиш тартибидан нисбатан соддалиги, тезкорлиги билан ажралиб туради (масалан, суд буйруғи тартибининг мавжудлиги). Хўжалик юритувчи субъектлар даъво аризаси беришда ўз пул маблағларига эга бўлмасалар, давлат божи тўлашни ҳал қилув қарори чиқарилгунга қадар кечиктиришга йўл қўйилади. Хўжалик низоларини ҳал этиш учун алоҳида суд тизимининг мавжудлиги хўжалик қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳуқуқий ҳимоя қилишни осонлаштиради ва реал амалга оширилишни ўзига хос қафолати бўлиб ҳисобланади.

Масалан, талабнома билдириш тартибида низоларни ҳал этишга йўл қўйилади. «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида»ги Қонуннинг 17-18-моддаларида талабнома билдириш орқали хўжалик низоларини ҳал этиш асослари ва тартиби белгилаб қўйилган.

Бундан ташқари тарафлар келишув битими тузиш, низони ҳакамлар судига бериш орқали ҳам ҳал этишлари мумкин. Ҳакамлар судининг қарори давлатнинг мажбурлов кучи билан таъминланади, шунингдек муайян асослар мавжуд бўлган тақдирда ушбу қарор устидан судга (хўжалик судига) шикоят қилиш мумкин. Англияда низоларни муқобил усулларда ҳал қилиш усуллари жуда ривожланган.⁶⁶

Бунда албатта ҳар қандай низолар эмас, балки Ўзбекистон Республикаси Конституциясида йўл қўйилган низолар хорижий давлатлар судларида ёки халқаро арбитражида кўриб ҳал этилиши мумкин (масалан, банкротлик бўйича ишлар, давлат бюджет олдидagi мажбуриятлар билан боғлиқ низолар, хорижий юрисдикция бўла олмайди.)

Хўжалик юритувчи субъектлар ва тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимида Савдо-саноат палатаси муҳим ўрин эгаллайди. Савдо-саноат палатаси тармоқ хўжалик бирлашмалари таркибига кирмайдиган кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектларини аъзолик шарт бўлган ҳолда шартнома асосида бирлаштирувчи давлатга қарашли бўлмаган нотижорат ташкилотидир. Палата Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини ривожлантиришга, унинг жаҳон иқтисодий тизимига қўшилишига кўмаклашиб, бозор инфраструктурасини яхлит тизимини шакллантириш,

⁶⁶ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.64.

тадбиркорнинг фаолияти учун қулай шароит яратиш, тадбиркорликнинг барча турларини, Ўзбекистон тадбиркорларининг бошқа мамлакатлар тадбиркорлари билан савдо иқтисодий ва илмий-техникавий алоқаларини ривожлантириш мақсадида тузилади. Палата ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2004 йил 3 декабрдаги 713-II-сонли «*Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси тўғрисида*»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини асосида амалга оширади.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги тадбиркорлик тузилмалари хусусан фермер хўжалик ҳуқуқий ҳимоя тизимида Фемер хўжаликлари кенгашлари муриим ўрин эгаллайди. Улар ўз фаолиятларини «*Фермерлар кенгаши тўғрисида*»ги Уставга мувофиқ амалга оширади.

6.4. Хўжалик (тадбиркорлик) субъектларини назорат қилишда ҳуқуқий ҳимоя тизимининг амал қилишининг ўзига хос хусусиятлари.

Тадбиркорларнинг ҳуқуқий ҳимоя тизимининг марказида тадбиркор билан унинг фаолияти устидан назоратни амалга оширувчи давлат хизматчиси ўртасида ўзаро ҳурмат, ишонч ва инсофга асосланган қонуний муносабатларни вужудга келтириш ва уни доимий барқарор равишда сақлаб туриш ётади. Бу вазифа анча мураккаб ҳисобланади.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томондан назорат қилиш тартиби 1998 йил, 24 декабрда қабул қилинган «*Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томондан назорат қилиш тўғрисида*»ги Қонуни, шунингдек «*Тадбиркорлик фаолиятининг эркинликлари кафолати тўғрисида*»ги Қонуннинг 39-40-моддалари билан қўйилган бундай шакллар текшириш, тафтиш, муқобил текширишда, назорат тартибида текширишда, статистик ахборотларини ва бошқа ахборотларни таҳлил қилиш, идора қарамоғидаги органларни текширишдан ўтказишдан иборат. Қонунда текшириш, тафтиш, муқобил текшириш, назорат тартибида текшириш тушунчалари аниқ белгилаб қўйилган.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш муддатлари ўттиз календар кунидан ошмаслиги лозим. Алоҳида ҳолларда махсус ваколатли органнинг қарорига биноан бу муддат узайтирилиши мумкин.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини режадан ташқари текшириш учун махсус ваколатли органнинг текширилаётган объект номини, текширув ўтказиш мақсади, муддатлари ҳамда уни ўтказиш сабабларининг асослилиги кўрсатилган ҳолда режадан ташқари текшириш ўтказиш тўғрисида чиқарган қарори, шунингдек текширишни амалга оширувчи тегишли назорат қилувчи органнинг буйруғи асос бўлиб хизмат қилади.

Хўжалик юритувчи субъектларни уларнинг хўжалик фаолиятини тафтиш қилиш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда текшириш тегишли назорат қилувчи (ёнғинга қарши, энергетика назорати ва бошқа) органлар томонидан, қоида тариқасида, бир марта ўтказиладиган комплекс текширув давомида амалга оширилади.

Хўжалик юритувчи субъектлар текширувчиларнинг қонуний талабига биноан текшириш ўтказиш учун зарур бўлган материаллар ва ҳужжатларни тақдим этишга, уларни текшириш объектларига киритишга, текширувчиларга ўз вазифаларини бажаришлари учун кўмаклашишга мажбурдирлар.

Назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари хўжалик юритувчи субъектларнинг қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган фаолиятига аралашишга ҳақли эмас.

Агар назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятида қонун ҳужжатлари бузилганлигини аниқласалар, улар ўзларига берилган ваколат доирасида ва муайян қоидабузарликни бартараф этиш билан бевосита боғлиқ чора-тадбирларни кўришлари мумкин. Назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари қоидабузарлик ҳолати мавжудлигидан хўжалик юритувчи субъектларнинг бошқа қонуний фаолиятига аралашиш ёки уни чеклаш учун асос сифатида фойдаланишга ҳақли эмас. Англияда Омбудсман тадбиркорлар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш билан ҳам шуғулланади.⁶⁷

Хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳуқуқий ҳимоя тизимини яна бир бўғини – бу хўжалик юритувчи субъектлар юридик хизмат бўлинмалари ҳисобланади. Айниқса хўжалик шартномалари тузишда юридик хизмат бўлинмалари фаол иштирок этади. Агар тадбиркорлик субъекти ўз юридик хизматига эга бўлмаса (масалан, яққа тадбиркор, фермер хўжалиги ва х.к.), у ҳолда улар ҳақ эвазига юридик хизмат кўрсатиш шартномалари орқали адвокатлар хизматидан фойдаланишлари шарт (*“Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Қонуннинг 20-моддаси*).

Ҳар бир хўжалик юритувчи субъектнинг ўз юридик хизмати бўлиши унинг ҳуқуқий ҳимоясини ташкилий таъминловчи кафолат ҳисобланади. Юридик хизмат бўлинмалари хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг барча йўналишларида ва саналарида, барча босқичлар узлуксиз ва доимий равишда, биринчидан хўжалик юритувчи субъект фаолиятини қонунийлигини, ўз манфаатларига мослигини таъминласа, иккинчидан, бошқа ҳар қандай субъектларни хатти-ҳаракатлари унинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига хилоф бўлмаслигини кузатиб боради ва зарур ҳолларда тегишли ҳуқуқий ҳимояни ташкил этади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 24 августдаги *“Хўжалик бошқаруви органлари, давлат корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг юридик хизмати тўғрисида”ги 182-сон қарорига 2-илова қабул қилинган Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан ташкил этиладиган хўжалик бошқаруви органлари ҳамда давлат корхоналари, муассасалари ва ташкилотлари юридик хизмати фаолиятига қўйиладиган талабларни, уларнинг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлигини белгилайди.*

⁶⁷ Keenan and Riches, Business Law, Eleventh edition, 2013, p.66.

Юқоридагиларни умумлаштирган ҳолда тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя тизими миллий қонунчилигимизнинг алоҳида комплекс институти бўлиб, у тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда уларга берилган имтиёзлар, енгилликлар, афзалликлар, алоҳида кафолатлар, тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мажбурияти юклатилган давлат ва нодавлат органларининг махсус ваколатларини, хўжалик – тадбиркорлик соҳасида вужудга келган низоларни кўриб чиқиш ва ҳал этишнинг алоҳида тартибини ўз ичига олади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш механизмини тушунтириш.
2. Тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилувчи органларни таснифланг.
3. Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш механизмини ўрнатувчи норматив-ҳужжатларни ажратинг ва уларнинг мазмунини таҳлил қилинг.
4. Нодавлат ташкилотларнинг тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилишдаги ўрни ва аҳамиятини тушунтириб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар:

11. Ибратов Б.И. Тадбиркорлик ҳуқуқи. -Тошкент: Молия, 2001.-218 б.
12. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Дарслик. 1-2 том. Ш.Н.Рўзиназаров ва бошқалар. -Тошкент: Консаудитинформ, 2002.
13. Хўжалик (тадбиркорлик) ҳуқуқи (лотин алифбосида). Муаллифлар жамоаси. Отахонов Ф.Х.нинг умумий таҳрири остида -Тошкент: Адолат, 2007. – 466 б.
14. Хозяйственное предпринимательское) право. Учебник. //под ред. Окюлова О. - Т.: ТГЮИ, 2010. 560 с.
15. Riches S, Allen V. Keenan and Riches' business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1- амалий машғулот: Тадбиркорлик фаолияти субъектлари ва улар фаолиятини этиш: миллий ва хориж тажрибаси

Ишдан мақсад: тингловчиларда тадбиркорлик ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчи норматив ҳуқуқий ҳужжатларни туркум ва тизимлаштириш малакасини шакллантиришдан иборат.

Масаланинг қўйилиши: Мамлакатимизда қабул қилинган қонунлар орасидан тадбиркорлик ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчиларини ажратинг . (Масалани жадвал асосида тўлдириш: фаолиятни бевосита тартибга солади (*), фаолиятни қисман тартибга солади (+), фаолиятни тартибга солмайди (-)).

Ишни бажариш учун намуна

Қонун номланиши	Қилинган сана	рақам	Тааллуқлиги
Инвестиция ва пай фондлари тўғрисида	25.08.2015	ЎРҚ-392-сон	*
Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида	26.05.2015	ЎРҚ-386-сон	+
Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида	03.12.2014	ЎРҚ-378-сон	+
Ижтимоий шериклик тўғрисида	25.09.2014	ЎРҚ-376-сон	-
Тижорат сири тўғрисида	11.09.2014	ЎРҚ-374-сон	*

Назорат саволлари

1. Тадбиркорлик фаолиятига оид қонун ҳужжатларни тизимлаштириш бўйича таклифларни илгари суринг.
2. Тадбиркорлик ташкилий-ҳуқуқий шаклларининг бир-биридан фарқи, афзалликлари ва камчиликларини қиёсий жадвалда акс эттринг.
3. Тадбиркорлик фаолиятига оид қонун ҳужжатларни туркумлаштириб, каталог тузинг.
4. Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқларни ҳимоя қилиш мавзусида казуслар тузинг.

Фойданилган адабиётлар

1. Ибратов Б.И. Тадбиркорлик ҳуқуқи. -Тошкент: Молия, 2001.-218 б.
2. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Дарслик. 1-2 том. Ш.Н.Рўзиназаров ва бошқалар. -Тошкент: Консаудитинформ, 2002.
3. Хўжалик (тадбиркорлик) ҳуқуқи (лотин алифбосида). Муаллифлар жамоаси. Отахонов Ф.Х.нинг умумий таҳрири остида -Тошкент: Адолат, 2007. – 466 б.
4. Хозяйственное предпринимательское) право. Учебник. //под ред. Окюлова О. - Т.: ТГЮИ, 2010. 560 с.
5. Riches S, Allen V. Keenan and Riches' business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 588 p

2-амалий машғулот: Тадбиркорлик субъектларининг банкротлиги

Ишдан мақсад: тингловчиларда банкротликка оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларга киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларни чуқур ўзлаштиришга ёрдамлашишдан иборат.

Масаланинг қўйилиши: Ўзбекистон Республикаси банкротлик қонунчилигига киритилган сўнгги ўзгартиш ва қўшимчаларни тавсифлаш. (Масалани жадвал асосида таҳлил қилиш).

Ишни бажариш учун намуна: “Банкротлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни дастлаб 1994 йил 5 майда қабул қилинди. Ушбу Қонунда илк маротаба хўжалик субъектларининг ўз фаолияти натижалари учун энг аввало ўз кредиторлари олдида жавобгар эканликлари, самарали иш юритмаганликлари учун биринчи навбатда ўз мол-мулклари билан иқтисодий масъулиятга эга эканликлари мустаҳкамланди. Қонунда банкротлик тушунчасига таъриф бериш билан бирга банкрот деб топишнинг аниқ механизмлари ўрнатилди, банкротликнинг иқтисодий ва ҳуқуқий оқибатлари белгилаб берилди. Мазкур қонун 35 та моддадан иборат эди.

“Банкротлик тўғрисида”ги қонун 1998 йил 28 августда янги таҳрирда қабул қилинди. У мазмунан бойитилиб, янги тартиб-таомилларни белгилаб берди. Мазкур қонун 133 та моддадан ташкил топган эди.

Банкротлик тўғрисидаги қонунчилик тизимида Ўзбекистон Республикасининг амалдаги 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган “Банкротлик тўғрисида”ги Қонунининг янги таҳрири муҳим аҳамиятга эга. Мазкур қонун банкротликка оид муносабатларни тартибга солувчи махсус қонун бўлиб, банкротликнинг асосий тартиб-таомилларини белгилаб берувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатдир. Ушбу янги таҳрирдаги қонун 1994 ва 1998 йиллардаги “Банкротлик тўғрисида”ги қонунлардан сезиларли даражада ўзига хос қўшимча ва ўзгартиришлар билан фарқланади. Қонуннинг янги таҳрири 12 боб, 192-моддадан иборат бўлиб, ушбу қонунда аввалгиларидан фарқли равишда банкротликнинг асосий белгилари ўзгарди, юридик шахс ва

якка тартибдаги тадбиркорларнинг банкротлиги тушунчалари бир-биридан фарқланди. Алоҳида тоифадаги субъектлар банкротлигининг қоидалари белгиланди.

Назорат саволлари:

1. 1994 йил 5 майдаги Ўзбекистон Республикаси “Банкротлик тўғрисида”ги Қонунининг мазмун-моҳиятини изоҳланг.

2. 1998 йил 28 августдаги Ўзбекистон Республикаси “Банкротлик тўғрисида”ги Қонунининг мазмун-моҳиятини изоҳланг.

3. 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган “Банкротлик тўғрисида”ги Қонуннинг ўзига хослигини изоҳланг.

4. Банкротлик қонун ҳужжатлари ривожланишининг устувор йўналишлари ва бугунги кунда долзарб бўлган такомиллашуви хусусидаги фикрларингизни асослаб беринг.

5. Банкротлик қонун ҳужжатларининг устувор йўналишлари ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг узвийлиги ва бирлиги борасидаги мулоҳазаларингизни шакллантиринг.

Фойданилган адабиётлар

1. Butterworths International Insolvency Laws. French Insolvency Laws. / Edited by Wood P. Totty P. – London. 2011.
2. United States Code. Title 11.
3. Телюкина М.В. Конкурсное право: теория ва практика несостоятельности (банкротства). М.: Дело, 2002. С. 56.
4. Файншмидт Е.А. Нидерланды. Система несостоятельности. – Информационная справка Отдела международных и общественных связей ФСФО России, 2001. – С. 2. (источник: KPMG, International Insolvency Procedures Second Edition London, 1997).
5. Дўстов У.Н. Хўжалик юритувчи субъектлар банкротлиги. Ўқув кўлланма.–Т.:ТДЮИ.2006.
6. Ибратова Ф. Хозяйственное процессуальное право. Учебник. – Ташкент: ТДЮИ. 2011.-705с.
7. Ибратова Ф.Б. «Айрим тоифадаги қарздорлар банкротлигининг ҳуқуқий муаммолари». Монография -Тошкент. ТДЮИ 2012. 405-б.
8. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун белгиланган юридик кафолатлар. Бабакулов С.Б., Оқюлов О., Нарзиев О.С., Ходжаев Б.К. – Тошкент, -Т.:ТДЮИ, 2012. – 50 б.
9. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. -М.: “БЕК”, 1994. Том 1-2.
10. Нарзиев О. Хозяйственные (предпринимательские) договоры. Учебное пособие. Ответственный редактор: д.ю.н, проф.О.Оқюлов. – Т.: ТГЮИ, 2010. – 206 с.

3-амалий машғулот: Тадбиркорлик фаолиятида шартномалар

Ишдан мақсад: тингловчиларда тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишни такомиллаштириш масалаларини ўзлаштиришга кўмаклашиш ҳамда уларда назария ва амалиёт бирлигига риоя қилиш малакаларини шакллантиришдан иборат.

Масаланинг қўйилиши: тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишда интерфаол усулларни амалий мисоллар ёрдамида қўллашдан ҳамда тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишда кейс-стади дарс ўтиш методининг моҳияти ва афзалликларини кўрсатишдан иборат.

Ишни бажариш учун намуна: тингловчидан тадбиркорлик соҳасида қўлланиладиган шарномалардан бири ўқитувчи томонидан танланади ва қўйидаги андозада тузиб берилиши сўралади.

1-топшириқ: Шартнома бўш қолдирилган қаторларни тўлдириг.

_____ -СОҢЛИ _____ ШАРТНОМАСИ

201__ йил «__» _____

_____ шаҳри

1. ШАРТНОМА ПРЕДМЕТИ

2. ТОВАР БАҲОСИ

3. ТЎЛОВ ШАКЛИ ВА ТАРТИБИ

4. ТАРАФЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ

5. МАЖБУРИЯТЛАРНИ БАЖАРИШ МУДДАРЛАРИ ВА ТАРТИБИ

6. ТАРАФЛАР МУЛКІЙ ЖАВОБГАРЛИГИ

7. ШАРТНОМАНИ ҶЗГАРТИРИШ ВА БЕКОР ҚИЛИШ ТАРТИБИ

8. НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШ ТАРТИБИ

9. БОШҚА ШАРТЛАР *(тўлдирши ихтиёрӣ)*

9. ШАРТНОМАНИНГ АМАЛ ҚИЛИШ МУДДАТИ

10. ТАРАФЛАРНИНГ ЮРИДИК МАНЗИЛИ ВА РЕКВИЗИТЛАРИ *(тўлдирманг)*

ҲУҚУҚІЙ ХУЛОСА

20__ йил «__» _____

_____ шаҳри

_____ : _____

2-топшириқ. Ушбу топшириқда исталган бир шартнома қисм ва бандларининг номерлари ўчирилади ва қоғозда 4 нухсада чоп этиталади. Сўнг энг кичкина бўлақларга, албатта қонданинг жумла сифатида маъносини сақлаган ҳолда бўлинади (қайчида кесилади). Ва тўртта кичик гуруҳга уларни бирлаштириш учун тақдим қилинади. Кичик гуруҳлар томонидан скотчда бирлаштирилади. Шартноманинг оригинал варианты эталон қилиб олиб (проектор воситасида) муайян гуруҳ ишлари бошқаси томонидан текширилади.

Ўқитувчи томонидан баҳоланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Riches S, Allen V. Keenan and Riches' business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p
2. Essential Contract Law, Cavendish Essential series, Geoff Monahan, Second edition, London. 2001. P.254.
3. Дўстов У.Н., Юлдошев Ж.И., Исаков Т.У., Хаитбаев М.М. Хўжалик шартномалари. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ. 2009. – 158 б.
4. Занковский С.С. Предпринимательские договоры/Отв. ред. В.В. Лаптев. -"Волтерс Клувер", 2004 г. -304 с.
5. Ибратов Б.И. Тадбиркорлик ҳуқуқи. -Тошкент: Молия, 2001.-218 б.
6. К. McConnel, S. Brew. Economics: Principles, problems and policy, 1992
7. Қодиров К. Хўжалик шарномаси: расмийлаштириш тартиби, бажарилишини таъминлаш усуллари ва амалиёти.-Т.: “Янги аср авлоди”-2003. – 691 б.
8. Нарзиев О. Хозяйственные (предпринимательские) договоры. Учебное пособие. Ответственный редактор: д.ю.н, проф.О.Окюлов. – Т.: ТГЮИ, 2010. – 206 с.
9. Отахонов Ф., Қодиров К., Отахонов С., Хажиев Н. Фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар. -Т.: “Print Media”, 2011. – 560 с.
- 10.Тадбиркорлик ҳуқуқи. Дарслик. 1-2 том. Ш.Н.Рўзиназаров ва бошқалар. -Тошкент: Консаудитинформ, 2002.
- 11.Хозяйственное предпринимательское) право. Учебник. //под ред. Окюлова О. - Т.: ТГЮИ, 2010. 560 с.
- 12.Хўжалик (тадбиркорлик) ҳуқуқи (лотин алифбосида). Муаллифлар жамоаси. Отахонов Ф.Х.нинг умумий таҳрири остида -Тошкент: Адолат, 2007. – 466 б.
- 13.Юридик хизмат ва шартнома муносабатларини тартибга солишга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами / Р.А. Муҳитдиновнинг умумий таҳрири остида. – Тошкент: Адолат, 2009. -400 б.

4-амалий машғулот: Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий тартибга солиниши

Ишдан мақсад: тингловчиларда тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишни такомиллаштириш масалаларини ўзлаштиришга кўмаклашиш

хамда уларда назария ва амалиёт бирлигига риоя қилиш малакаларини шакллантиришдан иборат.

Масаланинг қўйилиши: тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишда интерфаол усулларни амалий мисоллар ёрдамида қўллашдан ҳамда тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишда глоссарий методининг моҳияти ва афзалликларини кўрсатишдан иборат.

Ишни бажариш учун намуна: тингловчидан ташқи иқтисодий фаолиятда ишлатиладиган атамаларнинг мазмунини ёритиб бериш учун глоссарий тузиш сўралади.

Экспорт — Товарларнинг Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудидан уларни қайта олиб кириш тўғрисидаги мажбуриятни олмасдан олиб чиқиб кетилиши, агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида белгиланмаган бўлса, товарлар экспортдир.

Импорт — Товарларнинг Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига уларни қайта олиб чиқиб кетиш тўғрисидаги мажбуриятни олмасдан олиб кирилиши товарлар импортидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Joshi, Rakesh Mohan, (2009) International Business, Oxford University Press, New Delhi and New York ISBN 0-19-568909-7
2. Jump up Sullivan, Arthur; Sheffrin, Steven M. (2003). *Economics: Principles in Action*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall. p. 552. ISBN 0-13-063085-3.
3. Jump up Lequiller, F; Blades, D.: Understanding National Accounts, Paris: OECD 2006, pp. 139-143
4. Муаллифлар жамоаси. Шартнома ҳуқуқи. -Т.:ТДЮИ нашриёти, 2006
5. Муаллифлар жамоаси. Халқаро хусусий ҳуқуқ. –Т.:ТДЮИ нашриёти, 2008.

5-амалий машғулот: Тадбиркорлик фаолияти устидан давлат назорати.

Ишдан мақсад: тингловчиларда тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишни такомиллаштириш масалаларини ўзлаштиришга кўмаклашиш ҳамда уларда назария ва амалиёт бирлигига риоя қилиш малакаларини шакллантиришдан иборат.

Масаланинг қўйилиши: тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишда интерфаол усулларни амалий мисоллар ёрдамида қўллашдан ҳамда тадбиркорлик-ҳуқуқий фанларни ўқитишда ФСМУ дарс ўтиш методининг моҳияти ва афзалликларини кўрсатишдан иборат.

Ишни бажариш учун намуна: тингловчидан назорат қилувчи органлар томонидан тадбиркорлик фаолиятини текшириш билан боғлиқ масалаларни таҳлил қилиш сўралади.

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

Фойданилган адабиётлар

8. Inside EPA, May 7, 2011, at II. See also Reed, "New BAT Standards: Lowering The Ceiling or Raising the Floor?" Environmental Law Reporter 13 (January, 2010), 10002.

9. The Wall Street Journal, Dec. 13, 1976, A-4, col. 2

10. Inside EPA, Apr. 8, 2014, at 14.

11. In the Matter of Chrysler Corporation, United States Environmental Protection Agency, Before the Administrator, pp. 99-100

12. United States v. Frezzo Brothers. Inc. • 461 F. Supp. 266 (1978), n. 4.

13. The New York Times, Dec. 2, 2010, at 1, col. 3.

14. Quoted in The Louisville Courier Journal, Sept. 15, 1979, at 7.

6-амалий машғулот: Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш

Ишдан мақсад: Тингловчиларнинг тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилувчи органлар ваколатларини аниқ билиш ва бир-биридан фарқлаш малакасини шакллантириш.

Масаланинг қўйилиши: Қуйидаги жадвалда тадбиркорлар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилувчи органлар номи келтирилган бўлиб, номи тагига уларнинг ваколатлари ёзилиши керак.

Ишни бажариш учун намуна

Адлия органлари	Адвокатура	Суд
Шарномавий муносабатларда тадбиркорлик		

субъектини қўллаб-қувватлайди		

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Riches S, Allen V. Keenan and Riches' business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p
2. Essential Contract Law, Cavendish Essential series, Geoff Monahan, Second edition, London. 2001. P.254.
3. Дўстов У.Н., Юлдошев Ж.И., Исаков Т.У., Хаитбаев М.М. Хўжалик шартномалари. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ. 2009. – 158 б.
4. Занковский С.С. Предпринимательские договоры/Отв. ред. В.В. Лаптев. -"Волтерс Клувер", 2004 г. -304 с.
5. Ибратов Б.И. Тадбиркорлик ҳуқуқи. -Тошкент: Молия, 2001.-218 б.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-казус

Андижон вилоятида жойлашган “Танхо” МЧЖ Бухоро вилоятида ўзининг шўъба корхонасини ташкил этиш мақсадида Бухоро вилоят Ромитан туман ҳокимлиги ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш “бир дарча” маркази мурожаат қилди.

Бироқ рўйхатдан ўтказувчи орган ушбу юридик шахсни шўъба корхона сифатида давлат рўйхатдан ўтказиб бўлмаслигини важ қилиб, давлат рўйхатидан ўтказишни рад этди. Ромитан туман ҳокимлиги ҳузуридаги “бир дарча” марказ ўзининг ёзма жавобида Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида “шўъба корхонаси” белгиланмаганлигини, балки юридик шахснинг ташкилий-ҳуқуқий шакли сифатида “шўъба хўжалик жамияти” назарда тутилганлигини таъкидлаб шу орқали жавобни асослантиришга ҳаракат қилди.

Марказнинг мазкур жавобидан норози бўлиб, “Танхо” МЧЖ давлат рўйхатига олишни рад этганлик устидан Бухоро вилоят хўжалик судига шикоят қилиб, ўз аризасида Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 44-моддасида белгиланган юридик шахсни ташкил этиш мақсадга мувофиқ эмас деган важ билан уни рўйхатдан ўтказишни рад этишга йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги нормани асос сифатида келтирди.

Ушбу ҳолат юзасидан ўзингизни фикрларингизни қонун ҳужжатлари асосида асослантиринг?

2-казус

Хива шаҳрида қандолат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхона ўз фаолиятини кўшма корхона сифатида бошлаш учун Янги Зеландия инвесторлар билан ҳамкорликда устав фондини шакллантириб таъсис шартномаси имзоланди.

Ушбу кўшма корхонани давлат рўйхатидан ўтказиш учун Хоразм вилояти адлия бошқармасига ариза топширилди ва қуйидаги ҳужжатлар илова этилди:

давлат тилидаги таъсис ҳужжатларининг (устав фонди ва таъсис шартномаси) икки асл нусхаси;

500 АҚШ доллари миқдорида давлат божининг тўланганлиги ҳақидаги банк тўлов ҳужжати;

Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг фирма номларининг марказлаштирилган маълумотлар базасида қулай фирма номи захирага олинганлигини тасдиқлайдиган ягона логин ва пароль;

икки нусхада муҳр ва штамп эскизлари;

таъсисчиларнинг, жумладан Латвиялик шахсларнинг паспортлари нусхалари.

Бироқ, Хоразм вилояти адлия бошқармаси давлат рўйхатидан ўтиш учун тақдим этилган ҳужжатларда камчиликлар борлиги, ҳамда ушбу кўшма корхона

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан рўйхатдан ўтиши кераклигини кўрсатиб рад жавобини берди.

Ушбу ҳолат юзасидан қўшма корхона сизнинг юридик хизмат фирмангизнинг веб саҳифаси www.abl.uz га юридик ёрдам сўраб мурожаат қилди.

Юридик фирма ходими сифатида сиз қўшма корхонага ушбу масала бўйича қандай норматив ҳуқуқий ҳужжатларга таянишини ва масалани қандай тартибда ҳал этишни маслаҳат берасиз?

3-казус

Самарқанд вилоят Адлия бошқармаси томонидан Пастдарғом туман Давлат санитария эпидемиология назорати марказида тадбиркорликка оид амалдаги қонун ҳужжатларининг ижроси ўрганилган. Ўрганиш жараёнида Пастдарғом туман Давлат санитария эпидемиология назорати маркази коммунал гигиена бўлими ходимлари томонидан “Жўрабек” буюм бозори ҳудудида сомса сотиш фаолияти билан шуғулланувчи ЯТТ Э.Эргашевнинг фаолияти текширилган. Текшириш натижасида 2009 йил 2 декабрда туман Давлат санитария эпидемиология назорати маркази бош врачининг қарори қабул қилинган. Унга кўра, ЯТТ хусусий сомсахонасининг иш фаолияти доимий муддатга тўхтатиб қўйилган.

Мазкур ҳолатда СЭС маркази бош врачлари қарори асослими, қонун ҳужжатлари асосида изоҳланг.

Якка тартибдаги тадбиркор Э.Ғуломовнинг манфаатини ҳимоя қилиш усуллари ва тартибини тушунтиринг.

4-казус

Акциядорлик жамияти хўжалик судига мурожаат этиб, ишлаб чиқариш бирлашмаси билан тузилган бинони ижарага олиш тўғрисидаги шартномани бекор қилишни сўраган. Даъвогар ўз талабини жавобгарнинг узоқ муддат давомида ижара тўловларини тўламаганлиги билан асослантирган. Ишни кўриш жараёнида жавобгар ижара тўловларини ижарага берувчига тўлаганлиги учун даъвогар даъво предметини ўзгартириб, ижара шартномасини ҳақиқий эмас деб топишни сўраб, ариза билан мурожаат этган. Даъвогар ўз аризасида ижара шартномаси жамият номидан уни имзолаш ҳуқуқига эга бўлмаган жамият раиси ўринбосари томонидан имзоланганлигини важ қилиб келтирган.

Акциядорлик жамияти даъвонинг предметини ўзгартириш ҳуқуқига эгами? Суд бундай ҳолларда қандай ҳаракат қилиши керак?

Тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқи фанининг бошқа ҳуқуқий фанлар билан алоқадорлигини тушунтиринг, тадбиркорлик ҳуқуқи ва фуқаролик ҳуқуқи ўзаро нисбатини изоҳланг.

5-казус

Фуқаро Ботиров катта ҳажмларда мебель ишлаб чиқариш билан шуғулланишни режалаштирмоқда.

Юридик шахсининг қандай ташкилий-ҳуқуқий шаклини танлаган маъқул ёки ушбу фаолият тури билан якка тартибдаги тадбиркор сифатида шуғулланган яхшироқми?

Агар ушбу фаолият тури билан якка тартибдаги тадбиркор шуғулланса, у бошқа шахсларни ишга жалб этиши мумкинми? Мазкур фаолият тури учун лицензия керакми?

Ушбу вазиятни Ўзбекистон Республикаси қонунчилик ҳужжатлари асосида таҳлил қилиб, масаланинг ечимини топинг.

6-казус

Фуқаро Хамидов солиқ органларида кўп йиллар давомида раҳбарлик лавозимларида фаолият кўрсатиб 1 йил олдин нафақага чиқди. Энди у мустақил равишда жисмоний шахс сифатида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишни мақсад қилиб қўйди ва ўзининг тадбиркорлик фаолиятини қандай ташкилий ҳуқуқий шаклда ва қай тартибда амалга ошириш мумкинлиги ҳақида сиздан ҳуқуқий ёрдам сўради.

Ўзбекистон қонунчилиги бўйича фуқаро Хамидовнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун сиз қандай ҳуқуқий маслаҳат берасиз?

7-казус

Алижон, Валижон ва Ғанижон биргалашиб юридик шахс сифатида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишни мақсад қилишди. Алижон масъулияти чекланган жамият сифатида, Валижон командит ширкат сифатида, Ғанижон эса акциядорлик жамияти сифатида юридик шахс ташкил этишни таклиф қилди. Улар ушбу масалада сизнинг консалтинг фирмангизга мурожаат қилиб энг оптимал вариантни танлаб уларга ҳуқуқий ёрдам беришингизни сўрашди.

Консалтинг фирма ходими сифатида ушбу масалага ойдинлик киритинг ва уларнинг бир қарорга келишига ҳуқуқий маслаҳатларингиз орқали ёрдам беринг.

8-казус

1. “ТОРЕС” МЧЖга нисбатан ташқи бошқарув таомили жорий қилинди. “ТОРЕС” МЧЖга нисбатан банкротлик иши кўзғатилгандан кейин кузатув даврида “ТОРЕС” МЧЖ ва “Story biznes” ҚМЖ ўртасида маҳсулот етказиб бериш шартномаси тузилиб, унга кўра “ТОРЕС” МЧЖ сотиб олувчи, “Story biznes” ҚМЖ маҳсулот етказиб берувчи ҳисобланар эди.

“ТОРЕС” МЧЖда “Story biznes” ҚМЖ билан ҳисоб-китоб қилиш учун етарлича пул маблағлари йўқлиги сабабли, “Story biznes” ҚМЖ олдида қарздорлик пайдо бўлди.

Шунга асосан, “Story biznes” ҚМЖ “ТОРЕС” МЧЖнинг ташқи бошқарувчига шикоят хати билан мурожаат қилиб, ушбу қарздорликни бартарф қилишни сўради. “ТОРЕС” МЧЖнинг ташқи бошқарувчиси ушбу шикоятни рад қилиб, “Банкротлик тўғрисида”ги Қонунга асосан ташқи бошқарув жорий қилинган, мораторий амалга оширилишини билдирди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

9-казус

2. “Горизонт” МЧЖга нисбатан ташқи бошқарув таомили жорий қилинди. Ташқи бошқарув даврида “МЕГА” ХК “Горизонт” МЧЖнинг ташқи бошқарувчисига мурожаат қилиб, унда маҳсулот етказиб бериш шартномасига асосан пайдо бўлган 100 000 000 сўмлик кредиторлик қарзини кредиторлар талаблари реестрига киритишни сўради.

Ташқи бошқарувчи “МЕГА” ХКнинг мурожаатини кўриб чиқиб, “МЕГА” ХКга фақат 70 000 000 сўм миқдоридagi қарздорлик мавжудлиги тўғрисида хабарнома юборди.

Ушбу хабарнома юборилгандан кейин икки ой ўтгач, “МЕГА” ХК бундан норози бўлиб, хўжалик судига мурожаат қилди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

10-казус

«Forward» МЧЖ ва “555” ЯТТ билан пластик идишлар етказиб бериш бўйича шартнома тузилган бўлиб, ушбу шартномага биноан, «Forward» МЧЖ мазкур пластик идишларни улар келишилган нархда ва тегишли сифатда етказиб бериш мажбуриятини олган. Орадан анча вақт ўтганлиги сабабли “555” ЯТТ «Forward» МЧЖ пластик идишларни ўз вақтида етказиб бермаётганлигини айтиб ўтиб, ундан шартнома шартларини зудлик билан бажаришни талаб қила бошлади. Бунга жавобан эса, «Forward» МЧЖ шартнома шартларида товарни етказиб беришни муддати келтириб ўтилмаганлигини айтиб, пластик идишларни ўзи режалаштирган 1.000.000 тага етказиб, уларни ойнанинг охиригача етказиб беришини айтиб ўтди. “555” ЯТТ бунга жавобан ушбу ҳолатда товарларни қабул қила олмаслигини ва шартномани бир томонлама бекор қилишини айтиб ўтди. Ушбу вазиятда «Forward» МЧЖ адвокатга мазкур ҳолат юзасидан ҳуқуқий маслаҳат беришини сўраб мурожаат этди.

Ушбу ҳолатда адвокат сифатида «Forward» МЧЖ га қандай ҳуқуқий маслаҳат бериши мумкин.

Муаммоли ҳолатга Ўзбекистон Республикаси қонунчилигидан фойдаланган ҳолда ўз ечимингизни таклиф қилинг.

Ўзбекистон Республикасининг суд ҳужжатларидан фойдаланган ҳолда ўз фикрларингизни асосланг.

11-казус

«Норе» фермер хўжалиги ва «Гигант» МЧЖ ўртасида қишлоқ хўжалиги моддий техниккаси етказиб бериш бўйича шартнома имзоланди. «Гигант» МЧЖ ойнинг охиригача 100.000 та техник қурулмаларини етказиб берди ва қолган 25.000 тасини кейинги ойда етказиб беришини айтиб ўтди. «Норе» фермер хўжалиги эса шартнома шартида шу ойнинг ўзидаёқ етказиб берилиши белгиланганлигини ва ж қилиб, ойнинг охиригача қолган 25.000 тани ҳам етказиб беришини талаб қилди. Бу ҳолатда «Гигант» МЧЖ эса товарларни унинг молиявий қудрати бунга йўл қўймаслигини шу сабабли қолган 25.000 тани етказиб бера олмаслигини айтиб, агар ҳохласа умуман етказиб бермаслигини ҳам, бунга вилоят ҳокимининг қистови (талаби) билан ушбу 25.000 та техник қурилмаларни етказиб бераётганлигини келтириб ўтди. Мазкур ҳолатда «Норе» фермер хўжалиги буни унга даҳли йўқлигини, шартномага киритилган ўзаро келишилган ўзгартиришга кўра қолган 25.000 тани етказиб бериш лозимлигини келтириб ўтди.

Ҳолатга ҳуқуқий баҳо беринг.

12-казус

ЯТТ “Болажон” ва “Кнауф” фирмаси ўртасида мебель жиҳозларини етказиб бериш билан боғлиқ шартномаси имзоладилар. Келтириб ўтилган сифат ва ассортиментда, шартномада кўрсатиб ўтилган муддатда жиҳозлар етказиб берилди. Лекин “Кнауф” фирмаси етказиб берилган мебел жиҳозларини ЯТТ “Болажон” талаб қилган сифатидаги эмас, балки “УМИДХОН” ЯТТ га етказиб бериш керак бўлган сифатдагисини етказиб берганлигини таъкидлаб ўтди ва зудлик билан мебельларни қайтариб беришларини талаб қилди. Лекин ЯТТ “Болажон” ушбу жиҳозларни аллақачон ўрнатишганларини ва буни қайтариб бермаслигини айтди. Ушбу ҳолатда “Кнауф” фирмаси адвокатга мурожаат этиб мазкур шартнома юзасидан ҳуқуқий маслаҳат беришини сўради.

Ушбу ҳолатга адвокат сифатида қандай ҳуқуқий ечим таклиф эта олсиз.

Мазкур масалага Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари доирасида ҳуқуқий ечим беринг.

13-казус

Чет эл фирмаси “Консульт” маъсулияти чекланган жамият билан шартнома тузди. Шартномага мувофиқ МЧЖ ҳар кварталда фирмага Тошкент бозорида қимматбаҳо тошлар маркетинги бўйича ахборот етказиб бериши керак эди. Ахборот электрон элтувчи – электрон почтадан факс модею алоқаси орқали юборилиши керак эди. Шу муносабат билан чет эл фирмасидан МЧЖ ҳисобига маблағ келиб тушганида солиқ инспекцияси тузилган шартноманинг ҳуқуқий табиати тўғрисида масалани кўтариб чиқди. Солиқ инспекцияси фикрича ушбу ҳолатда МЧЖ хизматлари учун мукофатланган, лекин МЧЖ фикрича улар фирма билан пудрат шартномаси

тузишган. Бу масала бўйича солиқ инспекцияси тушунтириш бериш учун юристга мурожаат қилди.

Ушбу ҳолда қандай тушунтириш бериш керак? Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасидан, пудрат шартномасининг фарқи нима?

14-казус

Микрокредит ташкилоти сифатида фаолият юритиш мақсадини кўзлаган Тоиров ва Тошов МЧЖ ташкил этишиб, устав капиталини энг кам ойлик иш ҳақининг 40 баравари миқдорида шакллантиришга келишдилар ҳамда мазкур сумманинг 30 фоизини рўйхатдан ўтиш пайтида дарҳол, қолган қисмини эса бир йил мобайнида шакллантиришга қарор қилдилар. Аммо рўйхатдан ўтказувчи устак капиталига қўйилган тингловчи бажарилмаганини важ қилиб, мазкур МЧЖни рўйхатдан ўтказишдаан бош тортди. Ушбу ҳолатда рўйхатдан ўтказувчи органнинг талабларига қонуний баҳо беринг.

Мазкур казусга жавоб ёзишда турли олимларнинг мулоҳазаларидан иқтибослар келтиринг.

15-казус

“Рушана” МЧЖ га учинчи шахс сифатида қабул қилинаётган Қаххоров ўз ҳиссасини пулсиз шаклда киритишини маълум қилди. “Рушана” МЧЖ нинг умумий йиғилишида 4 та иштирокчидан учтаси Қахооровнинг пулсиз ҳиссасининг пул баҳоси 6 ярим имллион қилиб белгиланишига рози бўлди. Бир киши эса қарши чиқди. “Рушана” МЧЖ юрисконсулти бу вазиятда Қахооровнинг пулсиз ҳиссасини пул баҳосини белгилаш баҳсли эканини билдирди.

Қонунчиликдан келиб чиқиб вазиятга баҳо беринг. Мазкур казусга жавоб ёзишда турли олимларнинг мулоҳазаларидан иқтибослар келтиринг.

16-казус

“Ирода” МЧЖнинг уставда жамият устав капиталини кўпайтириш учун жамият иштирокчиларининг барчасининг розилиги талаб қилиниши белгилаб қўйилди. Икки ой ўтгач “Ирода” МЧЖ устав капиталини кўпайтириш мақсадида умумий йиғилиш чақирди. Йиғилишда иштирокчиларнинг учдан икки қисми устав капиталини кўпайтириш ҳақидаги қарорга розилик билдирди. Аммо жаият ижро органи раҳбари ва юрисконсулт ўртасида мазкур қарорнинг тўғрилиги борасидабаҳс юзага келди. Юрисконсулт мазкур қарор асосида жамият устав капиталини

кўпайтириш мумкин, чунки қонунчиликда шундай тартиб бор деса, ижро органи раҳбари жамият уставига кўра барча бир овоздан маъқуллагандан кейин гина буни амалга ошириш мумкинлигини таъкидлади. Юрисконсулт эса ўз фикрини корпоратив нормалардан кўра қонунчиликнинг устунлиги ҳақидаги ваз билан тўғри эканлигига қатъий ишонмоқда.

Вазиятни ҳуқуқ нормалар асосида ҳал этинг. Мазкур казусга жавоб ёзишда турли олимларнинг мулоҳазаларидан иқтибослар келтиринг.

17-казус

Каримов А. томонидан ягона таъсисчи кўринишидаги “ФАЙЗ” МЧЖ ташкил этилди. Олти ой муддат ўтганидан сўнг жамиятнинг устав фондини кўпайтириш мақсадида янги икки нафар иштирокчи жамиятга қабул қилинди. Орадан бир йил ўтгач жамиятнинг таъсисчиси бўлган Каримов А. жамиятдан чиқиб кетмоқчи эканлигини маълум қилди.

Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ушбу масаланинг ҳуқуқий ечимини топинг.

18-казус

“ТУЛПОР” МЧЖ ўзининг устав фондини кўпайтириш мақсадида ҳуқуқий маслаҳат сўраб ҳуқуқшуносга мурожаат қилди. Ҳуқуқшунос ушбу вазиятда жамият аъзоларига жамиятнинг устав фондини кўпайтириш учун жамиятга янги иштирокчиларни қабул қилиш керак эканлигини таъкидлаб, бошқа йўллар орқали кўпайтириш мумкин эмаслигини айтиб ўтди.

Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ушбу масаланинг ҳуқуқий ечимини топинг.

19-казус

“БАХТ” ҚМЖнинг ташкил қилган 3 нафар иштирокчилардан бири иккинчи иштирокчининг қўшган улушларини сотиб олди ва учинчи улушчига хабар бермаган ҳолда жамиятнинг фаолият турига кўшимча киритиш ва бошқа жамият билан йирик битим тузишини айтди. Жамиятнинг учинчи улушчиси бунга нисбатан норозилигини билдирди ва судга мурожаат қилди.

Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ушбу масаланинг ҳуқуқий ечимини топинг.

20-казус

“ДИЁР” МЧЖнинг мол-мулки қиймати 100 млн. сўмни ташкил қилади. Жамиятнинг ўтган йиллик активи 40 млн. сўмни ташкил этган. Жамиятнинг Бошқарув органи 2016-йил “ЛИОН” АЖ билан 2та бир-бирини тўлдирувчи битим тузди. Биринчи битимнинг қиймати 40 млн сўмни , иккинчи битим 10. млн сумни ташкил қилди.

Ушбу битимларнинг тузилиши қонунийми? Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик хужжатлари асосида ушбу масаланинг ҳуқуқий ечимини топинг.

21-казус

“ТУРОН” МЧЖ Бош дериктори Алиев М.“КАМОЛ” АЖ билан 500 миллион сўмлик олди-сотди шартномасини тузади. Орадан бир оз вақт ўтгач бу шартномадан “ТУРОН” МЧЖнинг иштирокчилари умумий йиғилиши бундан хабар топиб, ушбу олди-сотди шартномасини тан олмади.

Ушбу шартноманинг тузилиши қонунийми? Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик хужжатлари асосида ушбу масаланинг ҳуқуқий ечимини топинг.

22-казус

“Flyhigh” акциядорлик жамияти 2015 йил маълум бир сабабларга кўра тугатилди. Тугатилиш жараёнида жамиятнинг мол-мулки акциядорлар ўртасида тақсимланди. Қонунда берилган тақсимланиш навбатларига риоя қилинди. Мол-мулкни тугатиш қийматининг чет-эллик инвестор бўлган акциядорга ўтказиладиган қисмини жамият тегишли тартибда миллий валютада айирбошлаб берди. Рўйхатдан ўтказувчи орган юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига тегишли ёзувни киритиб, жамиятни тугатиш тамомланганлигини ҳамда жамият фаолиятини тугатганлигини маълум қилган. Аммо кейинчалик маълум бўлишича, тугатиш жараёнида қонунбузарлик содир этилган экан.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик хужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

23-казус

2015 йил 23 феврал куни «Mining Investment group» хорижий фирманинг ваколатхонасида солиқ органи солиқларнинг ҳисобланиши ва тўлаб борилишининг тўғрилиги юзасидан текширув ўтказди ва даромад солиғи бўйича солиқ миқдорига қўшимча суммани қўшиб ҳисоблаб, уни низосиз ундириб олиниши бўйича қарор чиқаради. Ваколатхона Фарғона вилоят хўжалик судига даъво аризаси билан мурожаат этиб, уни ҳақиқий эмас деб тан олишни талаб этади. Ваколатхона ўз талабларида мустақил солиқ тўловчи эканлигини, солиқ органида рўйхатдан ўтказилганлигини кўрсатади. Солиқ органи солиқ суммаларини қонунчиликни бузган ҳолда ҳисоблаб чиқарган ва натижада ноҳақ равишда қўшимча суммани ҳисоблаб ёзган. Ваколатхонанинг солиқ тўловчи сифатидаги ҳуқуқлари бузилганлиги сабабли, у ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида судга мурожаат этишга ҳақли деб ҳисоблади. Суд даъвони қабул қилиб оладию, аммо кейинчалик ажрим асосида ишни тўхтатиб қўяди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

24-казус

Фуқаро А.Ахмадов “Paris” АЖнинг акциядори ҳисобланади ҳамда унинг акциядорлик жамиятидаги акцияларининг улуши 14 %ни ташкил этади. Маълум вақтдан сўнг эса ҳудди шу жамиятга А.Ахмадовнинг ўғай укаси ҳисобланган З.Ахмадов ҳам акциядор сифатида қўшилмоқда. Унинг жамиятдаги акцияларининг улуши 10% ташкил этади. Улар бу ҳақда АЖга хабар қилмаганлар. Кейинчалик бу нарса маълум бўлиб, улар аффилиланган шахс эканликлари, бу ҳақда АЖга хабар бермаганликлари ва бу сабабли жамиятга зарар етганлиги ҳамда улар ўзлари етказган зарар миқдорида жавобгар эканликлари маълум қилинди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

25-казус

“ОқЙўл” акциядорлик жамиятининг директори АЖнинг ички тузилишидаги Санок комиссияси аъзоларидаги айрим масъул шахсларнинг узрли сабабларга кўра қатнаша олмаслиги сабабли, унинг ўзи мазкур комиссия аъзоси сифатида қатнашди. Бу ҳолатга жамиятнинг бошқа айрим аъзолари эътироз билдирди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

26-казус

Акциядорлик жамияти акциядори А.Авазов ўз акцияларини чет эллик дўстига сотмоқчи бўлди. Лекин, акциядорлик жамияти раҳбари бунга қонун талабларига зид эканлигини, уни имтиёзли акция эгаси эканлигини маълум қилиб, фақат амалдаги аъзолардан бирига сотиш мумкинлигини билдирди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

27-казус

“Дархон” масъулияти чекланган жамиятига аъзо бўлиб тадбиркорлик билан шуғулланиш мақсадида Молия вазирлигида ишлаётган Ф.Санақулов МЧЖнинг устав фондига ўз улушини қўшиш учун МЧЖга ариза билан мурожаат қилди. Аммо жавоб хатида МЧЖ иштирокчилари сони максимал даражада эканлиги ва бирорта ҳам иштирокчини қабул қилолмаслиги ҳақидаги ваъжлар келтирилганди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

28-казус

Фуқаро Раҳимов В. асосан импорт фаолияти билан шуғулланувчи “Мустанг” АЖ акцияларининг маълум миқдорини сотиб олди. Орадан бир йил ўтиб ўзига тегишли акцияларни сотишга қарор қилди ва акциялар учун янги харидор топди. Аммо жамият бундан хабар топиб акциялар фақат жамият аъзоларига сотилиш кераклигини, бошқа шахс жамият акциясига эга бўла олмаслигини, билдирди.

Раҳимов В. эса “Хусусий мулкни химоя қилиш ва мулкдор ҳуқуқларини кафолатлари тўғрисида”ги қонунга зидлигини важ қилиб кўрсатди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

29-казус

Фуқаро Шарипов АЖ ташкил этиш мақсадида туман ҳокимлиги ҳузуридаги “ягона дарча” марказига мурожаат қилди. Марказдагилар унинг

якка ўзи АЖ ташкил эта олмаслигини, бундан ташқари АЖ ташкил этмоқчи бўлса АЖининг устав фондининг 15%ини чет эл сармояси ташкил қилиши лозимлигини таъкидлашди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик хужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

30-казус

2015 йилда бир неча шахслар тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш мақсадида “Мақсад” МЧЖни ташкил қилишди. Орадан бир йил ўтиб иқтисодий қийинчиликлар туфайли жамият активлари камайиб кетди, натижада аъзолар жамият устав фондини камайтириш тўғрисида давлат рўйхатидан ўтказувчи органга мурожаат қилишди. Аммо, давлат рўйхатидан ўтказувчи орган жамият устав фонди миқдорини камайтиришга йўл қўйилмаслигини билдирди. Жамият аъзолари юридик ёрдам олиш мақсадида сизга мурожаат қилди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик хужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

31-казус

2010 йилда “Уголок” умумий овқатланиш корхонаси давлат тасарруфидан чиқарилди ва холдинг сифатида ташкил этилди. Аммо корхона аъзолари ҳуқуқшуносга мурожаат қилишди ва холдинг сифатида ташкил этиши ноқонуний ўтказилганлиги, яъни меҳнат жамоаси аъзоларининг розилиги олинмаганлигини ва шу сабабдан улар юрилик ёрдам олиш учун сизга мурожаат қилишди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик хужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

32-казус

“Авторитет” АЖ 2013 йилда тузилган бўлиб, 2015 йил жамият активлари орта бошлади. Натижада Вазирлар Маҳкамаси жамиятнинг стратегик аҳамиятини инобатга олиб жамиятга нисбатан “Олтин акция” жорий этиш тўғрисида қарор қабул қилди. Жамият аъзолари эса бу қарорни жамият фаолиятига аралашиниш деб ҳисоблаб, Ўзбекистон Республикаси Олий судига мурожаат қилди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик хужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

33-казус

“LOGITECH” МЧЖнинг ижро этувчи органи навбатдаги умумий йиғилишни чақирди. Мазкур йиғилиш молия йили тугагандан кейин еттинчи ойда ўтказилди. Йиғилиш “LOGITECH” МЧЖнинг йиллик ҳисоботи юзасидан чақирилган. Йиғилишга жамият иштирокчиси М.Собиров номидан унинг вакили С.Аҳмадов иштирок этди. Лекин ҳисобот чоғида вакил С.Аҳмадов йиғилишда иштирок этиш ҳуқуқини берувчи ҳужжатни тақдим этмаган. Йиғилиш унинг иштирокини асоссиз деб топди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

34-казус

Жамиятнинг умумий йиғилишининг қарорига биноан жамият қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қайта ташкил этилиши мумкин. “ICECOOL” МЧЖ жамиятнинг умумий йиғилиши қарори билан бирлаштириш шаклида қайта ташкил этилди. Жамият кредиторлари Сафаров ва Мелиевлар ушбу ҳолатда моддий зарар кўришди ва улар кўрган зарарларни ўрнини қопланишини ёзма равишда талаб қилиб чиқишди.

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

35-казус

“КАРОМАТ” АЖ жамият уставига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек жамиятнинг янги таҳрирдаги уставини тасдиқлаш билан боғлиқ масалани жамиятнинг бошқарув органи томонидан ҳал қилинди. Аммо жамият аъзолари эътироз билдириб ушбу масалани жамиятга умумий раҳбарликни амалга оширадиган кузатув кенгаши амалга ошириши кераклигини билдиришди. Вазиятга ҳуқуқий баҳо бериш?

Мазкур вазиятга Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳуқуқий баҳо беринг.

36-казус

“САҲОВАТ” АЖнинг шўъба хўжалик жамияти сифатида қўшимча масулиятли жамият ташкил этилди. “САҲОВАТ” АЖнинг ўз шартномавий мажбуриятларини бажармаганлиги учун ҚМЖ шўъба хўжалик жамияти

жавобгар деб топилди. ҚМЖ эътироз билдириб, шўъба хўжалик жамияти ўзининг асосий жамияти мажбуриятлари юзасидан жавобгар бўлмаслигини таъкидлади.

Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари асосида ушбу масаланинг ҳуқуқий ечимини топинг.

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни.

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзулари:

1. Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари.
2. Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолияти субъектлари ва уларнинг турлари.
3. Тадбиркорлик субъектларини тугатиш асослари ва усуллари.
4. Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш: миллий ва хорижий тажриба
5. Юридик шахслар тадбиркорлик ҳуқуқи субъекти сифатида ва уларнинг таснифи
6. Инвестиция шартномаси ва унга қўйилган талаблар.
7. Кимошди савдоси бўйича шартномалар ва уларни тузишнинг ўзига хос хусусиятлари
8. Енгиб бўлмас куч (форс-мажор) ҳолатлари ва уларни расмийлашириш тартиби
9. Кимошди савдоси бўйича шартномалар ва уларни тузишнинг ўзига хос хусусиятлари
10. Биржа шартномалари ва уларни тузишнинг ўзига хос хусусиятлари
11. Электрон шартномалар ва уларни тузишнинг ўзига хос хусусиятлари
12. Корпоратив юридик шахсларнинг ҳуқуқий мақоми
13. Корпоратив шартномавий муносабатларини фуқаролик ҳуқуқий тартибга солиш
14. Тадбиркорлик субъектларини хусусий мулк ҳуқуқини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш масалалари
15. Инвестиция ва пай фондларини фуқаролик ҳуқуқий тартибга солиш
16. Корпоратив хусусий уй-жой мулкдорларининг ширкатлари фуқаролик ҳуқуқий мақоми
17. Тижорат сирларининг фуқаролик ҳуқуқий ҳимоя қилиниши

18. Қимматли қоғозлар-фуқаролик ҳуқуқининг объекти сифатида
19. Фуқаронинг тасвири ва шахсий ҳаётининг фуқаролик-ҳуқуқий ҳимоя қилиниши
20. Кичик тадбиркорлик субъектлари мулкнинг фуқаролик ҳуқуқий мақоми
21. Турар жой фуқаролар хусусий мулк ҳуқуқининг объекти сифатида
22. Кичик тадбиркорлик субъектларининг фуқаролик ҳуқуқий мақоми
23. Инновация- интеллектуал мулк ҳуқуқининг объекти сифатида
24. Ташқи иқтисодий битимлар юридик факт сифатида
25. Корпоратив низолар бўйича иш юритишнинг хусусиятлари
26. Маҳсулот тақсимотига оид битимларнинг фуқаролик ҳуқуқий табиати
27. Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномаси
28. Жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги яқка тадбиркорликнинг фуқаролик ҳуқуқий мақоми
29. Жисмоний тарбия –спорт ва соғломлаштириш соҳасида хизмат кўрсатиш шартномавий муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш
30. Аҳолига санитария ва эпидимиологик хизмат кўрсатишнинг фуқаролик ҳуқуқий воситалари
31. Тадбиркорлик фаолияти субъектларини давлат рўйхатидан ўтказишни тизимлаштириш ва соддалаштириш тартиби
32. Тадбиркорлик субъектларини адлия органларида рўйхатдан ўтказиш тартибини такомиллаштириш масалалари
33. Қишлоқ хўжалик корхоналарини судгача санация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари
34. Товар ва молия бозорларида рақобатга қарши ҳаракатларни ҳуқуқий баҳолаш масалалари
35. Рақобатни чеклайдиган келишиб олинган ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) ва унинг ҳуқуқий оқибатлари
36. Қишлоқ хўжалик корхоналарини судгача санация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари
37. Тадбиркорлик фаолияти субъектларининг шахсийлаштириш воситаси сифатида фирма номлари
38. Инвестиция фаолияти субъектларининг жавобгарлигини ҳуқуқий тартибга солиш
39. Инвестиция фаолиятини суғурталашнинг ҳуқуқий масалалари
40. Тадбиркорлик фаолияти субъектларининг нотижорат ташкилотлари томонидан ҳимоя қилиш масалалари
41. Холдингларни қайта ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари
42. Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг конституциявий асослари
43. Ташқи иқтисодий фаолиятда шартномалар тузишнинг ўзига хос хусусиятлари

44. Якка тартибдаги тадбиркор банкротлигининг хусусиятлари
45. Тадбиркорлик соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун молиявий жавобгарлигини эркинлаштириш масалалари
46. Тадбиркорлик фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатларини такомиллаштириш масалалари
47. Чет эл инвестицияларини Ўзбекистон иқтисодиётига жалб қилишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалалари
48. Комплекс тадбиркорлик лицензияси (франшизинг) шартномасининг тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш шакли сифатида

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
<i>Мулк ҳуқуқи</i> (Right of ownership)	Бу мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш жараёни.	The right of ownership is the right to possess property, to use and to dispose property.
<i>Эгалик қилиш ҳуқуқи</i> (The right of possession)	Эгалик қилиш мулкни қўлда ёки унга нисбатан ўз ҳуқуқларини амалга оширишга имкон берувчи бирор жойда сақлаб туриши.	The right of possession means that someone currently holds something in hand and this person may be the temporary keeper or the long-term owner of an object.
<i>Битим</i> (Transaction)	Битимлар фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ва бекор қилишга қаратилган ҳаракатларир.	Transactions are actions of citizens and legal entities directed at the establishment, change, or termination of civil rights and duties.
<i>Лизинг шартномаси</i> (Leasing contract)	Лизинг шартномаси бўйича лизинг берувчи (ижарага берувчи) бир тараф лизинг олувчи (ижарага олувчи) иккинчи тарафнинг топшириғига биноан сотувчи учинчи тараф билан ундан лизинг олувчи учун мол-мулк сотиб олиш ҳақида келишиш мажбуриятини олади, лизинг олувчи эса бунинг учун лизинг берувчига лизинг тўловларини тўлаш мажбуриятини олади.	Under a contract of leasing one party, the leaseholder (thelessor) on instructions from another party, the lease recipient (thelessee), shall have the duty to enter into agreement with a third party with a seller for acquiring property from the latter for the lessee, and the lessee shall have the duty to pay for it to the lessor for leasingpayment.
<i>Шартнома</i> (A contract)	икки ёки бир неча шахснинг фуқаролик ҳуқуқлари ва бурчларини вужудга келтириш, ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги	A contract is an agreement of two or several persons on establishing, changing, or terminating civil rights and duties.

	келишуви шартнома дейилади.	
<i>Масъулияти чекланган жамият</i> (Limited liability company)	бир ёки бир неча шахс томонидан таъсис этилган, устав фонди (устав капитали) таъсис хужжатлари билан белгилаб қўйилган миқдорлардаги улушларга бўлинган жамият.	is where a person's financial liability is limited to a fixed sum, most commonly the value of a person's investment in a company or partnership
<i>Тижоратчи бўлмаган ташкilot</i> (Non profit organization)	фойда олишни ана шундай мақсад қилиб олмаган ташкilot юридик шахс.	is an organization whose purposes are other than making a profit.
<i>Тижоратчи ташкilot</i> (Business entity)	фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган юридик шахс.	is an organization whose the purposeis making a profit.
<i>Якка тартибдаги тадбиркорлик</i> (Sole proprietorship)	жисмоний шахс (якка тартибдаги тадбиркор) томонидан тадбиркорлик фаолиятини юридик шахс ташкilot этмаган ҳолда амалга ошириш.	is a type of business entity that is owned and run by one natural person and in which there is no legal distinction between the owner and the business.
<i>Банкротлик</i> (Bankruptcy)	қарздорнинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини тўла ҳажмда қондиришга ва (ёки) мажбурий тўловлар бўйича ўз мажбуриятини тўла ҳажмда	is a legal status of a person or other entity that cannot repay the debts it owes to creditors

	бажаришга кодир эмаслиги.	
<i>Акциядорлик жамияти</i> (Joint-stock company)	устав фонди (устав капитали) акциядорларнинг акциядорлик жамиятига нисбатан ҳуқуқларини тасдиқловчи муайян миқдордаги акцияларга тақсимланган тижорат ташкилот.	is a business entity where different stocks can be bought and owned by shareholders
<i>Умумий йиғилиш</i> (General meeting)	жамиятнинг юқори бошқарув органи бўлиб, акциядорлардан иборат бўлади.	is a meeting of the shareholders of the joint-stock company
<i>Акция</i> (Share)	Эгасига акциядорлик жамияти фойдасидан дивидент олиш ва уни бошқариш ҳуқуқини берувчи қимматли қоғоз.	A share is an indivisible unit of capital, expressing the ownership relationship between the company and the shareholder
<i>Директор</i> (CEO)	Ижро органига раҳбарлик қилади. Жамият номидан ишончномасиз иш юритади.	A chief executive officer CEO in American English or managing director (MD) in British English describes the position of the most senior corporate officer, executive, or administrator in charge of managing an organization.
<i>Мустақил директор</i> (Independent director)	Жамият билан иқтисодий манфаатлар билан боғланмаган кузатув кенгаши аъзоси.	also sometimes known as an outside director is a director (member) of a board of directors who does not have a material or pecuniary relationship with company or related persons, except sitting fees.

<p><i>Олтин акция</i> (Golden share)</p>	<p>қийматга эга бўлмайдиган, бошқа шахсга ўтказилмайдиган, гаровга берилмайдиган, устав фонд миқдорини белгилашда дивидендларни ҳисоблашда инобатга олинмайдиган акция. У давлатнинг махсус ҳукуқи ҳисобланади.</p>	<p>is a nominal share which is able to outvote all other shares in certain specified circumstances, often held by a government organization, in a government company undergoing the process of privatization and transformation into a stock-company</p>
<p><i>Кузатув кенгаши</i> (Board of directors)</p>	<p>Жамият фаолиятига умумий раҳбарликни амалга оширувчи акциядорлар томонидан сайланадиган корпоратив бошқарув органи.</p>	<p>is a body of elected or appointed members who jointly oversee the activities of a company or organization.</p>
<p><i>Акцепт</i> (Acceptance)</p>	<p>Офертага шартсиз келишув. Бу шартномани яратади. Қабул қилинишидан аввал, ҳар қандай оферта қайтариб олиниши мумкин. Аммо, қабул қилиндими, томонлар учун мажбурийдир.</p>	<p>The unconditional agreement to an offer. This creates the contract. Before acceptance, any offer can be withdrawn, but once accepted the contract is binding on both sides.</p>
<p><i>Шартнома шартларини бузиш</i> (Breach of contract)</p>	<p>Бир томон шартнома бўйича ўзига юклатилган мажбуриятни бажармаслиги. Шартнома шартларини бузиш бутун шартнома ҳақиқий эмас деб топишга олиб келади. Бузган тараф жавобгар бўлади.</p>	<p>Failure by one party to a contract to uphold their part of the deal. A breach of contract will make the whole contract void and can lead to damages being awarded against the party which is in breach</p>
<p><i>Кафолат</i> (Guarantee)</p>	<p>Иккиламчи келишув қайсики бир одам бўйнига олади бошқа одам (қарздор)нинг қарзларини тўлашни, агарда қарздор тўлай олмаган тақдирда. Банклар ва бошқа кредиторлар кўпинча кичик компаниялар директорларини чақиради, қарзлар учун шахсий гарантия олиш мақсадида. Гарантия ёзма</p>	<p>A secondary agreement by which one person promises to honour the debt of another if that debtor fails to pay. Banks and other creditors often call on directors of small companies to give their personal guarantees for company debts. A guarantee must be in writing.</p>

	бўлиши керак.	
<i>Оферта (Offer)</i>	Оферта ҳуқуқий алоқа ўрнатиш мақсадида юборилади. У қабул қилса бўладиган даражада бўлиши керак (бўлиши мумкин бўлмаган ҳолатларсиз). Тўлиқ бўлиши керак (Қўшимча маълумотлар талаб қилмайдиган). Реклама тарзида бўлмаслиги керак.	An offer to contract must be made with the intention to create, if accepted, a legal relationship. It must be capable of being accepted (not containing any impossible conditions), must also be complete (not requiring more information to define the offer) and not merely advertising.
<i>Кафолатлар (Warranties)</i>	Шартномада қилинган ваъдалар. Аммо булар шартнома шартларидан кичикроқ. Кафолатларни бажармаслик етказилган зарарни қоплаш керак дегани, аммо бу шартнома шартларини бузиш га тенг эмас.	Promises made in a contract, but which are less than a condition . Failure of a warranty results in liability to pay damages, but will not be a breach of contract unlike failure of a condition, which does breach the contract.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Рахбарий адабиётлар

1. Каримов. И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т.16. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2007. - 366 б.
2. Каримов. И.А. Ватантимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш - бизнинг олий мақсадимиз. Т.17. – Т.: Ўзбекистон, 2009. - 280 б.
3. Каримов. И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтариш сари. Т.18. – Т.: Ўзбекистон, 2010. - 264 б.
4. Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. Т.19. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 360 б.
5. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Т.20. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – 320 б.
6. Каримов И.А. Мамлакатимизни янада обод этиш ва модернизация қилишни қатъият билан давом эттириш йўлида. Т.21. – Тошкент: Ўзбекистон, 2013. – 384 б.
7. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Т.: Ўзбекистон, 2015.-302 б.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. (Ўн иккинчи қақриқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабрдаги, 2003 йил 24 апрелдаги, 2007 йил 11 апрелдаги, 2008 йил 25 декабрдаги, 2011 йил 18 апрелдаги, 2011 йилдаги 12 декабрдаги, 2014 йил 16 апрельда қабул қилинган қонунларига мувофиқ киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар билан) –Т., 2014.
2. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси
3. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги №ЎРҚ-328, 02.05.2012 //Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 140-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами.–2012. 18-сон 201-модда.
4. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни “Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида” //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 39-сон, 446-модда.

5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 9-сон, 225-модда.

6. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 11-12-сон, 295-модда.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 2 ноябрдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1426-сонли Қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1533-сонли Қарори.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 24 июлдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-4456-сон Фармони.

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 15 мартдаги №ПФ-789-сонли “Ўзбекистон Республикасида мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини янада ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги Фармони

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 20 июлда Ўзбекистон Республикаси Президентининг №ПФ-3897-сонли “Иқтисодиётнинг стратегик тармоқлари корхоналарини хусусийлаштириш жараёнларини чуқурлаштиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармонларини киритиш мумкин.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 2 августдаги ПФ-4459-сонли “Суд тизими ходимларини ижтимоий муҳофаза қилишини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 31-сон, 355-модда.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 28 июнда қабул қилинган “Юридик кадрларни тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 29-сон, 372-модда.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сон Фармони, 2015-йил 12-июнь.

15. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – жамиятимизни ислоҳ этиш ва демократлаштириш, мамлакатимизни модернизация қилиш жараёнларини янги босқичга кўтаришдан иборат // Халқ сўзи. 2015 йил 6 декабрь.

16. Каримов И.А. “Бош мақсадимиз-мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб борётган ислоҳотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва

тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисосбидан олдинга юришдир” мавзусидаги маърузаси. 2015 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. //Халқ сўзи, 2016 йил 16 январь.

Махсус адабиётлар.

1. Riches S, Allen V. Keenan and Riches’ business law, 11 the ed, Ashford Color Press.2013. 760 p
2. Essential Contract Law, Cavendish Essential series, Geoff Monahan, Second edition, London. 2001. P.254.
3. Дўстов У.Н., Юлдошев Ж.И., Исаков Т.У., Хаитбаев М.М. Хўжалик шартномалари. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ. 2009. – 158 б.
4. Занковский С.С. Предпринимательские договоры/Отв. ред. В.В. Лаптев. -"Волтерс Клувер", 2004 г. -304 с.
5. К. McConnel, S. Brew. Economics: Principles, problems and policy, 1992
6. Қодиров К. Хўжалик шарномаси: расмийлаштириш тартиби, бажарилишини таъминлаш усуллари ва амалиёти.-Т.: “Янги аср авлоди”-2003. – 691 б.
7. Нарзиев О. Хозяйственные (предпринимательские) договоры. Учебное пособие. Ответственный редактор: д.ю.н, проф.О.Окюлов. – Т.: ТГЮИ, 2010. – 206 с.
8. Отахонов Ф., Қодиров К., Отахонов С., Хажиев Н. Фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар. -Т.: “Print Media”, 2011. – 560 с.
9. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Дарслик. 1-2 том. Ш.Н.Рўзиназаров ва бошқалар. -Тошкент: Консаудитинформ, 2002.
- 10.Хозяйственное предпринимательское) право. Учебник. //под ред. Окюлова О. - Т.: ТГЮИ, 2010. 560 с.
- 11.Хўжалик (тадбиркорлик) ҳуқуқи (лотин алифбосида). Муаллифлар жамоаси. Отахонов Ф.Х.нинг умумий таҳрири остида -Тошкент: Адолат, 2007. – 466 б.
- 12.Юридик хизмат ва шартнома муносабатларини тартибга солишга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами / Р.А. Муҳитдиновнинг умумий таҳрири остида. – Тошкент: Адолат, 2009. -400 б.

Интернет ресурслари

1. <http://www.Gov.uz>
2. <http://www.lex.uz>
3. <http://www.edu.uz>
4. <http://www.Norma.uz>

